

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

на тему:

Рідний край у навчально-виховній роботі з учнями (на прикладі історії Городенківщини 1890–1918 рр.)

Студентки 2 курсу, групи СОІ(з)-2м
напрямку підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (історія)»

Присяжнюк Тетяни Іванівни

Керівник: Королько Андрій
Зіновійович, кандидат історичних
наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

У дипломній роботі охарактеризовано ступінь наукової розробки теми дослідження, проаналізована наукова та педагогічна і методична література з досліджуваної проблеми. Розкрито особливості суспільно-політичних та етнокультурних процесів на Городенківщині у кінці XIX – на початку XX ст. Здійснено спробу дослідити маловідомі сторінки суспільно-політичного та етнокультурного розвитку Городенківщини зазначеного періоду. Виокремлено передумови появи і особливості діяльності осередків пожежно-гімнастичних товариств «Січ» та «Сокіл» на Городенківщині, які стали складовими парамілітарного молодіжного руху на території краю. Детально розглянуто перебіг військово-політичних подій у краї в роки Першої світової війни. Здійснено моделювання уроків з вивчення суспільно-політичних процесів, соціально-економічного розвитку, духовно-релігійного і національно-культурного життя Городенківщини кінця XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: Городенківщина, Покуття, українське національне відродження, січовий та сокільський рухи, парамілітарні товариства, Перша світова війна, моделювання уроку.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Ступінь наукової розробки дослідження	7
1.1. Історіографія проблеми	7
1.2. Аналіз педагогічної і методичної літератури з вивчення історії рідного краю	17
РОЗДІЛ 2. Суспільно-політичні та етнокультурні процеси на Городенківщині у кінці XIX – на початку XX ст.	28
РОЗДІЛ 3. Діяльність молодіжних парамілітарних товариств та лихоліття Першої світової війни на території краю	39
РОЗДІЛ 4. Моделювання уроків з вивчення літопису Городенківщини кінця XIX – на початку XX ст.	58
4.1. Моделювання уроку «Активізація суспільно-політичних процесів на території Городенківщини у кінці XIX – на початку XX ст.»	58
4.2. Моделювання уроку «Вплив модернізації на соціально-економічне життя Городенківщини у кінці XIX – на початку XX ст.»	67
4.3. Моделювання уроку «Роль церкви в українському національному відродженні на Городенківщині у кінці XIX – на початку XX ст.»	74
4.4. Моделювання уроку «Культурне відродження на території краю у кінці XIX – на початку XX ст.»	81
ВИСНОВКИ	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	94
ДОДАТКИ	105

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Період кінця XIX – початку XX ст. в українській національній історії ознаменований швидкими темпами розвитку політичних процесів, які спричинили появу різноманітних політичних та суспільних об'єднань. На них було поставлене завдання захищати широкі верстви населення. Спираючись на закономірності світової практики формування товариств та національні традиції, на рубежі вказаних століть вагоме значення мала діяльність українських культурно-просвітницьких та парамілітарних молодіжних товариств краю, зокрема і Городенківщини.

Історіографічний доробок вивчення суспільно-політичного та національно-культурного руху на Городенківщині досліджуваного періоду неабиякий великий. Згадки та розгорнуті матеріали про суспільно-політичні та етнокультурні процеси, діяльність українських товариств можна зустріти в українській діаспорній літературі, сучасній українській думці. Осмислення науковцями і краєзнавцями досліджуваної нами проблеми зумовлене тим, що на території краю формувалася діяльність низки філій і осередків товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», «Січ», «Сокіл», які стали визначальними у формуванні національно свідомих патріотів, котрі в умовах падіння європейських імперій виявляли бажання творити українському незалежну державу. Наголос, звичайно, треба ставити на діяльність парамілітарних молодіжних товариств «Січ», «Сокіл», «Пласт», які здобувши належну гімнастичну підготовку, в умовах Першої світової війни 1914–1918 рр. та національно-визвольних змагань періоду ЗУНР захищали інтереси українців.

Поряд з цим, історію рідного краю має знати учнівська молодь, яке навчається у закладах загальної середньої освіти Городенківської міської і Чернелицької селищної територіальної громади Коломийського району Івано-Франківської обл. Вчителі на уроках історії і суспільствознавчих

предметів зобов'язані доносити змістовну інформацію про оригінальні цікаві і водночас суперечливі сторінки літопису рідного краю. Складові частини вивчення малої батьківщини мають популяризуватися і в позаурочний час, через діяльність шкільних музеїв, ведення шкільної пам'яткоохоронної роботи, організацію шкільних краєзнавчих експедицій, написання учнівських конкурсних науково-дослідницьких і пошуково-дослідницьких робіт. Цим і, власне, був зумовлений вибір нами такої теми дипломної роботи.

Об'єктом дипломної роботи виступають суспільно-політичні та етнокультурні процеси на Городенківщині наприкінці XIX – на початку XX ст.

Предметом дипломної роботи є основні тенденції, закономірності, особливості розвитку суспільних процесів, політичного і національно-культурного становища українців Городенківщини досліджуваної доби.

Мета роботи – змістовне вивчення суспільно-політичних та етнокультурних процесів на території краю досліджуваного періоду.

Для її реалізації необхідно виконати такі **завдання**:

- охарактеризувати наукову та педагогічну і методичну літератури досліджуваної проблеми;
- розкрити особливості суспільно-політичних та етнокультурних процесів на Городенківщині у кінці XIX – на початку XX ст.;
- висвітлити діяльність молодіжних парамілітарних товариств та перебіг Першої світової війни на території краю;
- здійснити моделювання уроків з вивчення суспільно-політичних процесів, соціально-економічного розвитку, духовно-релігійного і національно-культурного життя Городенківщини кінця XIX – на початку XX ст.

Хронологічні рамки роботи охоплюють 1890-і рр. – 1918 р. Нижня межа зумовлена початком третього етапу українського національного відродження, яка характеризується політизацією українського національного

руху. Вона розпочалася на початку 1890-х рр. та спричинена появою на території краю низки політичних, громадських, культурно-освітніх та парамілітарних молодіжних товариств, які відстоювали права українців у різних сферах життєдіяльності. Верхня – кінець Першої світової війни, вінцем якої стала поразка Австро-Угорської монархії та творення національної державності на західноукраїнських землях, де й знаходилася у мальовничому куточку Покуття Городенківщина.

Територіальні межі дослідження охоплюють частину Східної Галичини – історико-географічного регіону Покуття. Згідно тогочасного адміністративно-територіального поділу Австро-Угорської монархії до складу Городенківщини (Городенщини) входили населені пункти сучасної Городенківської міської і Чернелицької селищної територіальної громади та кілька сіл Обертинської селищної і Гвіздецької селищної територіальної громади Коломийського району Івано-Франківської обл.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, всебічності, об'єктивності. У роботі використано низку загальнонаукових і спеціально-наукових методів дослідження, серед яких необхідно виокремити такі – аналіз та синтез, класифікації історичних джерел, проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, біографічний та інші.

Наукова новизна отриманих результатів окреслюється тим, що ця проблема є змістовно-оригінальною навчально-методичною розробкою, яку можна залучати в навчально-виховний процес на уроках історії та в позакласній роботі. Здійснено спробу дослідити маловідомі сторінки суспільно-політичного та етнокультурного розвитку Городенківщини зазначеного періоду. Виокремлено низку тезу, що стосуються передумов зародження січового та сокільського руху, які стали складовими парамілітарного молодіжного руху на території краю. Детально розглянуто перебіг військово-політичних подій у краї в роки Першої світової війни. Вперше здійснено моделювання уроків з вивчення суспільно-політичних

процесів, соціально-економічного розвитку, духовно-релігійного і національно-культурного життя Городенківщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що основні положення дослідження та висновки, можуть бути використані для написання праць з історичного краєзнавства, зокрема комплексної науково-популярної розвідки з історії Городенківщини, в навчальному процесі під час викладання варіативного курсу «Історія Прикарпаття». Матеріали роботи можуть бути використані в громадській роботі: для формування музейної експозиції закладів освіти та культури Городенківської міської і Чернелицької селищної територіальної громади; проведення низки національно-патріотичних заходів, присвячених літопису товариств та характеристики діяльності діячів краю.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та шести додатків. Основний обсяг роботи становить 93 сторінки, загальний – 125 сторінок. У роботі використано 115 найменувань позицій джерел.

РОЗДІЛ 1

Ступінь наукової розробки дослідження

1.1. Історіографія проблеми

Зважаючи на предмет і завдання дипломної роботи, найбільш оптимальним вважаємо використання хронологічно-територіального та проблемного принципів. Це дозволить виявити головні здобутки і творчий доробок дослідників різних періодів. У роботі виокремлено п'ять історіографічних груп дослідження: 1) вітчизняна галицька історіографія міжвоєнного періоду; 2) науковий доробок дослідників радянської доби; 3) діаспорна українська історіографія; 4) сучасна українська історична думка; 5) педагогічна і методична література з вивчення історії рідного краю (остання група історіографічних джерел буде проаналізована в окремому підрозділі).

У дослідженнях, написаних безпосередніми учасниками тих подій, на документальному матеріалі розглядаються різноманітні аспекти вивчення громадсько-політичних та культурних процесів на території Городенківщини. Окремі питання критично розглядалися у працях тогочасних видатних науковців і політиків, однак слід визнати їх полемічний та подекуди заполітизований характер їхнього творчого доробку, що, зрештою, вплинув на більшість зроблених у них висновків.

Для української галицької історіографії міжвоєнної доби притаманні такі головні риси і характеристики: по-перше, всі праці 1920–1930-х рр. написані на засадах позитивізму, зокрема на основі значного інформативного статистичного матеріалу, передусім звітів. У зв'язку із цим особливий інтерес становлять вміщені в них документи з приватних архівних збірок, які не зустрічаємо в інших джерелах; по-друге, на характері праці часто спостерігалася ідейна заангажованість авторів, котрі, як правило, належали

до певних партійно-політичних течій (націонал-демократичної, радикальної, клерикальної, соціал-демократичної, націоналістичної тощо) й трактували події з відповідних міркувань, суджень і позицій. Це, безумовно, вносило елементи публіцистики і полемічності в історичних розвідках; по-третє, серед авторів було мало фахових істориків, а більшість з них представляли громадські та політичні товариства й організації; по-четверте, більша частина цих публікацій з'являлася з нагоди ювілеїв товариств, знакових історичних подій, тож зрозуміло, що ці видання акцентували увагу на здобутках і досягненнях, а внутрішні прорахунки й невикористані можливості практичної діяльності та проблеми, пов'язані з суспільно-політичним виром боротьби навколо товариств та органів влади, як правило обходили увагою; і нарешті, по-п'яте, осмислення проблеми відбувалося через призму неоднозначних і водночас суперечливих стосунків, тому у дослідженнях цієї доби виразно простежується намагання довести, що практична робота українських інституцій розвивалася під постійним тиском офіційних владних структур та подекуди усупереч офіційній політиці, а отже вона ставала певним виявом національної «окремішності» й «опозиційності» до існуючого режиму.

Особливість досліджень радянської історичної думки – це посилена увага до розробки питань політичних та соціальних суперечностей в тогочасному українському суспільстві. Українська радянська історіографія нараховує значну кількість досліджень з проблем боротьби на західноукраїнських землях кінця XIX – початку XX ст. У цих працях вводилося до наукового обігу значне число документальних матеріалів з історії боротьби селян та робітників за свої соціальні, економічні та політичні права. Проте, слід зважити, в них, як правило, характеризувалася так звана «революційна» складова діяльності українців Городенківського краю [53; 54].

У радянський час, скажімо, дослідженням українського січового руху майже не торкалися. Працям цього періоду притаманна надмірна політична заідеологізованість, викривлений і спрощений підхід до вивчення форм і методів діяльності «Січей» на Городенківщині початку ХХ ст. Ідеологічно заангажованою виявилася праця радянського історика І. Компанійця, в якій безпідставно стверджувалося, що січові товариства захищали виключно інтереси тогочасної «сільської буржуазії». На догоду тодішній системі, автор вдався до навмисного перекручення історичних реалій, пов'язаних з діяльністю «Січей», стверджуючи, що парамілітарні товариства «Соколи», «Січі» та «Січові стрільці» створювалися виключно для допомоги владним структурам Австро-Угорської монархії у війні з Російською імперією. Однак, що точно не відповідає історичній дійсності, це висловлена автором теза про те, що «...широкі маси відверталися від цих організацій» [53, с. 67].

На початку 1970-х рр. відновилася увага офіційної радянської історичної думки до вивчення регіональної історії. Проте до цієї тематики було допущено доволі вузьке коло науковців і краєзнавців, а свобода їхнього наукового пошуку штучно обмежувалася. Все ж, авторам вдалося ввести до наукового обігу цікавий фактичний матеріал, недоступний за тогочасних умов.

У цьому сенсі необхідно виокремити статтю істориків Г. Патики та І. Перекопського з вивчення суспільного життя населення Городенківщини окресленої доби. Ці автори вважали, що під впливом революції 1905–1907 рр. в Росії, боротьба трудящих м. Городенки виявилася більш організованою і набула політичного спрямування. Наводиться факт, що робітники 11 червня 1906 р. організували страйк за участю 150 осіб. Авторами також вказується, що у роки Першої світової війни територія Городенківщини стала ареною запеклих боїв. Особливо потерпіла м. Городенка у вересні 1914 р. під час Галицької битви. Часті реквізиції призвели до крайнього зубожіння населення, навіть місцеві австрійські урядовці доповідали про це Галицькому

намісництву. Проте надмірно заідеологізованою видається їхня думка про те, що населення Городенківщини вітало прихід російської царської армії, сподіваючись на визволення від австро-угорського національного гноблення [71, с. 176]. Близькою за змістовою наповненістю була спільна стаття Ю. Боднарчука та М. Хвостіна, в якій наводяться факти про те, що у селі Чернятин Городенківського повіту було знищено багато селянських дворів, австрійські власті на потреби армії реквізували значну кількість зерна, коней, худоби, а 69 чоловіків було мобілізовано до армії [42, с. 185].

Отже, радянська історична думка розглядала суспільно-політичні процеси на Городенківщині вказаного періоду з чітких ідеологічних позицій. Дослідники доволі фрагментарно підходили до їхнього вивчення та інтерпретували їх під впливом радянського ідейного спрямування. Окремі питання суспільно-політичного життя у дослідженнях взагалі не порушувались.

По іншому розглядалися окремі питання досліджуваної проблеми представниками української діаспори. Зокрема, у творчому доробку цієї плеяди дослідників притаманні узагальнюючі праці з історії провідних масових товариств – «Просвіти» (В. Мудрий) [30], «Рідної школи» (Б. Кравців) [60] та «Сільського господаря» (М. Марунчак) [29]. Представляючи основні етапи організаційно-ідеологічного становлення та здобутки праці відповідних організацій у різних сферах суспільного життя, дослідники, водночас, показували і місце, значення в їхній діяльності проблем, пов'язаних із соціальним захистом населення Городенківщини.

Проблеми соціального захисту населення міста Городенки глибше висвітлені у працях з історії станovo-професійних об'єднань, які відображають місце і значення цієї складової в їх загальному розвитку. Роботи про діяльність товариств «Взаємна поміч українського вчительства», «Учительська громада» написані у стилі позитивізму, тож поряд з деталізованим оглядом їх організаційного поступу показало діяльність із

соціально-правового захисту їх членів. Натомість ювілейні історіописання мають історико-мемуарний характер, тому їм більшою мірою притаманний суб'єктивізм, так що бездіяльність товариств в окремих фазах історичного розвою або замовчувалася, або ж приховувалася якимись абстрактними «прагненнями», «намаганнями членів щось робити», «гуртуватися» [20, с. 177–182].

Це саме стосується і праць з історії молодіжних організацій, передусім пожежно-гімнастичних товариств «Сокіл», про які писали Іван Боберський [19], Степан Гайдучок [12, с. 3–5], Євген Жарський [23], та «Січі». Вони виявили цікаве явище, яке навіть сучасні історики обходять увагою. Ідеться про те, що, приміром, товариство «Луг», яке постало замість забороненої «Січі», згідно зі статутом, носило «пожежно-руханковий» характер, однак у доволі ґрунтовному історичному нарисі В. Федорчака про його боротьбу з таким соціальним лихом, як пожежі, навіть не згадується [82, с. 34].

Окремі аспекти досліджуваної нами проблеми порушували діаспорні вчені в руслі своїх наукових зацікавлень. Так, вивчаючи організаційний стан Городенківщини, Михайло Марунчак не опускав інші аспекти життя жителів краю, зокрема які стосувалися діяльності української приватної гімназії та діяльності осередку товариства «Сільський господар» в м. Городенці [25; 29].

Сучасна українська історіографія є більш розмаїтою, торкається різноманітних аспектів дослідження життя українського населення краю досліджуваної нами доби. Необхідно визнати, що з першої половини 1990-х рр. збільшився потік наукових розвідок переважно з історії окремих («Просвіта», «Рідна школа») чи однотипних (культурно-просвітницьких, молодіжних, політичних) товариств і організацій. Спершу вони ґрунтувалися на творчому доробку діаспорної літератури, що зумовило вкорінення та накладання її стереотипів і трактувань у вітчизняних працях, які на початках носили історико-популярний і краєзнавчий характер [18, с. 261].

Згодом виходять у світ ґрунтовніші роботи, підготовлені на основі виявлених архівних документів і матеріалів тогочасної газетної періодики. Проте і надалі превалює методологія позитивізму у викладі матеріалу досліджень. Треба визнати, що панування національно-патріотичної парадигми інколи заважає як творчому переосмисленню доробку попередніх дослідників, так і власному критичному аналізу вивчення суспільно-політичних процесів на Городенківщині кінця XIX – початку XX ст. Проте спостерігається переважання дослідження культурно-освітнього складника або участі різних громадських інституцій у суспільно-політичних процесах краю досліджуваної доби.

Водночас, сьогодні по-новому розглядаються проблеми, які прямо чи опосередковано стосуються діяльності товариств, організацій та державних установ. Ще одна особливість – спостерігається «величезний наплив літератури історико-краєзнавчого характеру. Завдяки їй деталізується вивчення діяльності організацій і товариств та процесів на рівні мікроісторії, зокрема щодо розгляду літопису окремих районів, міст, сіл.

Своєрідну етапність збільшення наукового доробку з історії етнокультурних процесів та шкільництва досліджуваного періоду відображають праці Б. Ступарика та О. Шкляра. Зокрема, Богдан Ступарик у своїй праці розкриває розвиток шкільництва Галичини, у тому числі й Городенківщини, в різних історичних періодах, показує, як з допомогою шкільництва панівні іноземні держави намагалися денаціоналізувати населення краю та як українці відстоювали свою національну школу [79, с. 103].

Науковий доробок з історії «Просвіти» належить Б. Білинському. У своїй статті про діяльність філії товариства «Просвіта» автор наводить цікаву інформацію про те, що Городенківський повіт завдяки видатним діячам був передовим у громадській роботі. Б. Білинський зазначає, що Городенківський

повіт належав до нечисленних повітів Східної Галичини, а можливо була і єдиним, де в усіх селах існували читальні «Просвіти» [18, с. 263].

Зрушення української вітчизняної науки у вивченні парамілітарних пожежно-гімнастичних молодіжних товариств «Сокіл», «Січ», «Луг» засвідчує наявність ґрунтовних досліджень. З цього приводу івано-франківський дослідник Б. Савчук справедливо відзначив: «...у 1900 р. радикали заснували “Січ” – по суті єдину масову організацію, яка в основі не наслідувала чужих зразків, а являла модернізоване козакофільство» [75, с. 72].

Починаючи з кінця 1980-х рр. почали з’являтися цікаві праці краєзнавця і дослідника Петра Арсенича, в яких приділяється значна увага висвітленню різноманітних аспектів українського січового руху на території краю [38; 39; 40; 41]. Їхня цінність полягає у використанні та введенні до наукового обігу важливих маловідомих джерел, які зберігалися у власній колекції автора. Безпосередньо історії січового руху, зокрема його ідеологу К. Трильовському, присвячені історико-краєзнавчі праці: «Засновник “Січі” Кирило Трильовський» [38] та «Засновник “Січі” на Покутті» [39, с. 139–141]. Не применшуючи наукової вартості цих праць, слід зазначити, що в них дещо ідеалізовано радикальний рух у Галичині, а також саму постать К. Трильовського.

За доби відновлення незалежності України з’явилося чимало досліджень з історії окремих населених пунктів Галичини відомого українського дослідника Володимира Грабовецького. У більшості з них подано загальні відомості про українське пожежно-гімнастичне товариство «Січі» та про діяльність окремих її осередків на території Покуття. Під час дослідження окресленої проблеми автор головним чином спирався на тогочасну радикальну періодику та мемуарну літературу української діаспори, що значною мірою зменшує об’єктивність висвітлення питань діяльності «Січей» [48]. А в статті «Коломия – колиска легендарних Покутських

«Січей»» Володимиром Грабовецьким висунуто, цілком безпідставне твердження про те, що перше пожежно-гімнастичне товариство «Січ» засновано у с. Печеніжин на Коломийщині. Хоча відомо, що перший осередок цього товариства заснований у с. Завалля Снятинського повіту [47, с. 28–32].

У 1994 р. вийшла науково-популярна праця Ігоря Андрухівця «Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939 рр.», в якій оглядово подана інформація про «Січі». Його книга є першою спробою показу історії українських молодіжних пожежно-гімнастичних і спортивних товариств «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» у Галичині, в тому числі й на Городенківщині кінця XIX – першої третини XX ст. В ній на основі широкого використання архівних джерел розкривається процес становлення і діяльності молодіжних товариств в умовах австрійського та польського панування. В монографії підкреслюється, що діяльність цих товариств на всіх етапах визначалась прагненням до політичної та національної самостійності українського народу [36; 37].

Наукову цінність становлять праці Оксани Вацеби та Богдана Трофим'яка, де розкривається розвиток фізичної культури на західноукраїнських землях у досліджуваний нами період. У монографії львівської дослідниці О. Вацеби «Нариси з історії західноукраїнського спортивного руху», на основі великої джерельної бази, особливо мемуарних матеріалів української діаспори, показано основні форми та напрями розвитку фізичної культури в регіоні, при цьому наголошується на важливій ролі у цьому процесі осередків січових товариств [44]. Дослідниці належить також праця присвячена сокільському руху нашого краю [45, с. 19–22].

У 1997 р. побачила світ змістовна праця тернопільського дослідника Богдана Трофим'яка «Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.)», де робиться спроба на тлі генези фізичної культури і спорту в умовах колоніальних режимів показати місце

молодіжних пожежно-гімнастичних і спортивних товариств «Сокіл», «Пласт», «Січ», «Орли-КАУМ» в житті українців [81]. Ще в дослідженні цього ж автора, на основі залучення багатьох джерел, проаналізована діяльність вказаних товариств у руслі підготовки національно-визвольних змагань населення Городенківщини 1914–1918 рр. Проте згадана праця не позбавлена окремих недоліків щодо розкриття діяльності «Січей». Автор акцентує увагу тільки на гімнастичному та військово-патріотичному спрямуванні «Січей», не згадує про аспекти їх співпраці галицьких з аналогічними товариствами сусідньої Буковини [80].

Цінними є наукові праці тернопільського дослідника Миколи Лазаровича, присвячені національно-патріотичній та культурно-освітній діяльності українського січового стрілецтва. Автор коротко відобразив діяльність січових товариств Городенківщини до початку Першої світової війни, зате переконливо обґрунтував тезу, що «...саме в середовищі передової частини молоді, яка пройшла духовний і фізичний гарт у “Січах” і “Соколах”, виникла думка про збройне виборення власної державності» [62, с. 364].

Важливе значення для дослідження цього періоду мають нариси про виникнення та функціонування легіону Українських січових стрільців. У своїй статті місцевий краєзнавець Ярослав Ярош послідовно доводить місію цього легіону та акцентує увагу на його організаційних формах. Зокрема, дослідник зазначає: «...Легіон УСС підпорядковувався 129 та 130 австрійським бригадам і організовано творив один полк. Створений із добровольців легіон УСС ділився на десять сотень, зведених у два пів куреня». Саме один із куренів брав участь у битві за село Семаківці у жовтні 1915 року [83, с. 2].

За останні двадцять років з'явилася низка досліджень, присвячених різним аспектам громадсько-політичного життя населення Городенківщини, складовою частиною якого були молодіжні товариства, політичні інституції

та об'єднання. У них уперше здійснено спробу виробити деякі концептуальні підходи до вивчення проблеми. Серед таких дослідників слід виокремити як знаних науковців, так і місцевих краєзнавців, а саме Миколу Гуйванюка [49], Романа Смеречанського, Олександра Кагляна [77], Івана Миронюка [76], Володимира Никифорука [68], Ярослава Левкуна [63].

Для досліджень вказаних дослідників принципово важливим є аргументування того, що саме 1914 рік – початок Першої світової війни, став переломною віхою і каталізатором розгортання українського національного руху на якісно іншому, вищому рівні. Доволі складним виглядає обґрунтування крайньої точки, що знаменує завершення чергового етапу національно-визвольної боротьби. В історичній літературі вона позначається 1919 роком.

Новітніми у дослідженні суспільно-політичних та етнокультурних процесів на Городенківщині наприкінці XIX – на початку XX ст. є дослідження істориків і аспірантів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, які останнім часом представляють наукові здобутки у вивченні досліджуваної проблеми. Тут би хотіли виокремити праці Андрія Королька [55; 56; 57; 58; 59], Михайла Паньківа [69] та Ганни Паски [70].

Окремо слід виокремити наукові розвідки А. Королька про січовий і сокільський рух на Покутті, зокрема на Городенківщині, діяльність осередків товариства «Просвіта» та перебіг Першої світової війни на території краю [55; 56; 57; 58; 59].

Наукове дослідження аспірантки Ганни Паски присвячене громадсько-політичній діяльності однієї з найвідоміших постатей Городенківщини досліджуваної доби – Лева Бачинського. У праці молодшої дослідниці розкрито основні віхи життя і діяльності українського політика. Зокрема, проаналізовано чинники, що впливали на формування його світогляду, простежено участь Л. Бачинського у

передвиборчих кампаніях до вищого законодавчого органу Австро-Угорської монархії (1907 і 1911 рр.), засновано зміст і напрями депутатської праці політика в австрійському парламенті (1907–1918 рр.) та ін. [70].

Окремі аспекти досліджуваної нами проблеми присвячені видатним постатям даного періоду. Найбільше наукових досліджень присвячено життю та діяльності братів Ярослава та Теофіла Окуневських. Постаті Теофіла Окуневського присвятили свої наукові та історико-краєзнавчі напрацювання Володимир Никифорук [67, с. 82–88] і Віра Мельник [65], а постать Ярослава Окуневського досліджували Мирослав Мамчак [64, с. 86–92], Людмила Стражник [78, с. 5] та Ярослав Ганіткевич [46, с. 186].

Зокрема, дослідниця Віра Мельник досить чітко підбила підсумки діяльності братів Окуневських, вказуючи про їх вагомий внесок у розвиток національно-визвольного руху. Теофіл Окуневський відіграв велику роль у житті Городенківщини на початку війни, де насамперед висував ідею політичної самостійності українського народу, і Галичини зокрема. Натомість, Ярослав Окуневський бере активну участь у військових діях. Брати Окуневські показали себе, як справжні сини українського народу, докладаючи усіх зусиль для отримання самостійності своєї Батьківщини. Події Першої світової війни тільки піднесли у них, як і в багатьох інших співгромадян, патріотичний дух [65, с. 6]. З цього приводу досить цікавий факт про діяльність Т. Окуневського наводить діаспорний дослідник Василь Яшан, який стверджує, що під час війни переживав важкі хвилини, й наводить цитату: «...Серце мов тягло мене за слов'янською східною державою, звідки моя дружина, а тим часом обов'язки прикували мене до Австрії, був я тоді австрійським послом у Відні» [33, с. 578]. Натомість, Володимир Никифорук, наводить цікаві факти щодо політичної діяльності Теофіла Окуневського. Він зазначає, що у 1897 р. народ обрав Т. Окуневського послом до австрійського парламенту: «... Були то кроваві в

Галичині, так звані баденівські вибори, в яких австро-польська жандармерія застрілила 8 українців й 29 поранила. Д-р Окуневський та інші посли викривали всі виборчі зловживання, що прибрало світового розголосу» [67, с. 84].

Отже, радянська історична думка розглядала суспільно-політичні та етнокультурні процеси на Городенківщині в кінці XIX – на початку XX ст. з чітких окреслених ідеологічних позицій. Дослідники фрагментарно підходили до їхнього вивчення і трактували їх під впливом надмірної ідеологічної заангажованості. Окремі питання суспільно-політичного життя взагалі ними не порушувались. Більш об'єктивний науковий аналіз досліджуваної нами проблеми став можливим після відновлення в 1991 р. Україною незалежності. Дослідження сучасних вітчизняних істориків суттєво розширили коло історичних знань з вивчення суспільно-політичних та етнокультурних процесів на Городенківщині кінця XIX – на початку XX ст. Проте складові цього процесу – січовий і сокільський рухи, громадські і політичні організації, інститути влади австрійської доби й надалі залишаються малодослідженими. Певний внесок до історіографії досліджуваної проблеми зробили історики української діаспори, але їхні праці не дають повної та об'єктивної інформації про стан цієї проблеми. Це було зумовлено тим, що для багатьох з них були недоступні архівні джерела, та й зрештою спостерігалася певна упередженість самих авторів щодо оцінки тих чи інших питань досліджуваної нами проблеми.

Все вище сказане лише підтверджує, що проблема неупередженого і всебічного дослідження суспільно-політичних та етнокультурних процесів на Городенківщині кінця XIX – початку XX ст. і досі продовжує залишатися актуальною для дослідників.

1.2. Аналіз педагогічної і методичної літератури з вивчення історії рідного краю

Важливою для дослідження цієї проблеми є науково-методична література, яка сприяє використанню результатів цієї роботи на педагогічній ниві. Історико-краєзнавча робота в школі знаходилася у фокусі уваги науковців і педагогів-методистів як в радянський час, так і в період незалежності України.

Педагог І. Прус у методичному посібнику «Краєзнавча робота в школі» розкрив основні напрями, зміст, форми і методи туристсько-краєзнавчої роботи в школі, висвітлив дидактичні і виховні аспекти краєзнавства. Зокрема, автор звернув увагу на науково-педагогічні основи шкільного краєзнавства, основні напрями і зміст краєзнавчої роботи в школі (цінними у цьому аспекті для нас стали методика вивчення дослідником соціально-економічного розвитку краю у ХІХ – на початку ХХ ст.), форми і методи краєзнавчої роботи в школі (діяльність учнівських краєзнавчо-туристських об'єднань та стаціонарні форми роботи) [87].

На зорі відновлення незалежності України першою «ластівкою» впровадження матеріалів з історії Прикарпаття у школі став вихід у світ в 1994 р. невеличкого видання Інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Івано-Франківської обл. (ІПОП) – методичних рекомендацій «Наш край» за загальною редакцією Я. Треф'яка і Г. Бабійчук. У вступі автори цього методичного видання (методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін ІПОП Г. Бабійчук, старший викладач кафедри методики викладання навчальних предметів ІПОП Я. Треф'як, учитель історії Ланчинської школи І–ІІІ ступенів Надвірнянського району В. Гресько, методист Тисменицького РМК А. Мазак, учитель-методист школи № 18 І–ІІІ ступенів м. Івано-Франківська С. Квасничка, інспектор Коломийського районного відділу освіти М. Кисилейчук, учитель-методист школи № 25 І–ІІІ ступенів м. Івано-Франківська О. Шпакович, методист Івано-Франківського ММК Б. Сливинський, учитель історії Грабовецької школи І–ІІ ступенів Богородчанського району В. Грицюк, викладач історії Івано-

Франківського інституту нафти і газу В. Педич, учитель історії ПТУ № 6 м. Калуш В. Слезінський) відзначили, що оновлення змісту шкільної історичної освіти передбачає при вивченні курсу історії України систематичне використання місцевих матеріалів. Посібник був розрахований не лише на вчителів-предметників, а й на кожного, хто був не байдужий до вивчення історії Івано-Франківщини [101].

Загалом у методичних рекомендаціях було поміщено 15 тем. Для вивчення історії Городенківщини нас зацікавили теми «Наш край в II половині XIX століття» та «Наш край на початку XX століття», авторами яких виступили учитель-методист школи № 25 I–III ступенів м. Івано-Франківська О. Шпакович та методист Івано-Франківського ММК Б. Сливинський. Вони виклали коротко, але водночас змістовно, матеріал про суспільно-політичне життя, соціально-економічний розвиток та національно-культурний розвій Прикарпаття, в т. ч. і на Городенківщині у досліджуваний нами період [107, с. 56–61; 113, с. 51–56]. Як на той час, першої половини 1990-х рр., виклад матеріалу у цьому методичному посібнику був поданий зрозумілою для учнів мовою та був легкий у користуванні для вчителів історії під час підготовки уроків.

Корисними для нас стали педагогічні праці історико-краєзнавчого змісту авторства кандидата педагогічних наук, колишнього працівника Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, а нині пенсіонера, Ярослава Треф'яка. В його праці «Методика краєзнавчої роботи в національній школі» розкрито такі аспекти: розвиток історичного краєзнавства на Прикарпатті, теоретичні основи краєзнавства, особливості краєзнавчої роботи на Прикарпатті в умовах панування Австро-Угорщини і Польщі, методика краєзнавчої роботи на уроках історії України, методика позакласної краєзнавчої роботи в школі, системний підхід до краєзнавчої роботи з педагогічними кадрами [88].

Особливо цінними є його поради і рекомендації щодо використання результатів нашого дослідження у краєзнавчій роботі на уроках історії України. Так, дослідник зазначає, що залежно від співвідношення основного й місцевого матеріалів необхідно використовувати такі елементи краєзнавства на уроках історії України: краєзнавчий вступ до уроку або одного із питань, що розглядається на ньому; краєзнавча конкретизація основних проблем занять; краєзнавче доповнення до опорного матеріалу; краєзнавчий матеріал як основа вивчення теми уроку або деяких його питань [8, с. 52]. Автор наводить приклади використання цих елементів краєзнавства на уроках історії України, зокрема 9 класу, стосовно перебування Галичини у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії у ХІХ – на початку ХХ ст. Так, Я. Треф'як відзначає, що розповідаючи про важке становище селян Прикарпаття в складі Австрійської імперії, потрібно опрацювати фрагмент роботи І. Франка «Земельна власність у Галичині» з постановкою випереджувальних завдань. На закріплення вивченого учні мають підготувати тематичну таблицю, в якій поряд із загальноісторичним матеріалом включений місцевий за такою схемою: «Всесвітня історія», «Історія України», «Століття, роки», «Історія краю». Таким чином, схема ілюструє виявлення спільного й відмінного (особливого) при вивченні подій і явищ загальноісторичного та місцевого значення, встановлення синхронності подій із всесвітньої історії, історії України та рідного краю [88, с. 56–57].

Цікавими за своїм змістовим наповненням є дві статті Ярослава Треф'яка «Теоретичні основи краєзнавства» [110, с. 5–13] і «Позакласна краєзнавча робота як один із засобів національного виховання дітей та учнівської молоді» [111, с. 13–21], опубліковані у збірнику науково-методичних матеріалів для вчителів «Шкільне краєзнавство Івано-Франківщини». У першій статті автор звертає увагу на головні функції та напрями використання краєзнавчого матеріалу у школі. Цікавою у цьому сенсі є запропонована дослідником схема «Організаційні форми і структура

краєзнавства». У ній відзначено, що через краєзнавчі музеї, дослідницькі інститути (державне краєзнавство), школи (шкільне краєзнавство), будинки культури і клуби (громадське краєзнавство) здійснюються та проводяться позаурочна краєзнавча робота, краєзнавчі уроки, ведуть свою діяльність краєзнавчі гуртки і шкільні музеї, організовуються туристські походи і експедиції [110, с. 8].

У другій статті методист охарактеризував головні складові позакласної краєзнавчої роботи. Я. Треф'як відзначає, що маючи спільну мету з урочною системою, позакласна робота відрізняється від неї організаційними й методичними формами: вона відбувається в позаурочний час; базується на добровільності школярів; здійснюється за рахунок активності і самодіяльності учнів; сприяє пропаганді історичних знань, розвитку світогляду і вихованню учнів; присвячена актуальним подіям вітчизняної та всесвітньої історії; забезпечує творчий розвиток здібностей учнів [111, с. 3]. Автор на окремих прикладах, в тому числі і на прикладі Городенківщини, показав найбільш ефективні форми і методи позакласної краєзнавчої роботи (шкільні історико-краєзнавчі вечори; історичні і краєзнавчі екскурсії та походи; краєзнавчі вікторини та ігри; науково-практичні та читацькі конференції на краєзнавчу тематику; факультативні заняття; краєзнавчі гуртки, товариства, клуби; збирання краєзнавчих матеріалів та створення музею; тиждень історії рідного краю тощо).

В іншій статті цього збірника «Історичне краєзнавство на уроках суспільних дисциплін та в позаурочний час» Світлана Мазак і Ніна Яцуляк звернули увагу на досвід цієї роботи серед педагогів закладів загальної середньої освіти Тисменицького району Івано-Франківської області, що є вкрай корисним і для педагогів Городенківщини [97, с. 38–44].

Подібні за змістом статті методистів Закарпатського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти Юрія Шимона «Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України» [112, с. 9–11] та

Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти та Володимира Мисана «Сучасне шкільне історичне краєзнавство. Стан та перспективи розвитку» [98, с. 1–6], опубліковані у педагогічному журналі «Історія України».

Змістовно підготовлений посібник для загальноосвітніх навчальних закладів «Історія Прикарпаття» методистом лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти Валерієм Островським. Посібник складається зі вступу, післямови та розділів: «Неподалік від центру Європи», «З давніх-давен», «Невід’ємна частина Київської Русі та Галицько-Волинської держави», «Відгомін княжих часів – початок польського володарювання», «Під короною Речі Посполитої», «На шляху до національного відродження», «Напередодні “великого зриву”», «Звитяжні дні Західно-Української Народної Республіки», «Доба міжвоєнтя», «Людський вимір Другої світової війни», «В обіймах тоталітаризму», «У незалежній державі», «Від Станиславова до Івано-Франківська» [85]. Особливо цікавими для нашого дослідження стали два розділи книги «На шляху до національного відродження», «Напередодні “великого зриву”», які розкривають окремі аспекти суспільно-політичних та етнокультурних процесів на Городенківщині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. [102, с. 77–107; 103, с. 107–135].

Кожна тема у книзі розпочинається невеличким екскурсом у відповідний період літопису України. Це допомагає зіставити та порівняти перебіг подій, які одночасно відбувалися на території нашої Батьківщини і краю. Якщо потрібно дізнатися про життєписи відомих державців-прикарпатців, калейдоскоп повстань чи національно-визвольних подій, утворення політичних партій (товариств, об’єднань) та їх діяльність на землях сучасної Івано-Франківщини, Городенківщини, корисним є підрозділ «Суспільно-політична історія». Стосовно матеріалу про сільське господарство,

промисловість, ремесла, торгівлю, особливості буденного життя краян, їх кількісні національні характеристики у певний історичний період, то на допомогу приходить підрозділ «Соціально-економічна історія». А підрозділ «Історія релігії» ознайомлює читачів із подіями духовного життя на теренах краю. Розповіді про становлення освіти, науки, мистецтва, їх діячів, повідомлення про найунікальніші досягнення та культурні пам'ятки Прикарпаття можна знайти в підрозділі «Історія культури».

В посібнику також поміщені фрагменти історичних джерел, біографії відомих прикарпатців чи осіб, пов'язаних із краєм, уривки літературних творів. До них, а також до кожної теми дібрані запитання і завдання для колективного або самостійного опрацювання. Вони виокремлені особливими позначками [85, с. 7].

Автор намагався зробити все для того, щоб посібник видався змістовним та цікавим, а тому користувався працями знаних дослідників, науковців і краєзнавців Прикарпаття – Володимира Грабовецького Миколи Кугутяка, Ігоря Андрухів, Петра Арсенича, Богдана Гаврилів, Ярослава Треф'яка, Михайла Головатого та чимало інших, відомих або невідомих широкому загальному літописців минулого.

Своєрідним продовженням справи, яку розпочав кандидат історичних наук, в. о. доцента кафедри теорії та методики навчання, методист лабораторії суспільно-філологічних дисциплін Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти Валерій Островський, стала підготовка на початку 2010-х рр. електронного видання «Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя» [84].

Спонукальним моментом для реалізації цього проєкту для авторів-упорядників цього видання стали державні стандарти базової і повної середньої освіти, затверджені постановами Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. №24 та від 23 листопада 2011 р. №1392 [1; 2]. У цих державних стандартах основними складниками є історія рідного краю,

історія України, всесвітня історія тощо. Таким чином, на державному рівні краєзнавча проблематика є важливим сегментом формування світобачення та української національної ідентичності учнів.

У 2010 р. програму варіативного курсу «Історія Прикарпаття» для 9 (11) класів схвалено для використання у закладах загальної середньої освіти комісією з історії Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (протокол № 3 від 7 червня 2013 р., лист Державної наукової установи «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти») МОН України від 22 липня 2013 р. № 14.1/12-Г-360 [94; 104]. Власне, розроблені програма і посібник стали опорною точкою відліку для започаткування навчально-методичного комплексу (НМК) «Історія Прикарпаття», що його до часу не існувало в Івано-Франківській області. Продовженням реалізації цієї справи стало створення учасниками авторської творчої майстерні учителів історії, провідними педагогами області електронного видання «Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя» [92].

Це видання адресоване для педагогів-істориків і може використовуватися під час підготовки та проведення шкільних і позашкільних занять. Вона містить навчальну програму курсу, календарно-тематичне планування уроків та їх моделі. Специфіка моделі кожного уроку така, що вона має чітко скристалізовану структуру; визначено компетентнісно орієнтовану мету. Родзинкою є професійно укладений методичний коментар, де вказуються найскладніші змістово-організаційні проблеми заняття та способи їх вирішення. Корисними є і викладені рекомендації для організації усіх етапів навчально-пізнавальної взаємодії учня й учителя. Можливо, недоліком укладення такого типу уроків є те, що педагоги-історики користувалися традиційними методами їх впорядкування. Проте усі моделі уроків чи їх елементи апробовувалися на відкритих заняттях, науково-методичних семінарах та педагогічних конференціях [89].

Під час видання цієї веб-книги автори переслідували важливу мету – запропонувати взірець планування/моделювання навчального заняття. Безумовно, автори цих моделей уроків, провідні вчителі історії Івано-Франківської області, намагалися не дублювати прийомів організації навчальної діяльності учнів, поміщених в посібнику Валерія Островського «Історія Прикарпаття». Величезним позитивом моделей цих уроків є те, що педагоги вмістили історичні джерела, схеми, таблиці, численні ілюстрації, презентації та ін., що дозволяє учням краще сприймати опрацьований матеріал. Ще одним великим плюсом веб-книги є те, що вона є інтерактивною у користуванні. За допомогою активних гіперпосилань, поміщених у рубриці «Зміст», можна не гаючи зайвого часу відкрити послідовно чи вибірково файли календарно-тематичного планування, навчальної програми, моделей уроків. Ще одною родзинкою є те, що в моделях уроків поміщені гіперпосилання, які дозволяють відкрити відповідну презентацію, електронні енциклопедії, загальнодоступні відеомережі, відвіти сайти музеїв, тощо. Попри те, що всі моделі уроків та інші методичні матеріали поміщені в електронному форматі у відповідній підрубриці «Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя» головного меню «Історія» рубрики «На допомогу вчителю» офіційного сайту Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, їх можна у звичний для себе спосіб видрукувати [89].

Рецензентами цієї веб-книги стали кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Андрій Королько та методист районного методичного кабінету відділу освіти Снятинської районної державної адміністрації Івано-Франківської обл. Михайло Кишкан. Вони надавали відповідні консультації при підготовці його видання [89].

У виданні «Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя» нас зацікавили моделі уроків з вивчення історії рідного краю, підготовлені фаховими

вчителями історії, а саме: учителькою історії Підпечерівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Тисменицької районної ради Русланою Молнар (уроки «Активізація суспільно-політичних процесів на території Прикарпаття» [99], «Вплив модернізації на соціально-економічне життя Прикарпаття» [100]), учителькою історії Калуської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 7 Калуської міської ради Олесею Тимків (уроки «Роль церкви в українському національному відродженні на теренах краю» [108], «Культурне відродження на території Прикарпаття» [109]), учителькою історії Новицького навчально-виховного комплексу Калуської районної ради Оксаною Когут (уроки «У вирі імперських інтересів напередодні та в роки Першої світової війни» [95], «Особливості розвитку сільського господарства та промисловості в передвоєнне десятиліття» [96]), учителькою історії Красноільської загальноосвітньої школи I–III ступенів Верховинської районної ради Світланою Рильчук (уроки «Політизація релігійного життя» [105], «Культурний розвій» [106]).

Змістовно цікавою є педагогічна праця вчителя історії та завідуючої краєзнавчим музеєм Калуської середньої загальноосвітньої школи I–III ступенів № 4 Світлани Загребельної «Історичне краєзнавство в школі: методичні рекомендації, практика, досвід». У методичному виданні, який складається з трьох розділів («Використання матеріалів краєзнавства як метод проектів на уроках історії», «Метод проектів в позаурочній роботі з історії», «Співпраця дослідницько-пошукового клубу старшокласників та шкільного краєзнавчого музею»), додатків та рекомендованої літератури, міститься корисний для нас матеріал з вивчення історії рідного краю досліджуваного нами періоду. Авторка звернула увагу на різні способи використання методу проектування та технологій навчання (практикум, дискусія, навчальна екскурсія, екскурсія в шкільному краєзнавчому музеї) з вивчення історії рідного краю в урочній, позаурочній та позашкільній роботі зі школярами та навела цікаві різноманітні приклади [91].

У навчальному посібнику Віктора Прокопчука «Шкільне краєзнавство» для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів міститься матеріал, який передбачає ґрунтовну теоретичну й практичну підготовку студентської молоді до майбутньої роботи в навчальному закладі в ролі учителя-організатора шкільної учнівської краєзнавчої діяльності [86]. Серед окремих розділів цієї роботи пізнавальним для став матеріал про: методику підготовки учнівських письмових робіт з історичного краєзнавства (як приклад, правильний підхід до оформлення і написання пошуково-дослідницьких і науково-дослідницьких робіт з історії Городенківщини у кінці XIX – на початку XX ст.); залучення топонімічного матеріалу в школі (зокрема, використання топонімів рідного краю Городенківщини на уроках і в позаурочній роботі); основні принципи і методику створення шкільного музею, його залучення в урочний і позаурочний час та в гуртковій роботі у царині вивчення історії Городенківщини у кінці XIX – на початку XX ст.; основні напрями, форми і методи використання пам'яток історії і культури в навчально-виховній роботі з учнями (зокрема, у частині вивченні пам'яток досліджуваного нами періоду) [86, с. 89–213].

Отже, наявна педагогічна і методична література дозволяє підготувати навчальну програму курсу, календарно-тематичне планування уроків та їх моделі. Безумовно, що кожна модель уроку має єдину структуру. Завдяки цьому можна софрмувати компетентнісно орієнтовану мету, методичний коментар із зазначенням найскладніших змістово-організаційних проблем заняття та способів їх вирішення. Важливим і є правильне фориулювання рекомендацій для організації усіх етапів навчально-пізнавальної взаємодії учня й учителя.

РОЗДІЛ 2

Суспільно-політичні та етнокультурні процеси на Городенківщині у кінці XIX – на початку XX ст.

В умовах політизації українського національного відродження у кінці XIX – на початку XX ст. суспільна праця на Городенківщині як складової історійко-етнографічного району Покуття була спрямована на розвиток національно-культурних процесів. Партійно-політична праця у Городенківському повіті знаходилася на другорядному плані. Це було зумовлено тим, що по-перше, формування свідомості тогочасного суспільства проходила у культурному річищі, та акцентувалася увага на єдності українського слова і поширення освіти; по-друге – політична структура Австро-Угорської монархії та закріплення виборчої ординації ставила наголос на упривілейованість та становість верхніх категорій громадянства. Це стало важливим чинником гальмування ідеологічно-політичного мислення суспільства [114, с. 615].

У 1861 р. почав функціонувати Галицький крайовий сейм, вибори до якого відбувалися за чотирма куріями. До першої належали великі землевласники, інші представники упривілейованих категорій суспільства; другу – визначали представники торговельної і промислової палати, найнижчі курії були делеговані представниками міських і сільських рад. Частка українців, як правило, становила тільки з селянських громад – четвертої сільської курії. Однак, треба визнати, що саме результати виборів першої каденції сейму 1861 р. були найкращими для представників титульної нації – українці отримали максимально 49 мандатів зі 150 послів. Це стурбувало місцеву адміністрацію коронного краю, представлена переважно поляками. Тому у 1877 р. внаслідок прийнятої нової виборчої ординації обмежено сільську курію [22, с. 353].

Згідно цього нового документу, сільській курії дозволялося обирати тільки 10 % послів від загальної кількості парламентарів сейму. Проте у сільській курії тривала запекла передвиборча боротьба між українськими кандидатами та поляками і прихильниками москвофільського табору. Ускладнювали вибори обрання представників курій, що передували виборам потенційних кандидатів у депутати через вузьке коле людей – правиборців. Це спонукало до ведення низки маніпулятивних і спекулятивних дій з боку місцевих, переважно польських, керівних органів влади. Додавалися і часті підкупи виборців [63, с. 20].

Українське населення Городенківщини намагалося бути монолітним у своєму рішенні стосовно обрання українських кандидатів до вищих законодавчих органів влади. Проте показники виявилися невтішними. У 1877 р. українці обрали тільки 14 послів, а в 1893 р. – лише 11. Виборчі перегони були складними, оскільки на повну потужність працював місцевий інонаціональний адміністративний ресурс [22, с. 354].

Щодо роботи австрійського парламенту, то він до 1873 р. поділявся на послів призначуваних австрійським монархом та представників Крайових соймів. У 1907 р. згідно нової виборчої реформи куріальну систему замінено на систему загального, рівного, безпосереднього і таємного голосування. За новим документом українці Східної Галичини і Північної Буковини з 516 послів могли обрати 32. У цих виборах брали участь українські політичні партії. У той час Городенківщина була представлена чотирма українськими послами: Теофіл Окуневський – обирався від націонал-демократів з округу Городенка – Заліщики – Борщів – Мельниця – Стрий. З цієї ж округи у 1907 р. обирався послом національний демократ Володимир Охримович. З округи Обертин – Золотий Потік – Тлумач делеговані національний демократ Євген Левицький і радикал Лев Бачинський [77, с. 12].

Довголітнім репрезентантом українців краю у законодавчих органах влади імперії був Теофіл Окуневський. Йому вдалося бути обраним до

австрійського парламенту навіть під час кривавих «баденівських» виборів 1897 р. Тоді з Галичини тоді до віденського парламенту ввійшло 63 поляки і лише 9 українців, а також 6 євреїв [33, с. 577].

Теофіл Окуневський (1858–1937) – громадсько-політичний діяч, знаний адвокат на території Городенківщини, його врівень зараховували до плеяди найвідоміших українських політиків, таких як Євген Олесницький, Кость Левицький, Євген Петрушевич та інші. Всі вони були правниками та захищали інтереси українського населення з високої законодавчої трибуни, у судах перед австрійською заповонізованою адміністрацією. Т. Окуневський вів послідовну діяльність, захищаючи інтереси українців краю, розширюючи їм належні права. Зрештою, зі сторони українського населення Городенківщини він отримував постійну велику підтримку на виборах з боку народних мас, здобуваючи мандат чи депутата австрійського парламенту, чи Галицького крайового сейму [67, с. 82–83].

Народився Т. Окуневський 7 грудня 1858 р. у селі Яворів на Косівщині. Разом з братом Ярославом навчався у місцевій народній школі, потім в місті Снятин. Здобував класичну середню освіту у гімназії в місті Коломиї з польською мовою викладання. Обидва брати навчались у Віденському університеті – Теофіл на правничому, а Ярослав на медичному факультеті [64, с. 89–90].

У м. Відні Теофіл Окуневський став членом українського студентського товариства «Січ», обіймаючи посаду бібліотекаря цього молодіжного осередку. Пізніше, вже здобувши фах адвоката, він був іменований почесним членом цієї молодіжної організації. Зауважимо, що тоді це товариство знаходилася під впливом Остапа Терлецького і Михайла Драгоманова. Оголошені ними ідеї були спонукальними у праці на користь українського, народу. Т. Окуневський настільки захопився цими ідеями, що навіть листувався з М. Драгомановим. Ця епістолярна спадщину у 1905 р. була опублікована Михайлом Павликом [67, с. 31].

Разом з відомим українським політиком Юліаном Романчуком він виступав у 1887 р. на віче у місті Коломия. Під час підготовки у 1889 р. до виборів нової каденції Галицького крайового сейму українство Коломийщини підтримало кандидатуру Теофіла Окуневського. Його суперником був маршалок князь Пузина, який, маючи серйозну підтримку з боку властей, був впевнений, що переможе. Проте переміг Т. Окуневський, отримавши 96 голосів правиборців, а Пузина – лише 70. Будучи послом, Теофіл Окуневський у сеймі ввійшов до Русько-українського клубу «Народна Рада», в якому перебувало 14 послів під проводом Юліана Романчука. В сеймі Т. Окуневський перебував до 1900 р. [22, с. 578].

Знаковою сторінкою в його політичній і правничій став захист Мирослава Січинського, який у 1908 р. убив галицького намісника, поляка А. Потоцького. Також політик захищав українських студентів – Ярослава Весоловського і його побратимів – проти польського письменника Генрика Сенкевича, який протиставив національно-патріотичним почуттям українських студентів [46, с. 186].

Невеличкий відрізок часу Городенківщину в Галицькому сеймі представляв селянин, надзвичайно розумна і дотепна людина Іван Радуляк. Репрезентував Городенківщину і Снятинщину громадсько-культурний діяч, визначний український письменник-новеліст Василь Стефаник [115, с. 2154].

Якщо виокремлювати партійно-політичні впливи, то найсильніші позиції на території Городенківщини в умовах політизації українського національного руху в кінці XIX – на початку XX ст. мав радикальний рух, на чолі якого стояв уродженець с. Серафинці Лев Бачинський. Менший вплив на жителів краю мали національні демократи. Провід цієї української партії в місті Городенці очолив Теофіл Окуневський, який, щоправда, ще в першій половині 1890-х рр. був прихильником Русько-Української радикальної партії [68, с. 14].

Національні демократи активізували свою роботу на Городенківщині тільки напередодні Першої світової війни. Про це свідчить поміщена стаття пароха с. Репужинці Городенківського повіту о. Осипа Фацієвича «Дещо про організаційні збори в Городенці», опублікована у львівській газеті «Руслан» 12 листопада 1912 р. З його інформації дізнаємося, що впливи Української радикальної партії на території краю стривожили місцевих духовних отців, оскільки радикали вели пропагандистські акції проти віри і церкви. Для нейтралізації поширення радикальних ідей представники українського греко-католицького духовенства вбачали можливість активного праці представників Української національно-демократичної партії. Проте, порівнюючи статuti УРП і УНДП у сфері духовної віри, виявилось, що жодної різниці не було. Однак не зважаючи на це все ж таки вдалося заснувати осередок УНДП у м. Городенка [22, с. 356].

Початок організації формування осередків УНДП на Городенківщині були важкими. Місцеве греко-католицьке духовенство неоднозначно ставилося до формування мережі цієї партії. Оригінальною виглядала прийнята постанова, згідно якої осередки цієї партії по селах краю мали очолювати насамперед селяни, як це виглядало у формуванні партійної структури УРП. Місцевий провід УНДП вважав, що очолювання організації священиком заважатиме його росту, адже заздалегідь окреслювався авторитет священика, а селянство тільки б погоджувалося з його рішеннями. Все ж треба розуміти, націонал-демократи пішли далі, оскільки хотіли мінімізувати авторитет священика у новоствореному осередку УНДП [75, с. 58].

Напередодні Великої війни посилювалося партійно-політичне протистояння в українській громаді м. Городенки. Воно стосувалося суспільної єдності українців краю, через це періодично відбувалися спільні наради різноманітних політичних і громадських осередків товариств.

Ключові рішення приймалися на політичних вічах, нарадах, передвиборчих зборах [42, с. 184].

Зокрема, 13 січня 1913 р. на вічі у м. Городенка розглядалося питання виборчої ординації до Галицького крайового сейму. Його учасники вимагали від офіційних австрійських органів влади прийняти до уваги мінімальні вимоги українців стосовно визнання третини їхніх мандатів у крайовому законодавчому органі влади та не допустити подальших утисків українства краю. Віче одностайно прийняло ухвалу, закликаючи до проведення подібних віч у цій справі у всіх населених пунктах Городенківщини [54, с. 167].

На другому політичному віче, який відбувся 20 лютого 1913 р. в м. Городенці, Т. Окуневський розкритикував рішення керівництва імперії щодо виборчої ординації. Також справа виборчої ординації розглядалася 21 березня 1913 р. на віче у Народному Домі м. Городенки. Були підготовлені відповідні протестні документи до місцевих і центральних органів влади [33, с. 580].

В умовах політизації українського національного відродження кінця XIX – початку XX ст. важливою ланкою є плідний розвиток культури. У цей час кристалізується український національно-культурний рух, який поглибив національну самосвідомість жителів краю, згуртував їх для створення осередків культурно-просвітницьких товариств.

На початках вся культурно-освітня праця на Городенківщині надходила від церковних громад, які стали міцним фундаментом для формування українського місцевого шкільництва. Ці культурно-просвітницькі осередки зав'язували по селах краю парафіяльні школи й читальні. Саме на кінець XIX ст. припадає формування мережі осередків товариств «Просвіта» та імені Качковського [22, с. 129].

Станом на 1910 р. відомо, що культурно-освітня сфера Городенківщини була достатньо організованою. Згідно реєстру культурно-освітніх і

навчальних товариств і закладів, надрукованих у «Календарі Просвіти», бачимо, що в м. Городенці функціонувало близько 20 різних культурно-освітніх організацій [18, с. 261]. У статичному збірнику вказані такі організації міста Городенки: філія товариства Просвіти, кілька їх читалень у Куті фільварковому, «Монастирському передмісті», Куті котиковецькому; філія товариства «Сільський Господар» та повітове товариство Кредитове і Каса Повітова [29, с. 312]. Також функціонували «Селянська Бурса» для учнів приватної української гімназії та 4-класової школи, заснована 1904 р., та «Народний Дім». Поряд діяли філії Руського Педагогічного Товариства, «Жіночого Товариства», товариства «Міщанська Родина», товариства «Захоронка» та «Політичного товариства» [63, с. 22].

Городенківська філія «Просвіти» налічувала 98 членів, серед яких 61 селянин, 20 міщан, 11 священників, 3 народних учителі, один урядник «нищого рангу» та двоє – «вищої». Налічувалось 32 організації, які вплачували членські вклади до філії «Просвіти». На території Городенківщини у переддень Першої світової війни функціонували 22 читальні «Просвіти» та 10 інших організацій подібного зразка [27, с. 266–267].

У 1910 р. головний осередок товариства «Просвіта» у м. Львові систематизував статистичні відомості про становище культурно-освітніх організацій Східної Галичини, зокрема про розвиток читалень, їхніх бібліотек, тощо. У документі вказується, що осередок «Руська Бесіда» в м. Городенці була членом місцевої філії товариства «Просвіта». У статистичних даних «Письма з Просвіти» за 1913 р., знаходимо відомості про бібліотеку городенківської «Бесіди». Вона налічувала 1226 книжок, з яких 35 були позичені для читання в домашніх умовах. За звітний період прочитано 429 книг. Порівняно з іншими осередками «Бесід», які знаходились у містах Бучач, Чортків, Тереховля, Яворів, то Городенка займала одне з перших місць в організації ведення бібліотечної справи. За кількістю членів її

перевищували товариства «Родина» у м. Коломия (119 членів), подібні осередки товариств у м. Перемишль (98), м. Самбір (77), м. Дрогобич (52) [18, с. 264].

Городенківщина вирізнялася плеядою громадських діячів, які творили культурно-просвітницьке життя краю у вказаний період. Вони дали своєрідний поштовх для посилення національно-організаційного відродження повіту. Провід культурно-просвітницького руху на Городенківщині очолили: адвокат Теофіл Окуневський, лікар Іван Ціпановський, учитель і директора народної школи Е. Дорожинський, учитель гімназії Петро Мороз, інженер Осип Тарантюк, о. М. Котлярчук, директор банку О. Коптюх, Федір Вережак та ін. [22, с. 132].

Провідним закладом освіти Городенківщини, та й загалом Покуття, на початку ХХ ст. вважалася гімназія ім. Тараса Шевченка товариства Рідна Школа у м. Городенка [60, с. 417]. Керівництво української гімназії постійно зверталася за допомогою до громадськості краю та небайдужих людей задля утримання гімназії і її вихованців. Місцева патріотично налаштована інтелігенція вбачала у роботі цього закладу освіти сильну опору перед наступом колонізаційного курсу, провідниками якої були місцеві польські урядові функціонери. У руках останніх знаходилося керівництво повітової шкільної ради, яка, як правило, приймала рішення не завжди на користь українців [32, с. 145].

Звичний заклик українських товариств Галичини початку ХХ ст. виявився у заснуванні українських приватних гімназій, адже державної підтримки з боку австрійського уряду не було. Цю справу підтримали низка провідних культурних і політичних діячів Городенківщини [35, арк. 1–2]. Відзначимо, що до появи української приватної гімназії в м. Городенці, у Городенківському повіті не було жодної середньої школи, функціонували тільки одно-, три- і чотирикласні народні школи. Діти, які прагнули кращої освіти, змушені були їхати на навчання або ж в місто м. Коломию, або ж у

сусідню Північну Буковину, у м. Кіцмань, де вже функціонували державні гімназії [30, с. 14].

Приводом для створення гімназії в м. Городенка стало організація проведення у 1908 р. гімназійних курсів в місті Копачинці на Тернопільщині і Яворів на Львівщині. У філії Українського Педагогічного Товариства м. Городенки обговорювалось питання, чи не можливо щось подібне організувати у місті. Це питання постало і на зборах повітової організації 25 лютого 1909 р., яку скликав Т. Окуневський. Учасники зібрання одноголосно прийняли постанову про заснування гімназії. Для початку роботи навчального закладу було зібрано 157 корон і 70 сотиків [79, с. 109].

Сформовано організаційний комітет, який займався справами заснування гімназії, до якого ввійшли: суддя П. Булик, д-р Іван Ціпановський, два урядники українського банку – П. Мороз та О. Коптюх. Під його керівництвом скликано низку установчих і робочих зборів. На розбудову городенківської гімназії зібрано 400 корон [77, с. 108].

15 липня 1909 р. за сприяння гімназійного Комітету відкрито підготовчий курс для того, щоб діти успішно здали вступні іспити до гімназії. Місцева влада виділила приміщення для роботи навчального закладу. На курс виявили бажання вступити 66 майбутніх учнів, проте прийнято було тільки 50 абітурієнтів. Наприкінці серпня відбулися іспити, 37 майбутніх гімназистів їх успішно здали. Офіційно українську приватну гімназію в м. Городенці відкрили 29 серпня 1909 р. Того ж дня поляки заснували свою гімназію, яка стала своєрідним конкуруючим закладом освіти по відношенню до українського [22, с. 137].

Українську гімназію очолив Кирило Полянський, його заступником обрано Івана Бойка. До учительського колективу ввійшли: о Микола Вацик – університетський студент, Микола Котлярчук – викладач релігії, Максим Дрешлер – учитель мойсеевої (іудейської) релігії (навчав учнів єврейської

національності – *Т. П.*) та П. Шепарович – учитель образотворчого мистецтва [68, с. 13].

Станом на початок вересня 1910 р. гімназія вже мав два класи. Навчальні приміщення розміщувалися в Народному Домі м. Городенка. Тут дітям було просторіше і вигідніше навчатися, адже перед цим гімназія розташовувалася у тісному шкільному приміщенні у передмісті Котиківка. Виділено окреме приміщення для кабінету директора, містилися класи на карти, «образи», бібліотеку. Управителем гімназії став Іван Прийма, перебравши керівництво навчальним закладом у вересні 1911 р. [25, с. 139].

У 1912 р. директором гімназії став активний громадсько-культурний і освітній діяч Антін Крушельницький. Він постійно вболівав роботою навчального закладу, навіть у час російської окупації краю він домігся відкриття повної гімназії на 1915/1916 навчальний рік. Директор опікувався обладнанням, технічним інвентарем гімназії, зорганізував майстерні, де виготовлялись необхідні для навчального процесу шкільне приладдя. В гімназії працювали: Михайло Задорожний, Теодор Замора [24, с. 65–70], Осип Лебішак, Ярослав Кульчицький, Артем Хомик, Михайло Навроцький, Юліян Міськевич, а також єврей М. Клязман (викладав музику) і поляк П. Скедровський (викладав малювання) [77, с. 109].

Як уже зазначалося, велика увага приділялася оформленню навчальних кабінетів – фізичного, природничого, географічного, вчительської бібліотеки та бібліотеки для учнів. Остання у 1912 р. налічувала 765 томів українських книг, де поряд україномовною книгозбірнею містилися доволі чисельні німецькі та польські відділи. 1 лютого 1911 р. на засіданні відділу НТШ у м. Львові прийнято рішення про безкоштовне надсилання усіх видань товариства приватним гімназіям у містах Городенка, Буськ, і Копичинці аж до можливого їх переведення на державне утримання [22, с. 145].

У гімназії функціонували хор і оркестр. Щороку гімназисти влаштовували в Народному Домі концерти, урочисті дійства, самостійно, або

з іншими творчими колективами міста. До цього слід додати їхню участь у прогулянках зі співами по селах Городенківського повіту, в урочистому відзначенні ювілейних роковин Т. Шевченка в 1911 і 1914 рр., співи в церковному хорі [17, с. 5].

Як приклад залучення українських гімназистів до масових культурно-освітніх заходів, можна виокремити святкування в місті Городенці 100-річчя від дня народження одного з провісників українського національного відродження краю Маркіяна Шашкевича (1911 р.). Насправді, відзначення цієї події було своєрідним новим містком поглиблення культурно-освітньої організованості та самосвідомості жителів краю. Це свято було організоване силами культурно-освітньої громадськості Городенки та низки населених пунктів краю, за участю громадсько-культурних діячів та простих селянських мас Городенського повіту. Долучилися до організації цього свята багато відомих священиків Городенківщини – о. А. Стрільчик з с. Стрільче, о. З. Шухевич з с. Тишківці, о. І. Пісецький з с. Корнів. Також приклали багато зусиль і січовики з сусідніх до міста Городенки сіл [22, с. 260].

Отже, організація підготовки виборів до законодавчих органів влади Австро-Угорської монархії завжди були полем поживленої діяльності українського населення Городенківщини. Вони знаходилися і під відповідним кутом зору осередків українських політичних партій, передусім УРП і УНДП. У вирі структурування партійно-політичних сил краю найпомітнішу роль відігравав Теофіл Окуневський. Проте наближалася Перша світова війна, яка спонукала багатьох українських жителів Городенківщини піднести свій патріотичний дух, стремління до формування власної української національної державності.

Важливим фактором піднесення національно-культурної свідомості українців Городенківщини стало становлення і формування культурно-освітніх і громадських організацій, товариств, шкіл та гімназії. Необхідно виокремити яскраву сторінку діяльності української приватної гімназії в м.

Городенка, яка стала своєрідним осердям національно-патріотичного виховання учнівської молоді краю. Навколо цього гімназійного осередку сформувалася плеяда видатних діячів, які у майбутньому залишили помітний слід у історії Городенківщини, Покуття, Галичини, загалом України.

РОЗДІЛ 3

Діяльність молодіжних парамілітарних товариств та лихоліття Першої світової війни на території краю

Важливим складником піднесення українського національного руху кінця XIX – початку XX ст. стало формування осередків молодіжних пожежно-гімнастичних товариств. Найбільше їх у вказаний період на Покутті мало пожежно-гімнастичне товариство «Січ». Саме тут у 1900 р. був заснований перший осередок «Січі» у селі Завалля Снятинського повіту [36, с. 8].

Формування цих парамілітарних осередків були дітищем Русько-Української радикальної партії. Саме «молоді» радикали під проводом Кирила Трильовського взяли на себе відповідальність створення на Покутті осередків пожежно-гімнастичного товариства «Січ» [41, с. 12].

Своєрідними попередниками «Січей» стала діяльність у 1890-х рр. у селах краю осередків просвітницько-економічного товариства «Народна спілка». Дослідник Микола Гуйванюк відзначає, що «Народні спілки» стали ідеологічними осередками УРП у населених пунктах Покуття та були консультативними центрами у формуванні та діяльності «Січей» [49, с. 47–48].

Помітну роль у формуванні «Січей» на Городенківщині відіграв Кирило Трильовський. Він запровадив давні козацькі традиції, які пристосовував до нових обставин і нового духу часу – національно-патріотичного виховання та пробудження любові до батьківщини [40, с. 24].

Перша спроба заснувати осередок «Січі» у с. Устя Снятинського повіту в 1899 р. зазнали невдачі. Вище адміністративне крайове відомство у м. Львові не прийняла на затвердження статут цього осередку товариства, оскільки у ньому мова йшла про січову символіку. А цей атрибут вимагав

окремого дозволу з боку влади [6, арк. 1–8]. Розуміючи безвихідність ситуації, Кирило Трильовський у новій редакції статуту для «Січі» с. Завалля зняв статтю про січову символіку та уникнув відповідної заборони [47, с. 28–29].

У науковій та історико-краєзнавчій літературі чітко не зафіксовано, коли заснований перший осередок «Січі» на Городенківщині. Михайло Марунчак зауважив, що перші осередки «Січей» Городенківського повіту найшвидше організувалися в тих селах, які сусідили з Коломийським і Снятинським повітами [22, с. 296]. Андрій Мохорук вважав, що перша «Січ» на Городенківщині була заснована у с. Топорівці в 1900 р. На перших його зборах були присутніми Кирило Трильовський, Лесь Мартович і Василь Стефаник. Обраний керівний склад осередку пожежно-гімнастичного товариства: А. Мохорук – кошовий, П. Никифорук – писар, О. Угрин – осавул, І. Угрин – обозний, М. Волошин – скарбник, четарі – А. Федорук, О. Сливка, І. Ковблюк, І. Шинкарук. Однак сучасний дослідник Микола Гуйванюк вважає, що «Січ» у селі Топорівці була заснована лише у 1902 р. [49, с. 86].

Другий осередок «Січі» на Городенківщині заснований у селі Глушків. Очолював її Василь Гультай. Третьою була «Січ» у селі Вербівці. Активністю відзначалася діяльність січового осередку у селі Серафінці, в якому відокремлено функціонували дві «клітини» товариства – на Миколинському і Вознесенському (кошовий Михайло Алиман) куті. Найбільше приклав зусиль для розвою серафинецької «Січі» місцевий діяч Микола Шлемкевич [55, с. 17]. Успішно функціонували «Січі» у селах Семаківці, Городниця, Поточище, Копачинці та в містечку Чернелиця. Зафіксовано діяльність пожежно-гімнастичного осередку в селі Передівання. Проте з архівного документу за 20 червня 1907 р. довідуємося, що він не проявляв активності, а тому на зборах січової «клітини» 13 лютого 1910 р. прийнято рішення про припинення його діяльності [3, арк. 9]. Напередодні

Першої світової війни у Городенківському повіті нараховувалося 33 осередки «Січі» [31, с. 69].

У 1911 р. січові осередки Городенківського повіту взяли участь у святковій імпрезі з нагоди відзначення сторіччя від дня народження Маркіяна Шашкевича [4, арк. 23]. У 1912 р. у м. Городенка відбувся з'їзд «Січей» Городенківщини, в якому взяв участь відомий український письменник Василя Стефаника. На ньому зібранні за участі 16 делегатів вирішувалися поточні питання діяльності січових осередків Городенківщини [8, арк. 7].

Кирило Трильовський хотів надати діяльності «Січам» краю напіввійськового характеру, таким чином він хотів пов'язати з військовими традиціями козацької минувшини. Тому в організаційну структуру «Січей» було введено історичні назви керівного ядра січових осередків – кошовий, писар, осавул, четар, обозний, сурмач. У часі відзначення різноманітних свят січовики носили темно-червоні ленти, топірець та народний одяг рідного населеного пункту [21, с. 206].

Діяльність «Січей» початку ХХ ст. закарбувалася у пам'яті очевидців цих подій, тому збереглося багато свідчень та численних мемуарів сучасників подій, активних учасників розгортання українського січового руху [39, с. 139–140]. Січова тематика містилася у статтях та дописах тогочасної крайової газетної і журнальної періодики: «Громадський голос», «Січові вісті», «Хлопська правда», календарях «Запорожець», «Січ», «Отаман» [40, с. 13]. Активно розвивалася усно-пісенна січова творчість. Дійшли до нашого часу надруковані січові пісні і вірші авторства Дмитра Макогона, Константи́ни Малицької (Віри Лебедової), Івана Петришина, Осипа Шпитка та інших. Сформувався когорта народних січових співців, яку очолили Павло Думка, Іван Сандуляк, Михайло Кузич [49, с. 153].

Кирило Трильовський намагався здисциплінувати національно-патріотичну та ідейну виправку січовиків. Зокрема, у статті «Як провадити

«Січ» він наголошував, що старшина місцевої «Січі» має дбати за якість і динаміку роботи осередку [21, с. 218].

Пожежно-гімнастичні осередки товариства «Січ» Городенківщини налагодили тісні зв'язки з «Січами» Північної Буковини. На загальнокрайових, окружних та місцевих січових урочистостях, святах, гімнастичних дійствах, імпрезах спостерігалася співпраця двох історико-географічних регіонів – Покуття і Північної Буковини. У відповідних заходах активну участь брали січові осередки населених пунктів Городенківщини. Слід визнати, що січовий рух Городенківщини залишив яскраву сторінку у національно-патріотичному вихованні молоді краю та став своєрідним поштовхом у розвитку осередків товариств в інших куточках Східної Галичини і Північної Буковини [34, с. 127].

Першою гімнастичною організацією українців Галичини слід вважати «Сокіл». Сокільський рух у строкатій багатонаціональній монархії в останній чверті XIX ст. мав поширення у чехів, поляків, словаків, сербів, хорватів. До сокільського вишколу долучилися і галицькі українців. Перший осередок українського «Сокола» був заснований у м. Львові в 1892 р. Спочатку його назва була така – «Пожежне товариство «Сокіл». У 1908 р. відбулося певна зміна назви організації – «Гімнастично-пожежне товариство «Сокіл». А вже у міжвоєнний час діяльність «Сокола» набуло спортивного характеру, тому у 1935 р. він отримав назву «Українське спортивне товариство «Сокіл-Батько» [57, с. 26].

Метою організації діяльності «Сокола» було плекання фізичної культури, яке у кінці XIX – на початку XX ст. реалізовувалося шляхом виконання різноманітних фізичних та пожежних вправ, а також участі у спортивних змаганнях. Перші осередки пожежно-гімнастичного товариства «Сокіл» на Покутті появились лише на початку XX ст. [16, с. 3–5; 57, с. 26–27].

В одній зі статей «До Всіх Соколів і Січій» невідомого автора, надрукованому у львівському часописі «Сокільські Вісти», підкреслювалося, що важливим девізом сокільства є виховання тіла, яке є прямим шляхом для виховання духа. Все це реалізується через ведення здорового способу життя та регулярної спортивної і гімнастичної вправності [13, с. 4–5; 57, с. 26].

Пожежно-гімнастичне товариство «Сокіл» знаходилося під впливом українських національно-демократичних сил, зокрема воно перебувало в орбіті інтересів УНДП [45, с. 20–21].

Товариство «Сокіл» мала власну національну символіку. На жаль, в історичних джерелах не виявлено свідчень про зображення на прапорі «Сокола» у м. Городенка. Однак відомо, що на сокільських прапорах зображувалися святий Михаїл, Лев, ілюструвалися українські гетьмани Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, траплялися інколи зображення князів Володимира Великого та Ольги. Подекуди зображали Тараса Шевченка [51, с. 7; 57, с. 28].

Гімном товариства вважався «Марш Соколів» (слова і музика Ярослава Ярославенка). Оригінальною була спеціальна форма (однострій кавового кольору за проектом Володимира Гнаткевича) та лаконічне привітання «Гаразд» [12, с. 4; 57, с. 28]. «Сокіл» підготував дев'ять заповідей, які за своїм змістом мали глибоке національно-патріотичне, ідеологічне й моральне спрямування. Підсумковим був клич: «Все вперед! Всі враз!» [80, с. 342].

Найкраще мережа осередків пожежно-гімнастичного товариства «Сокіл» на Покутті розвивалися на Товмаччині. Згідно звіту «Сокола-Батька» у м. Львові за 1908 р., у Товмацькому повіті діяло 17 гнізд товариства. Натомість, у Городенківському і Коломийському повітах функціонували лише по три осередки. Зокрема, на Городенківщині мало місце діяльність «Соколів» у місті Городенка та у селі Незвисько [57, с. 29].

У 1911 р. кількість осередків товариства «Сокіл» на Покутті збільшилася. Зокрема, у Товмацькому повіті діяв 21 осередок, у

Городенківському – чотири, Коломийському – два, Снятинському – один осередок [57, с. 29].

Така невеличка кількість функціонування осередків товариства «Сокіл» на Покутті зумовлена тим, що тут сильні позиції займала Українська радикальна партія, які формувала власну мережу січових осередків під орудою Кирила Трильовського. Зокрема, у 1912 р. в Городенківському повіті діяли 33 осередки товариства «Січ» [19, с. 49; 57, с. 29].

У 1912 р. «Сокіл-Батько» поділив місцеперебування «клітин» товариства на 12 областей та 54 округів. Городенківський округ увійшов до складу області «Коломия» [37, с. 54].

Організаційна робота щодо заснування осередку товариства «Сокіл» у місті Городенці започаткована в 1902 р. Патріотично-налаштована інтелігенція міста під керівництвом Івана Паничевського звернулася до Теофіла Окуневського з проханням надати допомогу у заснуванні осередку в м. Городенка. Також виявлена зацікавленість в отриманні одностроїв членів сокільського товариства [7, арк. 38].

Проте перші загальні збори товариства «Сокіл» м. Городенки відбулися лише через чотири роки – 16 вересня 1906 р. Головою товариства обраний І. Ціпановський, його заступником став І. Лавришко. До проводу осередку товариства ввійшли п'ять урядовців, 28 ремісників, чотири міщани, один купець. Загалом, налічувалося 43 дійсних члени та 5 «спомагаючих». Члени товариства двічі на тиждень у будинку місцевого «Народного Дому» виконували гімнастичні вправи [22, с. 302; 57, с. 31].

Одним з перших завдань діяльності осередку товариства постало питання про запрошення інструктора з м. Львова. Він мав навчати вправам членів товариства. Виявлено бажання закупити книги з доданими інструкціями про правильність ведення гімнастичних вправ. Керівництво місцевого осередку замовило печатку із написом «Сокіл в Городенці» та зображенням сокола. Проте «Сокіл-Батько» у м. Львові відмовив у проханні

надіслати інструктора з гімнастичних вправ. Однак керівництво товариства запевнило, що найближчим часом до м. Городенки має прибути ідеолог українського сокільського руху та очільник товариства Іван Боберський [23, с. 27; 57, с. 31].

У 1910 р. обрано новий керівний провід городенківського «Сокола». Головою осередку став суддя Федір Булик, а його заступником – Андрій Станецький. Вирішувалося питання про заснування хору, сокільського оркестру та драматичного гуртка. Активною виявилася культурно-мистецька та просвітницька робота осередку товариства. До кінця 1910 р. функціонували чотири секції товариства: співацька (брала участь в українському фестині та аматорській виставі «Ой не ходи Грицю»); організаційно-наукова (підготовлені членами товариства три реферати: «Життя і діяльність І. Франка», «Українське сокільство і його завдання», «Про завдання Січей»); закладено осередок товариства у с. Стрільче Городенківського повіту, зорганізовано три загальносокільські сходини і один гумористичний вечір); «забавова» (розважальна) (підготувала фестин та два великі сокільські бали); драматична (закуплено театральний одяг на 300 корон і поставлено низку аматорських вистав – «Ой не ходи Грицю», «Суєта», «Перехитрили», «Ілько Пащак», «Два домики а одна фіртка», «Пожар» і «Сватання на Гончарівці»). Члени товариства будували нове приміщення товариства, зібрали кошти на закупівлю прапорів і однострою, організували бібліотеку і читальню [57, с. 31].

У 1910 р. на Городенківщині заснований третій після міста Городенки і села Незвисько осередок товариства у селі Тишківці. Очолив тишківський «Сокіл» греко-католицький священник Зіновій Шухевич, його заступником обрано Михайла Гафтуняка. До осередку ввійшли майже сто осіб [12, с. 3–5; 57, с. 31].

Знаковою подією стало скликання 13 листопада 1910 р. у м. Городенці окружної січово-сокільської наради. На нього прибули 33 соколи, 29 з яких з

міста Городенка і чотири з села Тишківці, та 21 січовик із сіл Глушків, Чернятин, Серафінці і Торговиця. Керівник місцевого сокільського осередку Михайло Білик висловив пропозицію про об'єднання на території Городенківщини осередків двох пожежно-гімнастичних товариств – «Сокіл» і «Січ». Однак серед присутніх у вирішенні цього питання не було одностайності. Представники сокільства погоджувалися з прийняттям такої пропозиції М. Білика. Однак січовики відмовилися від реалізації такого задуму без погодження центрального Січового комітету товариства. Проте всі учасники наради були солідарні у створенні повітової «Січі», яка б у подальшому займалася питанням організації урочистого здвигу «Січей» і «Соколів» Городенківського повіту. Слід підкреслити, що на цей час також припадає апогей діяльності товариства «Сокіл» у місті Городенка, який налічував 70 осіб та діяли організаційно-наукова, драматична, співацька, і гімнастична секції [44, с. 173; 57, с. 31–32].

У 1913 р. спостерігається занепад діяльності городенківського «Сокола». Не вистачало інвентарю, відчувався брак сокільського однострою. Невчасними були подача звітів про діяльність осередку товариства до «Сокола-Батька» у м. Львові. Останній звіт взагалі не був переданий. З цього приводу керівник місцевого осередку товариства К. Ясельський у листі до керівного проводу відповів, що у найближчій часі діяльність городенківського «Сокола» оживиться, до чого буде всіма силами прагнути новообрана старшина [80, с. 283; 57, с. 31].

Таким чином, на території краю набагато сильніші позиції мала діяльність осередків пожежно-гімнастичного товариства «Січ». Зокрема, напередодні Першої світової війни на Городенківщині діяли близько сорока «Січей». Натомість, осередки «Сокола» діяли тільки у місті Городенка та в селах Незвисько і Тишківці. Напередодні Великої війни спостерігалось бажання об'єднання осередків цих двох товариств в одну парамілітарну організацію, однак кроки у цьому напрямку виявилися невдалими. Все у

найближчому часі, отримавши відповідну гімнастичну виправку, молоді хлопці з Городенківщини потрапили у лави австрійської армії та легіону УСС та взяли активну участь у національно-визвольних змаганнях українців періоду української національної революції.

У 1914 р. Городенківщина, як і вся територія Покуття, Галичини та більшості українських земель, поглинула у вир Першої світової війни. Ця війна принесла для людства численні біди, лихоліття, жертви і руйнування. Приводом до її розв'язання стало вбивство наприкінці червня 1914 р. наступника австрійського престолу Франца Фердинанда [58, с. 51].

До цієї війни готувалися українські парамілітарні військові формування, в лавах яких перебувала молодь Покуття, в т. ч. з Городенківщини. У довоєнний час вони проходили свій військовий вишкіл у молодіжних товариствах «Сокіл», «Січ» і «Пласт». Апогеєм національно-патріотичних діянь української молоді, що стало визначальним у підготовці до Великої війни, стала їхня участь у загальнокрайовому сокільсько-січовому здвизі в м. Львові наприкінці червня 1914 р., присвяченому 100-річчю від дня народження українського письменника Тараса Шевченка. Серед величезного здвигу було багато молоді й з покутських теренів, в зокрема й з Городенківщини [72, с. 135].

Наприкінці літа 1914 р. у м. Львові заснована Головна Українська Рада (ГУР) – це міжпартійна організація, програма якої передбачала створення незалежної Української держави на території підросійської частини України та національно-територіальну автономію українських земель, які перебували у складі Австро-Угорської монархії. ГУР за сприяння Українського Січового Союзу створила Українську бойову управу (УБУ) на чолі з Кирилом Трильовським. Ця військово-парамілітарна інституція мала на меті підготувати вишколений корпус добровольців «Українські Січові Стрільці» для подальшої боротьби проти Російської імперії. 7 серпня 1914 р. УБУ надрукувала відозву про об'єднання стрілецьких організацій в одну

структуру – Українські Січові Стрільці. У документі виголошено заклик про необхідність заснування повітових, міських і громадських комітетів для запису добровольців, здійснення їх військового вишколу та утримання, збору коштів на потреби Головного Українського Бойового Скарбу та Українського Червоного Хреста [62, с. 127].

УБУ звернулася керівних органів австрійської влади з проханням створити легіон Українських січових стрільців (УСС). Водночас, десятки і сотні молодих хлопців, уродженців Городенківщини, виховані в національно-патріотичному дусі, мобілізувалися. До легіону УСС зголосилося 28 тис. юнаків, але уряд обмежив чисельність легіону до 2,5 тис. І надалі створювалися перепони щодо функціонування легіону УСС [83, с. 2; 58, с. 152].

Напередодні і в перші тижні війни край австрійська влада здійснювала суцільні перевірки місцевого населення. Це було зумовлено пошуком і виявленням неблагонадійних елементів. Загальновідомим був той факт, що на Покутті були доволі сильні позиції москвофілів. Центром продукування москвофільської ідей була м. Коломия. Відбувалися тотальні репресії по відношенню до українського населення. Особливою жорстокістю відзначалися угорці. Очевидець подій М. Григор зауважив, що з початком війни місто Городенку заповнили мадярські війська. Вони використовували будь-яке донесення про начебто проживання москвофілів, проводили брутальні обшуки, які часто завершувалися повішанням місцевого українців «на сільських вербах». На жаль, все це відбувалося без жодних судових рішень [58, с. 152].

У перші тижні війни Східна Галичина перетворилася на арену жорстоких боїв. Тут мала місце одна з найбільших у війні Галицька битва (18 серпня – 21 вересня 1914 р.), яка завершилася поразкою австрійських військ. У ніч з 30 на 31 серпня 1914 р. австрійські залишили Львів. Покуття, в тому

числі і Городенківщина була захоплена російськими військами на початку вересня 1914 р. [72, с. 142; 58, с. 152–153].

Верховний головнокомандувач російськими військами, великий князь Микола Михайлович, видав маніфест, у якому висловив радість, що «російський народ об'єднався» і «завершено справу Івана Калити». Територія краю були наскрізь заповнена російським окупаційним цивільним і військовим командуванням. Всі українські заклади та установи були закриті. Розпочалися репресивно-каральні дії російської окупаційної адміністрації по відношенню до місцевого населення [115, с. 2155; 51, с. 153].

Архівні документи підтверджують, що російська війська захопили м. Городенку 1 вересня 1914 р. Керівником окупаційної обрано Сапунова, який добре знав польську мову. Це спонукало його заприятитися з представниками місцевих польських еліт. Тому секретарем місцевого магістрату став поляк за походженням Цвіклінський. Городенківським повітом керував українець за походженням Миколенко, а його заступником став Єрмоленко. Розпочалося творення російської окупаційної адміністрації. Життя мешканців краю регламентувалися постановами генерал-губернатора Галичини й Буковини графа Григорія Бобринського і розпорядження місцевих властей, які були обов'язковими до виконання. Зокрема, була здійснена тотальна перевірка Городенківської гімназії, її інвентар після цього використовувався керівним осередком жандармерії [56, с. 27].

Росіяни відзначалися жорстокістю по відношенню до національно-свідомих жителів Городенківщини. Зокрема, у кінці січня 1915 р. начальник Городенківського повіту Миколенко і його помічник Єрмоленко та 30 солдатів відвідали село Серафінці. Здійснено обшуки Народного дому, заарештовано викладача навчального закладу Яківчика, учительку Орису Коновалівну та її брата, учня VII класу Городенківської гімназії Олексія, студентів Василя Рогожинського і Івана Жогаєвича. По дорозі в місто Городенку здійснили над ними тортури та провели ревізію особистих речей.

У м. Городенці аж до приходу австрійських військ влітку 1915 р. всі вони перебували в неопалюваних казематах. А 16 лютого 1915 р. росіяни заарештували адвоката, депутата австрійського парламенту Теофіла Окуневського [10, с. 5–6].

Представники російської окупаційної адміністрації на території краю здійснила анкетування. Головна його мета – визначити загальний стан суспільно-політичного і соціально-економічного життя мешканців Покуття. У більшості анкет зазначалося, що з приходом російських військ поляки і українці нібито не вбачають незадоволення у діях російської окупаційної влади, російського монарха. А тому, на думку впорядників анкетування, Галичина готова ввійти до складу Російської імперії. Натомість, євреї ще надіялися на повернення в Галичину австрійських військ. Згідно опитування, цікавою виявилася етноконфесійна ситуація на території краю. У більшості анкет зазначалося, що греко-католицьке і римо-католицьке духовенство ведуть себе обережно, під час богослужінь згадують австрійського монарха Франца Йосифа. Натомість, інтелігенція краю нібито не проявляла незадоволення проти дій російської окупаційної влади [9, с. 6–7].

Національно-культурна сфера була повністю зросійщена. Генерал-губернатор Галичини й Буковини граф Григорій Бобринський вважав, що Галичина і Лемківщина – це споконвічна частина великої єдиної Русі (Росії. – *Т. П.*). Тому суспільний уклад мав бути заснований на «російських началах», тому він ревню захищав введення на цій території російської мови, закону та устрою. Спостерігалася тотальна русифікація усіх закладів освіти краю. Для викладання предметів запрошувалися російські професори і учителі, а їхніми учнями здебільшого були москвофільські студенти і педагоги. На жаль, антиукраїнську політику підтримали місцеві москвофіли Володимир Дудикевич, Юліан Яворський, Семен Бендасюк та ін. Натомість, українських патріотів заарештовували, після чого їх чекала подальша депортація вглиб Російської імперії [22, с. 124–125].

З початком 1915 р. австрійські війська намагалися повернути Покуття. У свою чергу, протягом березня 1915 р. 3-тя і 8-ма російські армії вели бої в Карпатах. Проте їм не вдалося прорватися до Угорщини через складні зимові погодні умови та невміння воювати у гірській місцевості. Натомість, австрійські війська здійснювали контрнаступальні операції на початку жовтня 1914 р., в січні 1915 р., проте і вони були невдалими. Все ж на початку лютого 1915 р. австрійським військам вдалося вперше повернути Коломию, Тисменицю і Городенку. У ході цього австрійського контрнаступу одна із тактично-стратегічних ліній фронту проходила через села Серафінці і Незвисько Городенківського повіту поблизу р. Дністра. Австрійське військо командування пишалось легкістю захоплення населених пунктів краю [9, с. 7].

Наприкінці лютого 1915 р. спостерігалася частковий тактичний наступ російських військ. Були захоплені міста Тлумач і Нижнів. На початку березня фронт простягався по лінії Тлумач – Терновиця – Отинія, а через кілька тижнів російські війська захопили Тисменицю і Отинію. Проте опорним пунктом для росіян залишалось місто Коломия. У середині весни 1915 р. плани австро-угорських військ були націлені на повернення північної частини Покуття. Створивши перевагу у техніці та живій силі, німецькі та австрійські війська у квітня перейшли у наступ. Про це свідчення і донесення російського військового командування з міста Станиславів. Зокрема, відзначалося, що на початку квітня 1915 р. ворог серйозно пошкодив населені пункти – передмістя Товмача Колінці, Гринівці і Грушку [14, с. 2; 58, с. 155–156].

У другій половині весни 1915 р. розпочалося загальне звільнення Покуття, зокрема й Городенківщини. Стратегічно важливим було звільнення австрійськими військами Снятина. Тут знаходився міський залізничний вокзал та міст через річку Прут поблизу села Залуччя, які успішно були захоплені [56, с. 29; 58, с. 154].

Остання спроба російських окупаційних військ за допомогою перекинутих частин з північної Бессарабії спромогтися відновити контроль над населеними пунктами Городенківщини була проведена у травні 1915 р. У планах російських військ було розірвання австро-німецького фронту між містами Городенка і Отинія, східніше від міста Чернівці та північніше від міста Коломиї і над річкою Прут. Проте цей контрнаступ виявився невдалим. На початок літа 1915 р. міста Городенка, Коломия, Снятин, Обертин, Товмач, Тисмениця захоплені австрійськими військами. У підсумку літніх боїв 1915 р. союзні війська Троїстого Союзу здобули Підляшшя, Холмщину, частину Полісся, Західну Волинь. До осені російській окупаційні війська залишили Східну Галичину, Північну Буковину і п'ять повітів Волині [72, с. 143–144].

Після повернення австро-угорських військ на територію краю посилювався військовий стан. Це спричинило дефіцит промислових і продовольчих товарів. Це спостерігалось влітку 1915 р. після повернення австро-угорських військ на територію Покуття, Городенківщини. Наслідки перебування російських окупаційних військ мала негативні наслідки. Очевидці подій стверджували, що російські солдати і козаки наскрізь розграбували магазини, дефіцитними стали мило, цукор, гас. Проте реквізиційну політику продовжила і австрійська військова влада. Важко не погодитися з думкою місцевого жителя С. Бровчука: «І своя (австрійська влада. – *Т. П.*) вимагала худоби, фірманок і рекрута» [58, с. 157].

Серед позитивних наслідків повернення австрійської влади слід виокремити відновлення народногосподарського життя та роботи українських інституцій. Тогочасна українська газетна періодика констатувала, що Покуття менше постраждало від лихоліть війни, аніж інші регіони краю [11, с. 6; 58, с. 156].

На території Городенківщини відновили свою роботу осередки «Сільського Господаря», інші соціально-економічні товариства. Для ефективнішого ведення господарства діяли комітети з вирішення

хліборобських справ. Поступовими обертами здійснювалася відбудова селянських господарств. Попри воєнний стан у краї, цьому сприяла і місцева австрійська адміністрація, яка була зацікавлена в обробітку земельних угідь, щоб в тому числі забезпечити себе якоюсь кількістю сільськогосподарської продукції. Зокрема, за ініціативи керівника міста Городенки Босаковського діяла міська рільнича комісія, яку очолив директор Городенківської гімназії Антін Крушельницький. Успішно розвивався у місті осередок «Сільського Господаря» під орудою Михайла Білика. Фактично у кожному селі Городенківщини відновили роботу осередки «Сільського Господаря» та відкрито рільничі комісії. За погодженням бурмістра Босаковського і старости Маковецького функціонували два повітові комітети: зі збирання великодніх дарунків для австро-угорських воїнів і січових стрільців та Червоного Хреста. Сільські громади краю активно збирали пожертви для українських воїнів. Так, жителі села Серафінці протягом чотирьох днів зібрали 2 032 корон на різноманітні потреби для легіону УСС. У свою чергу, на Обертинщині навесні 1916 р. за підтримки місцевого греко-католицького священика о. М. Луцького місцева адміністрація під час посівної кампанії передала у користування селянам десять пар коней для обробітку сільськогосподарських угідь [29, с. 311; 58, с. 157].

Спостерігалася активізація національно-культурного розвитку краю. З новими силами запрацювала українська приватна гімназія у місті Городенка. У цьому закладі освіти навчання відновлено у середині листопада 1915 р. в шести класах, в яких здобували освіту понад 160 дітей. Відновили свою роботу осередки культурно-просвітницьких товариств – «Бесіда», Українське Педагогічне Товариство та інші [14, с. 2; 58, с. 157].

З початком 1916 р. російські війська намагалися повернути втрачені у Східній Галичині позиції. Для цього було вибудовано кілька оновлених ліній фронту, на одній з яких дислокувалася 9-та російська армія, яка ставила питання повернення Покуття. Ця лінія фронту проходила по лінії Нижнів –

Тисмениця – Порхова – Ялівець — Чортків. Але новий виток військових баталій припав тільки на кінець весни 1916 р. Російські війська Південно-Західного фронту під керівництвом генерала О. Брусилова розпочали наступ, який здійснювався через Покуття на кількох стратегічних напрямках. Зокрема, на початку червня 1916 р. запеклими відзначилися бойові дії між австрійськими і російськими військами за контроль над річкою Дністер. Власне ця річкова артерія єднала Покуття і Поділля. Під час цієї військової кампанії російські збройні сили зуміли взяти під свій контроль Городенку і Снятин. Під час цих бойових дій найзапекліші сутички велися за здобуття села Незвисько Городенківського повіту. Другий напрям воєнних дій на Покутті мав опосередковане відношення до Городенківщини і мав місце в районі міст Коломиї і Станиславова. У другій половині червня австрійські війська змушені були відступити з м. Коломиї. Завдяки цій успішній локальній військовій операції російській армії вдалося наступати великими силами на північ від містечка Обертин. Однак на деякий австрійським військам вдалося призупинити наступ ворожих сил [15, с. 3; 58, с. 158].

Загалом, російським військам, які були підготовлені до швидкісного наступу із залученням військової авіації та кавалерії, так званий Брусилівський прорив вдався. Один з осільників австрійського командування навіть підкреслив, що за один день, 12 червня 1916 р., стало спорожнілим сусіднє до міста Городенки Товмач. Власне, цей населений пункт мав доволі сумний вигляд: всі магазини були закриті, а цивільних людей не можна було побачити на вулицях міста [58, с. 158].

У другій половині літа 1916 р. австрійські війська спромоглися стабілізувати ситуацію. Так, вдалося зупинити наступ російських військ на лінії від устя р. Коропець до р. Дністер – село Озеряни – шлях між містом Товмач і селом Незвисько – залізнична лінія в районі села Черемхів поблизу м. Отинії [63, с. 22; 58, с. 158].

На початку серпня 1916 р. північніше Городенківщини тривали серйозні військові сутички, зокрема у селах Хотимир, Живачів, Озеряни Товмацького повіту. Ускладнювалася військова ситуація на залізничній гілці біля села Черемхів Коломийського повіту. Запеклі бойові дії тривали і від села Живачів до річки Дністер через село Долину Товмацького повіту до гирла річки Коропець [58, с. 158].

У середині серпня 1916 р. військові сутички тривали і на фронтовій території по периметру 25 км в сторону міста Тисмениці, де в ході цієї військової кампанії головним завданням російським військ було здобуття міста Товмач. До речі, на цьому клаптику фронту росіянами було використано отруйні гази невідомого походження. На жаль, тут у полон потрапило дві тисячі австрійських військ. Російськими військами було здобуто більшу частину населених пунктів Товмаччини і Коломийщини, які межували з Станиславівським повітом. Наприкінці першої декади серпня 1916 р. здобуто місто Тисменицю. Таким чином, для російських військ був відкритий шлях для здобуття міста Станиславів [56, с. 29–30].

Таким чином, на кінець весни – літа 1916 р. Покуття, в тому числі й Городенківщина, перебувала в руках російських військ. Загалом, війська О. Брусилова захопили Буковину, Південну Галичину, і підійшли до Карпатських перевалів. Однак на початку вересня 1916 р. темп наступу російських військ сповільнився. Відбулася стабілізація фронту по лінії сіл і міст Киселин, Бережани, Галич, Золочів, Станиславів, Ворохта, Селетин, річки Стохід. На окупованих росіянами землях Східної Галичини і Буковини створене нове «Генерал-губернаторство областей Австро-Угорщини, захоплених по праву війни», яке зосереджувалося у місті Тернопіль, а пізніше – у місті Чернівці. Адміністративно вонця територія була поділена на дві губернії – Тернопільську та Чернівецьку. До складу Чернівецької губернії ввійшли Городенківський, Коломийський, Снятинський і Косівський повіти [58, с. 158–159].

Окупація Городенківщини у 1916 р. хоч була короткотривалою, проте носила жорстокіший характер, ніж у другій половині 1914 р. – початку 1915 р. Багато населених пунктів Покуття було поруйновано. У розгорнутому дописі польського кореспондента газети «Познанський кур'єр» вказувалося, що треба втратити будь-які людські почуття, коли побачиш суцільні наслідки згарищ війни. Кореспондент, їдучи дорогою з Коломиї до Чернівців, побачив сумну картину понищених населених пунктів краю. Так, за кілька кілометрів від м. Коломиї по правій частині дороги знаходилося село, де вбереглися лише кілька хатин, а місто Снятин був дуже знищений і спалений, особливо біля центральної площі ринок і головної дороги [58, с. 159].

Місцеве українське населення, навчене гірким досвідом перебування першої російської окупаційної адміністрації у 1914–1915 рр., не полишало своїх рідних домівок, розуміючи, що їхні господарства можуть повторно спаплюжити ворожі наїзники. На місцях залишалися і греко-католицькі священики, які усвідомлювали про можливе їхнє переслідування з боку окупаційних властей, не тікало, опікуючись селянами. Місцеве греко-католицьке духовенство не давало можливості росіянам здійснювати мародерство і реквізицію майна. Один з невідомих очевидців подій тогочасних подій в одній з українських газет Галичини з цього приводу відзначив, що це повинно бути прикладом для інших селян в часі ворожої окупації, які не полишаючи рідної домівки, витерпіли все, що може нанести за собою важка воєнна хвиля [72, с. 146].

Активні військові дії 1916 р. насправді підірвали боєздатність австро-угорської і російської армій. Наступною фазою була позиційна війна, яка тривала до весни 1917 р. Останню достатньо потужну наступальну операцію російський Південно-Західний фронт провів улітку 1917 р., але не мав успіхів. Однак ще деякий час, до літа 1917 р., росіяни утримували залізничну мережу, яка сполучала Покуття і Північну Буковину [43, с. 6; 58, с. 159].

Остаточо Городенківщина від російських окупаційних військ була звільнена восени 1917 р.

У другій половині 1917 – 1918 рр. австрійська влада зайнялася відбудовою народного господарства краю. Місцеві староства почали організовувати у повітових центрах Покуття «рятункові комітети». В їхні повноваження входило надання соціальної допомоги знедоленому населенню, адже місцеві жителі потребували їжі, одягу, грошової допомоги. Один з таких комітетів діяв у місті Городенка. Відновлювали свою роботу і рільничі комісії. Австрійські урядовці пообіцяли надати жителям Городенківщини допомогу під час збору врожаю та проведенні осінньої сільськогосподарської кампанії, надавалися відповідні грошові позики [58, с. 159–160].

На жаль, ці кошти не завжди йшли за потрібним для місцевих жителів призначенням. Проблемними виявилися ті населені пункти краю, де керівникам громад були поляки і євреї. На адрес австрійських властей час приходили скарги від українських селян такого змісту: допомога надходила лише тим мешканцям, які насправді мали величезні земельні угіддя – по 20 моргів ріллі, а бідні, знедолені громадяни, переважно українці, у наявності яких були лише два морги поля, такої допомоги не отримували. Ця соціальна нерівність стосувалася і в оплаті дотацій родинам загиблих та ветеранів війни. Зокрема, якщо вдови польських легіонерів отримували належну для них матеріальну допомогу, то дружини і діти загиблих українських воїнів, які воювали в легіоні Українських січових стрільців, – ні [58, с. 160].

Так, на Городенківщині під орудою старости, поляка за національністю, Стшельбіцького українські жителі купували товари за завищеними цінами. До того ж була наявною тотальна реквізиція худоби. У селі Вікно Городенківського повіту польський заможний дідич все робив для того, щоб місцеві жителі випасали худобу тільки на його полі, та ще й платили йому в кишеню 80 корон. У селян здійснювалася реквізиція збіжжя. Місцеві

українські селянки просили допомоги в австрійського урядника, а той їм так відповів: «Ідіть потопіться зі своїми дітьми» [58, с. 160].

Дещо по іншому виглядала ситуація у с. Стрільче Городеківського повіту. Тут 57 ветеранів війни, переважно інваліди разом зі своїми родинами не могли отримати для обробітку земельні ділянки. Натомість, представники єврейської національності завдяки напрацьованим спекулятивним махінаціям скуповували всю селянську землю. Їх у цьому підтримували польські дідичі, які, за вигідною їм ціною, передавали в оренду представникам єврейської національності землю. Цю справу в судах українським воїнам, які пройшли горнило Великої війни, було просто неможливо виграти, оскільки судова сфера краю контролювалася знову ж таки представниками єврейської національності [58, с. 160].

Таким чином, Перша світова війна значно підірвала матеріальні ресурси жителів Городенківщини. На жаль, вона на довгий час спотворила і демографічну ситуацію на території краї, зупинила нормальне відтворення населення, підірвала громадський і сімейний устрій та побут жителів Городенківщини. Також війна загострила соціальні проблеми. Масовим стало безробіття, з'явилися перебої з постачанням продуктів харчування. Однак Велика війна у глобальному вимірі прискорила і падіння Російської і Австро-Угорської імперій. Це стало і початком творення новітньої Української національної держави та формування соборності українських земель. У ці державно-правові і національно-політичні процеси національної революції активно включилися й прості жителі Городенківщини.

РОЗДІЛ 4

Моделювання уроків з вивчення літопису Городенківщини кінця XIX – на початку XX ст.

4.1. Моделювання уроку «Активізація суспільно-політичних процесів на території Городенківщини у кінці XIX – на початку XX ст.»

У 1867 р. Австрійська імперія реорганізовується у дуалістичну Австро-Угорську монархію. Її конституція гарантувала рівність народів у всій державі та їхнє непорушне право на збереження і розвиток своєї національності. Жителі краю могли створювати політичні об'єднання, здійснювати просвітницьку діяльність, представляти свої інтереси в рейхсраті чи органах місцевого самоврядування.

Водночас, починаючи з другої половини XIX ст. жителі Городенківщини отримали можливість бути депутатами австрійського парламенту та Галицького крайового сейму. Проте цими вольностями більшою мірою скористалися поляки, які, перебуваючи на керівних посадах місцевого самоврядування, як правило, і перемагали на виборах. Власне, із посиленням польських впливів суспільно-політична ситуація в краї загострилася. Це на певний час спричинило зневіру жителів Городенківщини у власних силах, деморалізацію серед місцевої української інтелігенції.

Розпочинаючи урок «Активізація суспільно-політичних процесів на території Прикарпаття у кінці XIX – на початку XX ст. (на прикладі Городенківщини)» учитель повинен повідомити учням нові знання, розвивати (формуєвати) їх уміння і навички, серед котрих необхідно виокремити такі: називати дати подій та події за датами (модернізація устрою Австро-Угорської імперії в останній третині і кінці XIX ст. та на початку XX ст., заснування культурно-просвітницьких товариств «Просвіта», імені М. Качковського, «Народна спілка», утворення першої української

політичної партії), визначати їх приналежність до століття, хронологічну послідовність та віддаленість від сьогодення; пояснювати поняття «Австро-Угорська імперія/монархія», «дуалістична імперія», «національне відродження», «москвофільство», «народовство», «радикалізм», «політична партія», «багатопартійність», «Галицький крайовий сейм», «загальне виборче право», «молодіжні товариства», «Перша світова війна», «легіон Українських січових стрільців» та застосовувати їх у мовленні; називати й характеризувати постаті Покуття і Городенківщини кінця XIX – початку XX ст. (Теофіл Окуневський, Лев Бачинський, Алоїзій Олесницький, Кирило Трильовський, Кость Левицький, Іван Макух, Дмитро Вітовський та ін.); називати та показувати на карті історико-географічні об'єкти, що стосуються суспільно-політичного життя Покуття і Городенківщини початку XX ст. (село Завалля, село Серафінці, село Чернятин, село Нижнів, село Русів, село Стецева) та встановлювати їх взаєморозміщення; обирати відповідні історичні джерела та використовувати їх для опису фактів, подій, процесів та явищ суспільно-політичного життя Городенківщини досліджуваного періоду; установлювати причинно-наслідкові зв'язки фактів, подій, процесів і явищ, що стосуються суспільно-політичного життя Прикарпаття, Покуття і Городенківщини, зокрема що стосується утворення і діяльності осередків пожежно-гімнастичних, парамілітарних і військових товариств («Січ», «Сокіл», «Пласт», формування легіону Українських січових стрільців); зіставляти і порівнювати факти, події, процеси, явища суспільно-політичної історії краю з однотипними фактами, подіями, процесами, явищами історії Прикарпаття та загалом вітчизняної історії (зокрема у цій частині важливим є зіставлення і порівняння основних ідеологічних принципів та структури українського політичного руху на Покутті (Прикарпатті) зі структурою українського політичного руху у Наддніпрянщині, діяльність філій «Просвіти» та «Руської бесіди»); висловлювати своє ставлення щодо польсько-українських суперечностей на Покутті (Городенківщині), дій

австро-угорської і російської окупаційної влади на Городенківщині під час Першої світової війни та щодо бойового шляху окремих воїнів легіону Українських січових стрільців, уродженців Городенківщини [95, с. 1; 99, с. 1].

Як тип уроку з даної теми можна використовувати комбінований урок або урок повідомлення знань, формування умінь і навичок, а вид уроку можна запропонувати урок-лекцію. Для проведення навчального заняття потрібно залучити матеріали посібника для загальноосвітніх навчальних закладів «Історія Прикарпаття» В. Островського [102, с. 79–86; 103, с. 109–117], електронне видання «Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя» [84], історико-краєзнавча література з вивчення Городенківщини, зокрема «Городенщина. Історично-мемуарний збірник» (Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978) [22], колективні праці «Прикарпаття спадщина віків. Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії» (Львів, 2006) [73], «Мій рідни край – Прикарпаття» [66], «Віків минулих твердь. Городенківщина в старих документах і світлинах» (Івано-Франківськ, 2014) [76], «Городенка: перегук віків (літопис у світлинах)» (Городенка, 2005) [68], монографія Ярослава Левкуна «Скрижалі Покутської Городенківщини» (Городенка, 2009) [63], монографія Миколи Кугутяка «Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.)» [61], матеріали до навчально-виховних занять «За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ!» (Івано-Франківськ, 2014) [90] та ін. Також в педагогічному арсеналі вчителя повинні бути ілюстративний матеріал та дидактичні набори: картки, завдання для колективної й індивідуальної роботи.

На уроці учні мають опрацювати питання «Причини загострення польсько-українських стосунків у кінці XIX ст.», «Формування національної еліти та її роль у поширенні українського просвітництва», «Ідеї москвофільства, народовства, радикалізму та діяльність осередків цих течій на території краю» [95, с. 2; 99, с. 2].

Також на уроці доречним є опрацюванням таких питань: «Як закріплювалася система імперського адміністрування на Покутті (Городенківщині) в передвоєнне десятиліття?», «Якою була структура українського партійно-політичного руху на Городенківщині?», «Які були форми спротиву на захист прав українського населення краю?», «Якою була частка участі представників Покуття і Городенківщини у роботі австрійського парламенту та Галицького крайового сейму?», «Як розгорталася мережа діяльності культурно-просвітницьких осередків товариства «Просвіта», «Коломийського товариства «Народних спілок»», імені М. Качковського на Городенківщині?», «Якою була участь городенківчан у лавах австро-угорської армії та легіону Українських січових стрільців у роки Першої світової війни?» [95, с. 2].

Нам видається, що найважливішими і найскладнішими проблемами реалізації мети уроку – це навчити учнів характеризувати постаті суспільно-політичного життя краю; застосовувати у мовленні назви культурно-просвітницьких товариств; робити висновки про особливий статус легіону УСС у складі австрійської армії та про дії австро-угорської та російської окупаційної влади на Городенківщині під час Першої світової війни. У такому разі на допомогу мають прийти опрацьовані вчителем фотодокументи, спогади, карти. На уроці бажано використати можливості веб-платформ та інформаційно-комунікаційних засобів, зокрема презентаційні програми.

Тема «Активізація суспільно-політичних процесів на території Прикарпаття у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. (на прикладі Городенківщини)» має пізнавальне і виховне спрямування. Необхідну емоційну ситуацію сконструює підібрана вчителем низка відеофрагментів (доступ до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=1zBX1iQBma8>), презентація фотографій, композиція мелодій, збірка віршів, що розкривають найяскравіші сторінки легіону Українських січових стрільців [95, с. 2–3].

Бажано, щоб учні на уроці читали вірші, співали стрілецькі пісні, показували добірки фотографій своїх краян, уродженців Городенківщини, які перебували в лавах австро-угорської армії і легіону Українських січових стрільців. Такий підхід впливатиме на почуття учнів, спонукатиме замислитися над трагічністю воєнних подій Великої війни. Таким, цей урок має бути особливо цікавим, таким, який запам'ятовується з переліку інших уроків [90, с. 11–22].

У ході уроку зстосовуються такі методичні прийоми: словникова робота, заповнення таблиці, пояснення, розповідь, бесіда, дискусія, взаємонавчання у парах, опрацювання ілюстративного та дидактичного матеріалу.

На початку уроку (підготовчий етап до 5 хв.) учитель здійснює перевірку готовності класної кімнати та класу до уроку. У полі зору педагога передбачено комплектування необхідного навчально-методичного забезпечення, проводиться звірка присутності учнів та огляд наявності підручників, робочих зошитів, письмового приладдя тощо.

Після цього вчитель, використовуючи спосіб актуалізування та активізування пізнавальної діяльності учнів, пропонує школярам оглянути основні події вивченого раніше матеріалу. Для цього мають бути підготовлені такі запитання: «Які наслідки для території краю мали події «весни народів»?», «Яким був адміністративно-територіальний устрій Прикарпаття після реформування імперії у 1867 р.», «Як розвивався національно-визвольний рух на території Городенківщини у 1850–1880-х рр.?» [99, с. 2].

Ще одним способом актуалізування та активізування пізнавання діяльності учнів є зачитування учителем для учнів присяги українського січового стрільця: «Я, Український Січовий Стрілець, присягаю українським князям, гетьманам, Запорізькій Січі, могилам і всій Україні, що вірно служитиму Рідному Краєві, боронитиму його перед ворогом, воюватиму за честь української зброї до останньої краплі крові. Так мені,

Господи Боже й Архангеле Михаїле, допоможіть. Амінь...». Після цього обговорюється тема вірності січових стрільців Україні, яка завершується узагальнювальною бесідою [90, с. 22–40; 95, с. 3].

Після цього учитель приступає до опрацювання нового навчального матеріалу. Задля цього він оголошує дітям тему, мету, визначає очікувані результати уроку. Зміст навчального матеріалу уроку слід виокремити такий: радикалізація громадянської свідомості жителів краю наприкінці ХІХ ст.; утворення першої української політичної партії РУРП та діяльність її осередків на Городенківщині; активізація культурно-просвітницького життя: діяльність осередків товариства «Просвіта» і «Коломийського товариства «Народних спілок»» на Городенківщині.

Учитель може запропонувати два варіанти викладу матеріалу. Перший – це коли він розподіляє підготовлений матеріал на логічно завершені змістові частини. В такому разі розповідь однієї частини не має перевищувати 4–5 хв. Учні уважно слухають та занотують основні тези. Наприкінці лекції необхідно запропонувати 2–3 учням представити свої конспекти, інші ж школярі можуть відкоригувати свої записи. Прикінцевою має стати узагальнювальна бесіда. Другий варіант виглядає дещо по іншому – учитель заздалегідь визначає «лекторів» і пропонує їм розповісти навчальний матеріал. Послідовність дій така ж, як описано вище. Також робота завершується узагальнювальною бесідою [99, с. 3–8].

Для мотивації навчальної роботи пропонується переглянути презентацію «Українські січові стрільці» (доступ до ресурсу: <http://www.ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1378>) [95, с. 3].

Для сприймання і осмислення учнями нового навчального матеріалу слід учням поставити такі запитання: «Як закріплювалася система імперського адміністрування Австро-Угорської монархії на Городенківщині

(Покутті) в передвоєнне десятиліття?», «Якою була структура українського політичного руху на території краю?» [95, с. 3].

Учитель може використати уривок з книги Ореста Субтельного «Україна. Історія»: «На початку ХХ століття польсько-український конфлікт, із боротьби між двома елітами, виріс у конфронтацію між двома народами, що набирала загрозливих масштабів».

Після цього педагог підштовхує школярів до такого висновку, що на початку ХХ ст., як і раніше, привілейоване становище на різноманітних ділянках австрійської адміністрації займали поляки. Учні, взаємонавчаючись у парах, укладають схему, доповнюючи сектор «Напрями діяльності» за результатами вивчення біографій лідерів українських політичних партій. Тут доречним потрібно підготувати таблицю «Політичні партії у Прикарпатті (Покутті/Городенківщині) на початку ХХ ст.», де у чотирьох колонках «Назва партій», «Українська радикальна партія», «Українська національно-демократична партія», «Українська соціал-демократична партія» слід заповнити такі «ліхтарики» (рубрики): «Лідери», «Програмні засади», «Напрями діяльності». Після цього роботу завершує узагальнювальна бесіда [95, с. 3–4].

Ще одною складовою змісту навчального матеріалу може бути розгляд проблемного питання: «Які були форми спротиву на захист прав і свобод українського населення Городенківщини?». Тут доречним є представлення учителем створеної презентації «Страйковий та вічовий рух на території краю». Далі школярі називають вимоги страйкарів, показують на карті населені пункти Покуття і Гороженківщини, де відбулися найбільші страйки та віча. Роботу завершує узагальнювальна бесіда [95, с. 4].

Наступні два проблемні питання, які озвучує учням вчитель, – «Якою була участь представників Городенківщини (Покуття) у роботі австрійського парламенту?», «Як розгорталася мережа осередків культурно-просвітницьких товариств «Просвіта», «Коломийського товариства «Народних спілок», імені

Михайла Качковського на території краю»? Тут доречним є розгляд учнями портретів відомих політичних і громадських діячів Покуття і Городенківщини – Кирила Трильовського, Михайла Павлика, Теофіла Окуневського, Лева Бачинського, Василя Стефаника, Леся Мартовича, Костя Левицького, Івана Макуха, Петра Франка та ін. Учні ознайомлюються із фактами їх життєписів та обмірковують заздалегідь подані вчителем вищеозначені запитання [95, с. 4–8].

Ще одне проблемне питання, яке виносить учитель на обговорення – «Якою була участь легіону Українських січових стрільців у Першій світовій війні?» Учитель роз'яснює учням нові поняття «Перша світова війна», «Галицька битва», «легіон Українських січових стрільців», «концтабори», «Гуцульська сотня», після чого пропонує опрацювати документ зі статті «Ціль і Завдання молоді» (журнал «Відгуки», лютий 1913 р.). Учні визначають мету, яку ставили перед собою Українські січові стрільці. Далі здійснюється коментоване читання тексту «Легіон УСС. Гуцульська сотня», що супроводжується демонструванням презентації «Українські січові стрільці» (доступ до ресурсу: <http://www.ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1378>).

Взаємонавчаючись у групах, діти обмірковують відповіді на запитання, що стосуються статусу УСС у складі австрійської армії, виконують завдання на карті, позначають місця найбільших битв легіону, розв'язують хронологічні задачі. Роботу завершує узагальнювальна бесіда [95, с. 8].

Остання частина уроку – це узагальнення і систематизування, закріплення формування вмінь та навичок учнів. Пропонується два варіанти. Перший – учитель пропонує школярам, опираючись на свої конспекти, зробити узагальнення та висновки щодо окреслення основних етапів активізації суспільно-політичних процесів на території Городенківського повіту у кінці XIX – на початку XX ст. Роботу завершує узагальнювальна бесіда. Під час другого варіанту учитель пропонує учням виконати

індивідуальні завдання на картках. Роботу завершує узагальнювальна бесіда [95, с. 11; 99, с. 8].

Наведемо приклад завдань для проведення узагальнення і систематизування (правильні відповіді вказані у дужках і записано шрифтом, бажано червоного кольору).

1. Ініціаторами створення першої української політичної партії – Русько-Української радикальної партії були Михайло Павлик, Остап Терлецький, Володимир Охримович і Теофіл Окуневський. (Так)

2. Всі вони були уродженцями або проживали на Городенківщині, у свій час були студентами Львівського університету. (Ні)

3. За фахом Теофіл Окуневський і Лев Бачинський були адвокатами і часто захищали інтереси українських селян Городенківщини. (Так)

4. Галицький крайовий сейм утворений у 1891 р. (Ні, у 1861 р.)

5. Народовці розпочали свою діяльність у 60-х рр. XIX ст., а радикали у 80–90-х рр. XIX ст. (Так)

6. Багаторічним послом обирали відомого діяча Коломийщини та Городенківщини Теофіла Окуневського. (Так)

7. На 1890–1894 рр. припадає період політики «нової ери». (Так)

8. Юліан Романчук, Теофіл Окуневський, Кость Левицький, Лев Бачинський, Володимир Охримович стали фундаторами заснування у грудні 1899 р. Української національно-демократичної партії. (Ні)

9. Виходець із Городенківщини Михайло Новаківський вважається співзасновником Української соціал-демократичної партії. (Ні)

10. Кирило Трильовський (адвокат із Коломийщини) і Лев Бачинський (уродженець Городенківщини і адвокат з м. Станиславова) були активними політичного та громадського життя краю на початку XX ст. (Так)

11. У травні 1900 р. в с. Топорівці Городенківського повіту заснований перший осередок пожежно-гімнастичного товариства «Січ». (Ні) [99, с. 8].

Учитель також може запропонувати учням взяти участь у грі «Вгадай героя». Для її проведення використовуються портрети історичних персоналій – уродженців або які проживали на території Покуття і Городенківщини та згадувалися на уроці. Учні по черзі відгадують імена й прізвища діячів і дають їм коротку характеристику (одним реченням) [95, с. 11]. Орієнтовний приклад добірки зображень політичних, громадських та військових діячів: Михайло Павлик, Кирило Трильовський, Григорій Голинський, Степан Шухевич, Лев Бачинський, Лесь Мартович.

Завершальний етап уроку має становити 5 хвилин, на якому учні повинні висловити свої міркування та судження щодо фактів, подій, явищ, які стосуються суспільно-політичного життя Городенківщини кінця XIX – початку XX ст. [95, с. 12; 99, с. 8]

Наприкінці вчитель інструктує учнів щодо виконання домашнього завдання. Обов'язковим завданням є опрацювання тексту підрозділу «Суспільно-політична історія», після чого потрібно заповнити порівняльну таблицю «Молодіжні організації Покуття/Городенківщини початку XX ст.», зазначивши їх назви, дати утворення, відомих представників, основні ідеологічні принципи і напрями діяльності. Учитель може запропонувати виконати учням і вибірккові завдання. Зокрема, підготувати розповідь-есе «Про що розповідає могила січових стрільців у моєму селі (місті) на Городенківщині?» та сконструювати текст промови, де потрібно переконати представників австро-угорської влади в необхідності формування легіону УСС [95, с. 12].

Отже, у кінці XIX – на початку XX ст. Городенківщина продовжувала перебувати в складі дуалістичної Австро-Угорської монархії. Крайни обирали депутатів (послів) до австрійського парламенту і Галицького крайового сейму. Привілейоване становище в структурах місцевої австрійської адміністрації належало полякам. Це, зрозуміло, призводило до загострення польсько-українських суперечностей, особливо у політичній

площині. Школярі, готуючись до цієї теми уроки, мають звернути увагу на такі складові: формування багатопартійності та діяльність осередків українських партій та політичних товариств на території краю; поживлення парламентського життя та захист інтересів жителів Городенківщини з високої законодавчої трибуни; розгортання мережі діяльності осередків українських культурно-просвітницьких товариств; наростання польсько-українських суперечностей на території краю; перебіг воєнних дій Першої світової війни на території краю та участь жителів Городенківщини у лавах австро-угорської армії і легіону Українських січових стрільців.

4.2. Моделювання уроку «Вплив модернізації на соціально-економічне життя Городенківщини у кінці XIX – на початку XX ст.»

Друга половина XIX ст. на території краю характеризується зародженням індустріального суспільства. Проте сільськогосподарська складова переважає на початку XX ст. і продовжувала залишатися досить високою. Більшість населення Городенківщини займалася сільським господарством. А в промисловості і на транспорті працювало менше 10 % городенківців. Необхідно також підкреслити, що господарство краю розвивалося відповідно до інтересів австрійської влади. Городенківщина, як і вся Східна Галичина, мала відігравати роль сировинного придатка з аграрним ухилом.

Проведення уроку «Вплив модернізації на соціально-економічне життя Городенківщини у кінці XIX – на початку XX ст.» має на меті формувати (розвивати) такі уміння і навички учнів: називати дати подій, пов'язані із соціально-економічним розвитком краю (становище сільського господарства і дрібної промисловості, започаткування залізничного транспорту, еміграційного процесу з Городенківщини, розгортання торгівлі і кооперації), визначати хронологічну послідовність та віддаленість від сьогодення; пояснювати поняття «залізничне будівництво», «кооперація»,

«індустріалізація», «еміграція» та застосовувати їх у мовленні; називати історично-географічні об'єкти, що стосуються соціально-економічного життя Городенківщини, показувати їх на карті та встановлювати їх взаєморозміщення; обирати історичні джерела та використовувати їх для опису подій, фактів, процесів та явищ соціально-економічного життя краю; установлювати відповідні причинно-наслідкові зв'язки подій, фактів, процесів і явищ; зіставляти і порівнювати факти подій, процеси, явища соціально-економічної історії Городенківщини з однотипними фактами, подіями, процесами, явищами історії Прикарпаття, Галичини та загалом вітчизняної історії; висловлювати власне ставлення щодо вивчення подій соціально-економічного життя Городенківщини досліджуваного періоду [96, с. 1; 100, с. 1].

Для викладення матеріалу вчителем пропонується комбінований урок. На допомогу педагогу знадобиться посібник для загальноосвітніх навчальних закладів «Історія Прикарпаття» В. Островського [102, с. 86–93; 103, с. 117–123], електронне видання «Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя» [84], історико-краєзнавча література з вивчення Городенківщини, зокрема «Мій рідний край – Прикарпаття» (Івано-Франківськ, 2000) [66], «Городенщина. Історично-мемуарний збірник» (Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978) [22], колективні праці «Віків минулих твердь. Городенківщина в старих документах і світлинах» (Івано-Франківськ, 2014) [76], «Прикарпаття спадщина віків. Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії» (Львів, 2006) [73], «Городенка: перегук віків (літопис у світлинах)» (Городенка, 2005) [68], монографія Ярослава Левкуна «Скрижалі Покутської Городенківщини» (Городенка, 2009) [63] та ін. Потрібним у користуванні буде ілюстративний матеріал та дидактичні набори: картки, завдання для колективної й індивідуальної роботи.

На уроці розглядаються такі питання: «Індустріалізація з аграрним ухилом – специфіка економічного розвитку Городенківщини», «Розвиток

сільського господарства», «Характер економічних відносин у промисловості», «Залізничне будівництво», «Торгівля і кооперація, міська інфраструктура», «Еміграційні процеси на Городенківщині» [100, с. 1–2]. Також школярі мають опрацювати питання: «Якими були особливості розвитку сільського господарства на Городенківщині в передвоєнне десятиліття?», «Якими були особливості розвитку промисловості на території краю напередодні Першої світової війни?», «В чому вбачаються суперечливі процеси модернізації повсякденного життя мешканців Городенківщини?», «Які особливості розвитку медицини на території краю впродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст.?», «Чому на початку ХХ ст. продовжувалася еміграція жителів Городенківщини? Який характер вона мала?» [96, с. 2].

Найскладніші проблеми реалізації мети уроку – навчити школярів визначати особливості розвитку сільського господарства та промисловості на території Городенківщини означуваного періоду; розуміти та застосовувати у мовленні нові поняття; робити узагальнення про повільний темп розвитку краю та його істотне відставання від провідних країн світу. Тут доречним під час ведення уроку є використання методичного прийому взаємонавчання у групах. Учитель попередньо пропонує групам опрацювати завдання, підготувати презентації та дібрати для цього відповідний ілюстративний матеріал [96, с. 2].

Під час проведення цього уроку можна використовувати різноманітні методичні прийоми: розповідь, пояснення, бесіда, редагування тексту підручника, складання плану, словникова робота, взаємонавчання у групах, опрацювання ілюстративного та дидактичного матеріалу.

Урок розпочинається з перегляду вчителем облаштування робочих місць учнів та перевірки готовності класу до уроку. Безумовно, що педагог перевіряє готовність класу до уроку. Важливим є наявність необхідного навчально-методичного забезпечення, підручників, робочих зошитів, письмового приладдя в учнів.

Учитель актуалізує та активізує пізнавальну діяльність учнів, пропонуючи виконати учням індивідуальні завдання на картках. Одразу ж проводиться їх взаємоперевірка та завершується узагальнювальною бесідою. Для такої роботи вчителю підготувати такі запитання: «Назвіть основні ознаки соціально-економічного розвитку краю у 1850–1880-х рр. Зробіть зіставлення та порівняння з іншими повітами Покуття, Прикарпаття, Галичини»; «Поясніть поняття «адміністративно-територіальний устрій», «регіональний поділ», «етнічний склад»» [100, с. 2].

У наступній фазі уроку слід приділити увагу повторенню навчального матеріалу та перевірки виконання домашнього завдання. Одним із варіантів є перевірка заповнення учнями порівняльної таблиці «Соціально-економічний розвиток Наддніпрянської України і Прикарпаття/Городенківщини у 1850–1880-х рр.: спільні та відмінні ознаки». Роботу завершує узагальнювальна бесіда. Важливим складником після цього є мотивування та оцінювання учителем навчальних досягнень школярів [100, с. 2–3].

Приступаючи до викладу нового матеріалу, учитель зупиняється на характеристиці таких частин соціально-економічного розвитку Городенківщини кінця XIX – початку XX ст.: індустріалізація з аграрним ухилом; розвиток сільського господарства; видобуток і переробка корисних копалин; харчова промисловість; формування залізничної інфраструктури; промисли; торгівля і кооперація, формування міської інфраструктури; строкатість населення за національною ознакою; еміграційні процеси на Городенківщині; повсякденне життя жителів краю [100, с. 2–3].

Перед учителем стоїть завдання об'єднати учнів у групи, кожна з котрих опрацюватиме одне питання змісту. Педагог визначає спосіб представлення результатів та подає критерії, за якими оцінюватимуться виконані завдання. Звичайно, регламентується робочий час школярів. Учитель спостерігає, чи правильно учні зрозуміли його завдання, відповідає на поставлені запитання, контролює за потреби. Після завершення роботи

педагог зачитує умову завдання та визначає доповідача, який чітко повідомляє колективну відповідь. Учитель повинен запам'ятати, що перед початком виступу доповідача для всіх інших обов'язково повідомляється пізнавальне запитання чи завдання. По завершенні виступу основного виступаючого учня необхідно перевірити його виконання. Така перевірка сприяє зосередженню уваги і залученню до праці всього класу. Наприкінці підбиваються підсумки і виставляються бали. Роботу завершує узагальнювальна бесіда.

Учитель витлумачує учням поняття «австро-угорське володарювання», «аграрний характер економіки», «сировинний придаток імперії», встановлює причинно-наслідкові зв'язки, розкриває особливості розвитку сільського господарства на території Городенківщини в передвоєнне десятиліття. Далі педагог долучає у своїй роботі взаємонавчання в групах з використанням методичного прийому «Ажурна пилка». «Домашні» групи обирають собі трьох учнів, які готують невеликі повідомлення і виконують обов'язки експертів. Під їх керівництвом ведуться записи в зошитах. У подальшому «домашні» групи розформовуються і створюються нові, щоб поділитися знаннями з іншими учасниками. Своєрідним підсумком стає опрацювання тексту документа. Роботу завершує узагальнювальна бесіда [96, с. 7].

Послідовність реалізації методичного прийому «Ажурна пилка» виглядає таким чином. Метод має кілька назв «Мозаїка», «6 на 6 на 6» або «Ажурна пилка». Взаємонавчання проводиться у два етапи. Спочатку необхідно об'єднатися у групи. Критерій визначення об'єднань має бути подвійним, наприклад: А1, А2, А3, А4, А5, А6; Б1, Б2, Б3, Б4, Б5, Б6; В1, В2 ... Е6. Кількість учнів у групі має дорівнювати кількості груп. У ході проведення першого етапу групи розташовуються за столами згідно з літерами (А, Б, В ... Е) й отримують завдання, що стосується різноманітних складових вивчення однієї теми. На другому етапі групи формуються згідно чисел (1, 2, 3 ... 6) і виконують спільне завдання. Спочатку кожен учасник

нової групи представляє результати роботи з першого етапу, а потім спільно виконують нове завдання. Також цей метод передбачає наявність третього етапу, під час якого школярі повертаються в «домашню» групу й діляться отриманою під час другого етапу інформацією [96, с. 7–8].

Учитель розкриває ще одну проблему – «В чому вбачаються суперечливі процеси модернізації повсякденного життя?». Педагог пропонує учням опрацювати текст історичного джерела посібника та обміркувати відповіді на запитання. Для цього демонструються ілюстрації та тематична презентація. (Доступ до ресурсу: <http://www.ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1377>.) Після цього школярам пропонується гра «Три речення» (необхідно передати зміст опрацьованого трьома реченнями, які записуються у зошит). Орієнтовний приклад добору ілюстрацій для опрацювання змісту навчального матеріалу стосується повсякденного життя мешканців сіл Городенківського повіту (1890–1910 рр.). Після цього пропонуються такі запитання: «Спробуйте визначити рівень заможності описаної родини одного із населених пунктів Городенківщини», «Порівняйте умови життя тогочасного селянина Городенківського повіту із сучасними. Що найбільше вражає?», «Опишіть особливості розвитку сіл і містечок Городенківщини початку ХХ ст.» [96, с. 14–15].

Наприкінці уроку здійснюється узагальнення і систематизування знань, закріплення формування вмінь та навичок учнів. Для цього вчитель пропонує виконання трьох варіантів завдань. Перший варіант, це коли педагог пропонує виконати добірку пізнавальних завдань. Орієнтовний приклад такий:

1. Перерахуйте галузі промисловості, що розвивалися на Городенківщині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.
2. Коротко охарактеризуйте кожну із галузей.

3. Назвіть і покажіть (позначте) на карті найбільші міста і містечка Покуття, Городенківщини [100, с. 7].

Реалізуючи другий варіант завдання, учитель пропонує учням обговорити проблемне питання: «Чому промисловий переворот у чеських та німецьких провінціях Австро-Угорської монархії негативно вплинув на молоду західноукраїнську промисловість?» [100, с. 7].

Третій варіант підготовки завдань передбачає комплексний підхід і вимагає достатньо багато зусиль для його виконання учнями. Орієнтовно ці завдання можуть виглядати так.

1. Підготуйте добірку творів діячів української літератури та мистецтва, котрі розкривають перебіг повсякденного життя мешканців Покуття, зокрема і Городенківщини, упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

2. Через опитування старших жителів, з'ясуйте перебіг соціально-економічного життя мешканців того чи іншого населеного пункту Городенківщини у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

3. Уявіть, що вам доручили розробити макет газетної полоси чи створити веб-сторінку, присвяченої подіям соціально-економічної історії Городенківщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Задля цього придумайте відповідну назву, підготуйте перелік подій, намалюйте емблему, підготуйте добірку фотографій та ілюстрацій, котрі б оптимально вирішили виконання теми завдання. Роботу відповідно оформіть [100, с. 7].

Під час підведення підсумків уроку учитель пропонує учням висловити свої міркування і судження щодо фактів, подій, явищ, які стосуються соціально-економічного життя Городенківщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Для домашнього завдання учитель пропонує укласти учням порівняльну таблицю «Соціально-економічний розвиток Прикарпаття і Городенківщини (Покуття): спільні та відмінні ознаки» [100, с. 8].

Таким чином, у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. економічний розвиток на території краю перетікав в обставинах австро-угорського володарювання.

Економіка Городенківщини мала сільськогосподарський характер. Селяни становили більше 90 % населення. Частина з них терпіла від малоземелля, зазіхань з боку дідичів, лихварів та інших упривілейованих верств населення. Під час розгляду цього уроку учні повинні засвоїти глибокі знання з вивчення особливостей розвитку сільського господарства, дрібних промислів, торгівлі, кооперації, транспорту, повсякденного життя та еміграції населення.

4.3. Моделювання уроку «Роль церкви в українському національному відродженні на Городенківщині у кінці XIX – на початку XX ст.»

Релігійна належність на території краю на той час в основному збігалася з національною. Найчисленніші релігійні громади Городенківщини творили українці греко-католики. Отож історію духовного життя на теренах краю досліджуваної доби слід розглядати під кутом історії Греко-католицької церкви (ГКЦ) (нині Української греко-католицької церкви (УГКЦ)). Греко-католицьке духовенство Городенківщини на певних порах зосередило у своїх руках усю справу вітчизняного просвітництва та провідництва.

Урок «Роль церкви в українському національному відродженні на Городенківщині у кінці XIX – на початку XX ст.» є загалом складовою частиною вивчення церковно-релігійного життя Прикарпаття та Галичини у складі Австро-Угорської монархії в період політизації українського національного руху. Проведення цього уроку має на меті повідомити школярам нові знання, розвивати їх уміння і навички, серед котрих: називати дати подій та події за датами стосовно вивчення діяльності Станиславівської єпархії ГКЦ на території Городенківщини (особливий фокус уваги має бути звернутий на висвячення Григорія Хомишина Станиславівським єпископом, заснування Християнсько-супільної партії, впровадження григоріанського календаря, ініціювання celibатної реформи), визначати їх приналежність до

століття, хронологічну послідовність та віддаленість від сьогодення; пояснювати поняття «епархія», «єпископство», «клерикальність», «целібат», «григоріанський календар» та застосовувати їх у мовленні; називати й характеризувати постаті очільників ГКЦ Юліана Пелеша, Юліана Сас-Куїловського, Андрея Шептицького, Григорія Хомишина, Миколая Чарнецького; називати історико-географічні об'єкти, що стосуються церковно-релігійного життя Городенківщини, показувати їх на карті та встановлювати їх взаєморозміщення; обирати джерела та використовувати їх для опису подій, процесів та явищ церковно-релігійного життя краю досліджуваного періоду; установлювати причинно-наслідкові зв'язки подій, фактів, явищ і процесів, що стосуються церковно-релігійного життя Городенківщини; зіставляти і порівнювати факти, події, процеси історії церковно-релігійного життя Городенківщини з однотипними фактами, подіями, процесами, історії Прикарпаття, Галичини, загалом вітчизняної історії; висловлювати особистісне ставлення щодо фактів, подій, явищ політизації церковно-релігійного життя краю передвоєнного періоду [105, с. 1; 108, с. 1].

Для викладення матеріалу вчителем пропонується урок повідомлення знань, формування умінь і навичок. На допомогу педагогу потрібні: посібник для загальноосвітніх навчальних закладів «Історія Прикарпаття» В. Островського [102, с. 93–98; 103, с. 123–126], електронне видання «Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя» [84], історико-краєзнавча література з вивчення Городенківщини, зокрема «Мій рідний край – Прикарпаття» [66], «Городенщина. Історично-мемуарний збірник» [22], колективні та індивідуальні праці «Прикарпаття спадщина віків. Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії» [73], «Покуття. Історико-етнографічний нарис» [72], «Віків минулих твердь. Городенківщина в старих документах і світлинах» [76], «Городенка: перегук віків (літопис у світлинах)» [68], «Скрижалі Покутської Городенківщини» [63], «Єпископ Григорій Хомишин: портрет

релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча» [50], «Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкві і народові (1856–1944 рр.)» [52] та ін. Знадобляться також ілюстративний та дидактичний матеріал.

Тема уроку продовжує вивчення розділу «На шляху до національного відродження» підручника з історії України у 9 класі. Учитель, повинен звернути увагу учнів на особливості церковно-релігійного життя, пов'язаного з розгортанням українського національного руху. Необхідно наголосити, що найактивнішими в цьому русі були греко-католики, тому й провідну роль в національному житті відігравала Греко-католицька церква [108, с. 1].

Учні на уроці мають опрацювати такі питання: «Як утворилося Станиславівське єпископство (Станиславівська єпархія) ГКЦ?», «Чим славилися Юліан Пелеш, Юліан Сас-Куїловський, Андрей Шептицький, Григорій Хомишин, Миколай Чарнецький?», «Як співіснували між собою на Городенківщині греко-католики, римо-католики, іудеї та протестанти?», «За яких умов розвивалася Греко-католицька церква на Городенківщині в передвоєнне десятиліття?», «Які релігійні реформи ініціював Григорій Хомишин на території краю?», «Яким було повсякдення духовної поліконфесійності Городенківщини на початку ХХ ст.?» [105, с.1; 108, с. 1–2].

Серед трудомістких елементів реалізації мети уроку – навчити учнів характеризувати постаті та складати історичні портрети; розуміти та застосовувати у мовленні поняття «єпархія», «єпископство», «клерикальність», «целібат», «григоріанський календар»; робити висновки про особливість церковно-релігійного життя на території Городенківщини у складі Австро-Угорської монархії та про повсякдення духовної поліконфесійності. Учителю необхідно навчити учнів працювати з документами та ілюстративним матеріалом, що ілюструють церковно-релігійне життя цього періоду. На уроці доцільним є використання

можливостей інформаційно-комунікаційних засобів, зокрема презентаційних програм. Також бажано використати тексти історичних джерел, карту Прикарпаття [105, с.1–2; 108, с. 2].

Під час проведення уроку застосовуються різноманітні методичні прийоми: словникова робота; пояснення; розповідь; дискусія; бесіда; опрацювання тексту посібника, дидактичного матеріалу, історичних джерел, ілюстрацій, карт; розв'язування хронологічних задач; взаємонавчання в парах, групах.

Для актуалізування та активізування пізнавальної діяльності школярів учитель пропонує дібрати слова-асоціації до визначення поняття «політизація релігійного життя», записати їх на дошці. Далі педагог називає поняття «поліконфесійність» та пропонує співвіднести його з одним із періодів історії нашої держави, що вивчався раніше [105, с. 2].

Під час викладу матеріалу основного етапу уроку (25–30 хвилин) учитель повідомляє тему уроку. У змісті навчального матеріалу ключовим є питання: «Як утворилося Станиславівська єпархія (єпископство) ГКЦ?». Для його вирішення педагог пояснює процес відстоювання права вірян на відкриття єпархії Греко-католицької церкви. У свою чергу, учні читають відповідний текст посібника В. Островського «Історія Прикарпаття» [102, с. 93–95] та складають хронологічну таблицю, в якій повинні міститися три колонки «Дата», «Подія», «Наслідок». Наприкінці слід подати висновок [108, с. 2–3].

Наступне питання, яке учитель виносить на розгляд: «Чим уславилися Юліан Пелеш, Юліан Сас-Куїловський, Андрей Шептицький, Григорій Хомишин, Миколай Чарнецький?». Для цього він пропонує учням опрацювати біографічні довідки та укласти історичні портрети цих діячів. Педагог об'єднує школярів у відповідні групи, кожній з яких пропонуються рівносильні завдання. Визначається спосіб представлення результатів. Окреслюються критерії, за якими оцінюватимуться виконані завдання.

Звичайно, важливим для цього є дотримання регламенту часу. Вчитель зачитує умову завдання і на свій вибір визначає доповідача, який чітко повідомляє колективну відповідь. Підбиваються підсумки і виставляються бали, однакові (чи різні) для всіх учасників групи. Разом з тим, педагог повинен запам'ятати, що перед початком виступу доповідача для всіх інших учасників освітнього процесу обов'язково повідомляється пізнавальне завдання чи запитання. По завершенні виступу доповідача необхідно перевірити його виконання. Така перевірка є у край необхідною, адже сприяє зосередженню уваги і залученню до праці всього класу. Роботу завершує узагальнювальна бесіда [108, с. 3–5].

У цьому контексті пропонуємо орієнтовний приклад добору матеріалу та завдань для організації взаємонавчання у групах: ознайомитись з історичними фактами, подіями, що пов'язане з життям та діяльністю (творчістю) цього діяча; визначити походження (стан) людини; окреслити умови становлення особистості церковно-релігійного діяча (фокусування уваги на його родоводі, дитинстві, освіті), особисті якості й риси характеру; проаналізувати періоди становлення церковно-релігійного діяча; визначити напрями, що були головними у його діяльності історичної особистості; назвати найбільш видатні події та факти із життєпису особистості, в тому числі, які стосуються його діяльності на Прикарпатті та Городенківщині; оцінити діяльність та творчий доробок особистості; зробити висновок.

Третє питання, яке учитель виносить на обговорення, – «Як співіснували між собою на Городенківщині греко-католики, римо-католики, іудеї та протестанти?». Педагог розкриває матеріал про вплив церкви на національне життя в краї, висвітлює взаємини церков, які функціонували на Городенківщині. Далі школярі, використовуючи історико-краєзнавчі книги з історії Городенківщини досліджуваного періоду, читають текст з вивчення церковно-релігійних відносин та заповнюють таблицю. Роботу завершує узагальнювальна бесіда.

Орієнтовний приклад таблиці «Становище етноконфесій на Городенківщині у кінці XIX – на початку XX ст.» такий: у колонках «Греко-католицька церква», «Римо-католицька церква», «Юдаїзм», «Протестантизм» вказуються особливості розвитку цих етнокофесійних громад на території краю. Наприкінці подається висновок [108, с. 5].

Наступне концептуальне питання, яке вчитель має розглянути на уроці, – «За яких умов розвивалася Греко-католицька церква на Городенківщині в передвоєнне десятиліття?». Відштовхуючись в деякій мірі від попереднього запитання, педагог пропонує учням опрацювати текст посібника Валерія Островського «Історія Прикарпаття» [103, с. 123–124] та матеріалами історико-краєзнавчих видань з історії Городенківщини про співвідношення релігійних конфесій у Прикарпатті та на території рідного краю в передвоєнне десятиліття і заповнити статистичну таблицю. Орієнтовно таблиця мала б так виглядати – поділятися на такі колонки: «Національні представники» (відповідно, по позиціям: українці, поляки, євреї, німці, інші національності), «Релігійна конфесія» (греко-католики, римо-католики, іудеї, протестанти та ін.), «Кількість представників», «Загальна кількість і у відсотках». Далі учитель характеризує умови та вияви діяльності Греко-католицької церкви. Під час розгляду цього питання певним підсумком є узагальнювальна бесіда [105, с. 3].

Розгляд п'ятого питання «Які релігійні реформи ініціював Григорій Хомишин у Прикарпатті?» учитель розпочинає з пропозиції опрацювати текст історичного джерела про життєвий та релігійний шлях єпископа Станиславівської єпархії ГКЦ. Далі педагог, залучаючи методичний прийом «Дерево рішень», пропонує школярам визначити основні здобутки церковно-релігійного діяча у суспільно-політичному та духовному житті Прикарпаття і Городенківщини. Наступною ланкою роботи дітей є зіставлення і порівняння життєписів і практичних кроків діяльності очільників ГКЦ – митрополита А. Шептицького та єпископа Г. Хомишина. У цій частині поряд з поданням

фотографій Григорія Хомишина і Андрея Шептицького необхідно виділити основні здобутки станиславівського єпископа ГКЦ Григорія Хомишина (1904–1945) у громадському житті Прикарпаття і Городенківщини: заснування духовної семінарії у 1907 р.; створення мережі читалень «Скала» (щоправда, ця складова виходить за межі окресленого періоду вивчення матеріалу учнями, адже осередки товариства «Скала» діяли у 1930-х рр.); відстоювання ідеї надання українським землям автономного статусу; спроба запровадження григоріанського календаря; ініціювання celibатної реформи. Можна підготувати приклад історичних задач: 1904 р. – Г. Хомишина призначено єпископом Станиславівської єпархії ГКЦ; 1907 р. – за сприяння Г. Хомишина у м. Станиславові засновано духовну семінарію; 1911 р. – засновано Християнсько-суспільно-партію; 1916 р. – впроваджено григоріанський календар [105, с. 3–4].

Учні повинні виокремити найважливіші спільні заходи Андрея Шептицького і Григорія Хомишина, розв'язати хронологічні задачі та позначити на лінії часу дати подій періоду політизації церковно-релігійного життя у Прикарпатті та на Городенківщині початку ХХ ст. («Обчисліть, скільки років минуло від дати заснування Християнсько-суспільної партії на Прикарпатті?»; «У 2016 р. 100-ліття якої події відзначали жителі Городенківщини?»; «Скільки років минуло від дати призначення Григорія Хомишина єпископом Станиславівської єпархії ГКЦ до часу заснування Християнсько-суспільної партії?»), знайти слушні відповіді на запитання «Чому реформи станиславівського єпископа ГКЦ Г. Хомишина не знайшли всенародної підтримки парафіян Городенківщини?». Підсумком є узагальнювальна бесіда [105, с. 4].

Нарешті в останньому питанні «Яким було повсякдення духовної поліконфесійності Городенківщини на початку ХХ ст.?» педагог пропонує визначити позитивні та негативні чинники, які окреслили поліконфесійну палітру жителів краю. Учні, опрацьовуючи матеріали посібника «Історія

Прикарпаття» та історико-краєзнавчі видання з історії Городенківщини досліджуваного періоду, записують відповіді на картках-наліпках, здійснюють групування їх у дві колонки позитивних і негативних чинників, наліплюють їх на дошку. Завершується робота бесідою-узагальненням з вивчення цього питання [105, с. 4].

У частині уроку, в якій здійснюється узагальнення і систематизування знань, закріплення формування вмінь та навичок школярів учитель пропонує учасникам освітнього процесу довести, що кінець XIX – початок XX ст. – це період національно-релігійного відродження українців Городенківщини. Серед добірки пізнавальних завдань для узагальнення і систематизування можна виокремити такі: «Установіть події з історії церковно-релігійного життя Прикарпаття і Городенківщини у хронологічній послідовності, позначте їх на лінії часу та визначте віддаленість від сьогодення: заснування духовної семінарії ГКЦ у м. Станиславів; призначення Григорія Хомишина єпископом Станиславівської єпархії ГКЦ; запровадження григоріанського календаря та celibату серед греко-католицького духовенства; заснування Християнсько-суспільної партії»; «Складіть речення, в яких використайте такі історизми: «поліконфесійність», «григоріанський календар», «целібат»»; «Визначте місця розташування релігійних пам'яток Городенківщини кінця XIX – початку XX ст.». [105, с. 4–5].

Після цього вчитель підводить підсумки уроку, пропонує школярам висловити свої міркування щодо фактів, подій, явищ, що стосуються церковно-релігійного життя і етноконфесійної палітри на Прикарпатті й Городенківщині та політизації цієї сфери передвоєнного періоду.

Наприкінці уроку вчитель оголошує повідомлення та інструктує учнів щодо виконання домашнього завдання. Серед його обов'язкової частини – опрацювати текст та дібрати матеріали ілюстрації для вивчення теми «Культурне відродження на території Городенківщині у кінці XIX – на початку XX ст.». Вибіркову частину домашнього завдання може становити

підготовка добірки фактів про діяльність Г. Хомишина як громадського та церковно-релігійного діяча [105, с. 5; 108, с. 5–6].

Отже, вивчення на цьому уроці ролі церкви в українському національному відродженні на території Городенківщини украй важливо для розуміння співвідношення релігійних конфесій, поживлення та політизації релігійного життя, ініціювання celibatної реформи єпископом Г. Хомишином, повсякдення духовної полікофесійності.

4.4. Моделювання уроку «Культурне відродження на території краю у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.»

В історії рідного краю ХІХ ст. – це період не тільки суспільного і національно-духовного, але й культурного відродження. У цей час, особливо у другій половині ХІХ ст., починають системно і якісно розвиватися всі галузі культури: освіта, наука та мистецтво (література, живопис, архітектура, музика, театр), представлені уродженцями Городенківщини, а також унікальними історико-культурними пам'ятками.

Для правильної ведення підготовки уроку «Культурне відродження на території краю у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.» учителю слід дотримуватися виконання таких складових його мети: називати створення найвідоміших культурних пам'яток Городенківщини окресленого періоду, визначати їх хронологічну послідовність заснування і відкриття та віддаленість від сьогодення; показувати на карті місця створення основних історико-культурних пам'яток Городенківщини; пояснювати поняття «культурне відродження», «монументальне мистецтво», «декоративно-прикладне мистецтво», «еклектика», «модернізм», «модерн» «видавнича справа» та застосовувати їх у мовленні; називати й характеризувати історичні постаті культурного життя Городенківщини; обирати історичні джерела та використовувати їх для опису подій, процесів та явищ національно-культурного відродження українців на території Городенківщини; зіставляти

і порівнювати події, факти, явища, процеси історії культури Городенківщини з однотипними подіями, фактами, явищами, процесами літопису Прикарпаття, Галичини та загалом вітчизняної історії; висловлювати особистісне ставлення щодо вивчення фактів, подій і явищ, які стосуються національно-культурного відродження українців краю [105, с. 1; 109, с. 1].

Тип уроку – урок повідомлення знань, формування умінь та навичок. Складовою навчально-методичного забезпечення уроку є такі видання та методичні матеріали: електронне видання «Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя» [84], посібник для загальноосвітніх навчальних закладів «Історія Прикарпаття» В. Островського [102, с. 98–105; 103, с. 126–133], історико-краєзнавча література з вивчення Городенківщини, зокрема «Мій рідний край – Прикарпаття» [66], «Городенщина. Історично-мемуарний збірник» [22], колективні праці «Покуття. Історико-етнографічний нарис» [72], «Прикарпаття спадщина віків. Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії» [73], «Городенка: перегук віків (літопис у світлинах)» [68], «Віків минулих твердь. Городенківщина в старих документах і світлинах» [76], монографія Ярослава Левкуна «Скрижалі Покутської Городенківщини» [63] та ін. Корисними також будуть ілюстративний та дидактичний матеріал.

Урок «Культурне відродження на території краю у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.» є завершальною темою циклу навчальних занять, присвячених суспільно-політичному, соціально-економічному, церковно-релігійному та національно-культурному розвитку Городенківщини в умовах політизації українського національного відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст.

На уроці учителю необхідно концептуалізувати, а учням опрацювати такі питання: «Які умови розвитку освіти склалися на території Городенківщини в умовах політизації українського національного руху?», «Як розвивалася наука?», «Як активізувалося літературне життя на території краю?», «Як зароджувалося і розвивалося класичне театральне мистецтво?».

«Хто представляв музичне мистецтво?», «Які особливості розвитку образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва на території краю?», «Які архітектурні стилі та напрями розвивалися на території краю?», «Якими були особливості монументального мистецтва та видавничої справи?» [109, с. 1].

Серед труднощів реалізації мети уроку є встановлення причинно-наслідкових зв'язків фактів, подій, процесів і явищ, що стосуються національно-культурного відродження на території Городенківщини. Тут на допомогу можуть прийти ілюстрації та літературні уривки із посібника «Історія Прикарпаття», історико-краєзнавчих видань з вивчення Городенківщини, а також художніх творів письменників рідного краю. На уроці потрібно використовувати інформаційно-комунікаційні та мультимедійні засоби навчання, корисним буде залучення презентаційних веб-програм [109, с. 1–2].

Під час ведення уроку доцільно застосовувати різноманітні методичні прийоми: розповідь; пояснення; словникова робота; бесіда; дискусія; опрацювання тексту посібника, ілюстрацій; взаємонавчання в парах, групах.

Для початку учитель актуалізує та активізує пізнавальну діяльність учнів. Педагог пропонує школярам пригадати особливості розвитку культури Прикарпаття і Городенківщини у кінці XVIII – перших двох третинах XIX ст. Учням можна запропонувати таку добірку запитань для проведення колективного опитування: «Які церковно-релігійні установи спричинилися до освітньої галузі Прикарпаття у другій половині XVIII – першій половині XIX ст.?»; «Якою була літературна творчість краян?»; «Які можете назвати особливості тогочасної архітектури?»; «Яким був тогочасний театр?» [109, с.2].

Також учитель може запропонувати висловитися школярам щодо розуміння поняття «культурний розвій». Після цього він демонструє учням

портрети митців Прикарпаття початку ХХ ст. і пропонує дібрати слова-характеристики до кожного з діячів [105, с. 2].

Наступна стадія уроку – повторення навчального матеріалу та перевірка домашнього завдання. Перший варіант – учитель перевіряє виконання обов'язкового домашнього завдання. Для цього він проводить усне індивідуальне опитування, використовуючи методичний прийом «Асоціювання». Під час презентації виконання вибіркового домашнього завдання школярі демонструють добірку фотосвітлих про діяльність єпископа Станиславівської єпархії ГКЦ Григорія Хомишина. Другий варіант – педагог перевіряє виконання обов'язкового домашнього завдання, долучаючи для проведення дидактичну гру «Чиста дошка». Зміст цієї гри полягає в тому, що на дошці записані запитання та завдання. Школярі відповідають та витирають опрацьовані. Гра вважається завершеною, коли дошка стає чистою. Вибіркове завдання залишається попереднє – школярі демонструють добірку фотосвітлих про діяльність Г. Хомишина. Підсумком є узагальнювальна бесіда [105, с. 3].

Під час проведення основного етапу уроку учитель оголошує тему уроку, мету, визначає його очікувані результати, мотивує пізнавальну діяльність школярів. Педагог визначає загальні умови і особливості розвитку культури Прикарпаття у другій половині ХІХ ст. Учитель повинен підкреслити, що саме в цей час починається системний розвиток всіх галузей культури на території краю. Вивчення нового матеріалу під час навчального заняття супроводжуватиметься опрацюванням ілюстративного матеріалу, що його підібрали учні, виконуючи випереджувальне домашнє завдання. Очікувані результати обговорюються з учнями. Вони висловлюють свої побажання, котрі можна записати на дошці. До речі, на дошці вивішується традиційна схема основних галузей культури (освітня наука, література, музика, архітектура, мистецтво), що буде використана під час підбиття підсумків [105, с. 3–4].

Перше питання, яке розглядає вчитель, – «Які умови розвитку освіти склалися на території Городенківщини в умовах політизації українського національного руху?». Учитель витлумачує значення нових про становище освіти на Городенківщині досліджуваного періоду. Педагог пропонує опрацювати текст посібника «Історія Прикарпаття» про особливості функціонування освіти та схематично зобразити її структуру на території краю. Орієнтовно схема «Розвиток освіти» має два відгалуження – «Дошкілля» (складової якої є «Захоронки») і «Народні школи», які поділяються на «Церковно-парафіяльні (однокласні)», «Тривіальні (трикласні)», «Головні, взірцеві, нормальні (чотирикласні)» [109, с. 3–4]. Тут доречно, послуговуючись краєзнавчими матеріалами з історії Городенківщини та історії шкільництва Прикарпаття, показати на карті, в яких населених пунктах тогочасного Городенківського повіту знаходилися церковно-парафіяльні (однокласні), тривіальні (трикласні) і нормальні (чотирикласні) народні школи. Підсумком є узагальнювальна бесіда.

Поряд з цим педагог може використати ще один методичний прийом «Коло ідей» для визначення умов та особливостей розвитку української освіти в умовах політизації національного руху. Учні записують у зошити основні події і факти. Орієнтовна схема ведення записів у зошитах така: «Дата події ...», «Учасники події ...», «Зміст події ...», «Результат події ...» [105, с. 4].

Характеризуючи друге питання «Як розвивалася наука?», учитель пропонує учням опрацювати текст посібника «Історія Прикарпаття» та історико-краєзнавчі видання з літопису Городенківщини заповнити відповідну таблицю. У ній мають бути три колонки: «Галузь науки», «Автор», «Наукові досягнення». Серед відомих науковців, уродженців або проживали довгий час на Покутті і Городенківщині цього часу, були Володимир Шухевич (етнограф), Василь Ільницький (історик), Юліан

Целевич (історик), Ярослав Гординський (літературознавець), Антін Кобилянський (лікар і винахідник), Євген Озаркевич (лікар) та ін. [109, с. 3].

Під час аналізу питання «Як активізувалося літературне життя на території краю?» учитель звертає увагу про перебіг літературного процесу на Покутті і Городенківщині, який пожвавився після активізації літературного життя в Наддніпрянщині. Після цього учні опрацьовують історико-краєзнавчі матеріали та заповнюють схему «Розвиток літератури», де ключовим «ліхтариком» є «Відомі постаті літератури», розділеними на прізвища таких письменників і поетів – Осип Шухевич, Ксенофонт Климкович, Кость Горбаль, Тит Блонський, Іван Плешкан, Остап Левицький, Кастан Абгарович, Лесь Мартович, Василь Стефаник, Марко Черемшина, Наталія Кобринська та ін. Також школярі вибирають імена й прізвища митців слова, записують їх на картках-наліпках і наклеюють на дошку, розповідаючи про їхній творчий доробок. По завершенні педагог пропонує дітям опрацювати уривки літературних творів тогочасних українських письменників, творчість яких була пов'язана з Прикарпаттям, зокрема з Покуттям (Городенківщиною) і Гуцульщиною (Михайло Коцюбинський «Тіні забутих предків»; Леся Українка «Чом я не можу злинути вгору», «Віче»; Гнат Хоткевич «Гуцульський рік», «Непросте»; Іван Франко «У кузні», «Великий шум», тощо), і поділитися своїми враженнями від прочитаного. Роботу завершує узагальнювальна бесіда [105, с. 4; 109, с. 3].

Проблемним видається питання «Як зароджувалося і розвивалося класичне театральне мистецтво?». Учитель пропонує учням опрацювати відповідний текст посібника «Історія Прикарпаття» та історико-краєзнавчі праці з вивчення Городенківщини. Тут слід наголосити, важливий поштовх у розвитку театального життя краю надали щорічні гастролі театру «Руська бесіда» у містах Покуття, зокрема в м. Городенці. Доречним є ознайомлення з репертуаром цього театального товариства. Взаємонавчаючись у групах, учні аналізують роздавальний матеріал та

пишуть статтю до краєзнавчої газети про становлення класичного театру на території Покуття, зокрема і на Городенківщині [109, с. 4].

Подібним є технологічний процес розгляду питання «Хто представляв музичне мистецтво?» Учитель пропонує учням опрацювати текст посібника «Історія Прикарпаття», історико-краєзнавчі праці з історії Покуття і Городенківщини та розглянути зображення композиторів, серед яких Денис Січинський, Петро Ніщинський, Микола Лисенко (перебував на Покутті у 1903 р. під час свого турне з нагоди 35-річчя музичної діяльності; у 1892 р. його дитячу оперу «Коза-дереза» виконали діти с. Тишківці Городенківського повіту) [109, с. 4]. Доцільно згрупувати і проаналізувати історико-краєзнавчий матеріал про діяльність музично-хорових товариств «Коломийський Боян» (1893), «Станиславівський Боян» (1896) і «Снятинський Боян» (1901), хорові колективи яких виступали в населених пунктах Городенківщини у кінці XIX – на початку XX ст. Взаємонавчаючись у групах, учні аналізують роздавальний матеріал та готують інформацію для виступу на конференції, присвяченій тижню музичного мистецтва у закладі загальної середньої освіти.

Розглядаючи питання «Які особливості розвитку образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва на території краю?», учитель пропонує учням опрацювати відповідний текст посібника «Історія Прикарпаття» й історико-краєзнавчі праці з вивчення Покуття і Городенківщини та розглянути зображення. Хоча відомих художників та майстрів народного мистецтва Городенківщини не виявлено в цей час, доречним є аналіз мистецької спадщини уродженця села Гвіздець на Коломийщині (що біля Городенківщини) Ярослава Пстрака (1878–1916). Вихованець Мюнхенської художньої академії, він увійшов в історію українського мистецтва як художник знедолених. Митець є автором знакових для критиків мистецтва картин: «Олекса Довбуш», «Козак-литаврист», «Козак з полоненим

яничаром», ілюстрацій до творів «Тарас Бульба» М. Гоголя і «Захар Беркут» І. Франка, портретів Б. Хмельницького, Т. Шевченка [103, с. 132].

Об'єднуючи в одне ціле питання «Які архітектурні стилі та напрями розвивалися на території краю?» і «Якими були особливості монументального мистецтва та видавничої справи?» педагог пропонує школярам опрацювати відповідний текст посібника та історико-краєзнавчі матеріали та розглянути зображення – поштівки м. Городенки: «Вітання з Городенки: Народний дім» (1904), «Вітання з Городенки: новий будинок повітового суду» (1901), «Вітання з Городенки: костел, маєток барона Ромашкана, вірменський костел, ощадна каса і староство повіту» (1901), «Вітання з Городенки: костел, фабрика цикорію, ощадна каса» (1901), «Вітання з Городенки: вигляд Городенки, млин, рільнича школа, палац барона Ромашкана» (1901), «Новий будинок жіночої школи м. Городенки» (1904), «Вітання з Городенки: будинок «Сокола»» (1904), «Рільнича школа в Городенці» (1904), «Костел у Городенці» (1906), «Городенка. Загальний вигляд» (1902), «Ц. к. (цісарсько-королівський) повітовий суд у Городенці» (1910), «Вітання з Городенки. Ощадна каса. «Сокіл». Залізнична станція» (1910) та ін. [76, с. 188–195]. Взаємонавчаючись у групах, учні аналізують роздавальний матеріал та описують історико-архітектурні будівлі і пам'ятки монументальної скульптури м. Городенки. Підсумовує роботу узагальнювальна бесіда.

Резюмуючи особливості образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, архітектури, музики, театру краю та витлумачуючи значення нових понять учитель після опрацювання учнями тексту посібника «Історія Прикарпаття», ілюстрацій, історичних джерел, історико-краєзнавчої літератури з вивчення Городенківщини задає нове завдання – заповнити тематичну таблицю. Її орієнтовна назва така: «Розвиток мистецтва на Покутті (Городенківщині) у кінці XIX – на початку XX ст.». У тематичній таблиці інформація про діячів та їхніх творів або пам'яток має міститися у таких

колонках: «Театральне мистецтво», «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Декоративно-прикладне мистецтво», «Монументальне мистецтво» [105, с. 7].

Узагальнюючи та систематизуючи знання, закріплюючи формування вмінь та навичок учнів, педагог пропонує школярам відповісти на запитання та виконати завдання з посібника «Історія Прикарпаття». Це, як правило, пізнавальні завдання, спрямовані на узагальнення і систематизування знань, умінь і навичок з термінології, історичної хронології, персоналістики, географії. Завдання виконуються в зошитах або на картках. Орієнтовний приклад пізнавальних завдань такий: «Складіть речення, в яких використайте історизми: «еклектика», «модернізм», «модерн»»; «Назвіть основні здобутки діячів культури Покуття (Городенківщини), імена яких записані на дошці»; «Вкажіть на мапі місця розташування історико-архітектурних та культурних пам'яток Покуття (Городенківщини) кінця XIX – початку XX ст.» [105, с. 8].

Підведення підсумків уроку складається з висловлення учнями своїх міркувань щодо фактів, подій і явищ, які стосуються культурного відродження на Городенківщині у кінці XIX – на початку XX ст. Також він може запропонувати школярам повернутися до схеми «Галузі культури» і висловити судження та умовиводи щодо культурного розвитку Городенківщини кінця XIX – початку XX ст. [105, с. 8].

Обов'язковим на домашнє завдання є не тільки опрацювання учнями тексту підрозділу посібника з окресленої теми, але є перед школярами стоїть нелегке завдання оформлення веб-сторінки чи розробка макету газетної сторінки, присвяченої розвитку культури краю досліджуваного періоду. Інший варіант – опрацювавши текст підрозділу посібника та історико-краєзнавчу літературу з історії Городенківщини, скласти тематичний кросворд (до 8–10 слів) [105, с. 8; 109, с. 8].

Для виконання вибіркового завдання є кілька варіантів: 1. Вибрати шість-вісім найвідоміших літературних творів краю кінця XIX – початку XX ст.

2. Підготувати добірку світлин діячів культури Городенківщини досліджуваного періоду. 3. Опрацювати текст літературного твору найвідомішого городенківчанина Леся Мартовича і переповісти сюжет. 4. Визначити найпомітнішу постать культурного життя Городенківщини кінця ХІХ – початку ХХ ст., розповісти життєпис обраної постаті (це може бути на вибір – Лесь Мартович, уродженець с. Торговиця Городенківського повіту, та Володимир Шухевич, уродженець с. Тишківці Городенківського повіту) [105, с. 8].

Таким чином, вивчення теми уроку «Культурне відродження на території краю у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.» важливим є для розуміння учнями загальних умов розвитку культури на території Городенківщини, особливостей розвитку освіти, науки, літератури, театру, музики, образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, архітектури, монументального мистецтва.

ВИСНОВКИ

Комплекс історіографічних джерел та науково-методичної літератури є репрезентативною для об'єктивного висвітлення проблеми вивчення історії рідного Городенківщини в умовах політизації українського національного руху кінця XIX – початку XX ст. та представлення її результатів на уроках історії в школі.

Необхідно наголосити, що у цей час жителі Городенківщини, як і загалом всього Покуття, активно включилися у розвій суспільно-політичного життя, брали участь у виборах до законодавчих гілок влади – австрійського парламенту і в Галицького крайового сейму. Власне, така активність жителів краю стала визначальним чинником у здійсненні структуризації політичних процесів. Це стало спонукальним моментом у формуванні перших українських політичних партій, осередки яких діяли на Покутті й Городенківщині. У цьому сенсі варто досліджувати діяльність Теофіла Окуневського, який з високої трибуни законодавчих органів влади Австро-Угорської монархії захищав інтереси жителів Городенківщини. Потрібним є і фокусування уваги на діяльності інших, не менш відомих уродженців краю цієї доби, зокрема Леся Мартовича і Лева Бачинського.

Плідною виявилася і культурно-просвітницька праця жителів Городенківщини. Саме на кінець XIX – початок XX ст. припадає величезний сплеск заснування низки філій, відділень і осередків культурно-просвітницьких, громадських організацій і товариств. Набуває активного піднесення розвиток освітньої галузі краю. Варто виокремити діяльність української приватної гімназії імені Т. Шевченка у м. Городенці, яка стала важливим форпостом у піднесенні національно-освітнього життя українців краю початку XX ст. Навколо цього закладу середньої освіти сформувалася плеяда знаних діячів науки і громадського життя регіону, які залишили вагомий слід в історії краю, Східної Галичини та України.

Вагомою складовою політизації суспільно-політичного життя мешканців краю стало формування і діяльність молодіжних парамілітарних товариств «Січ» і «Сокіл». Вивчаючи цю проблему, ми дійшли висновку, що осередки пожежно-гімнастичного товариства «Січ» мали набагато сильніші позиції на території Городенківщини. Головна причина цьому – активна, енергійна діяльністю його ідеолога Кирила Трильовського. Натомість, осередки пожежно-гімнастичного товариства «Сокіл» функціонували лише в м. Городенці, а с. Незвиську і с. Тишківцях. Беручи активну участь у роботі цих українських парамілітарних товариств, жителі краю пройшли необхідну для себе організаційну виправку, посилили громадську активність і поглибили рівень своєї моральності. Ці елементи будуть у край необхідні і знадобляться українцям напередодні Першої світової війни.

Власне, Велика війна 1914–1918 рр. достатньо серйозно підірвала генофонд Городенківщини. Воєнні лихоліття спотворили демографічну ситуацію у краї, зупинили нормальне життя і побут населення, глибоко девальвували цінності повсякдення. Водночас, це спонукало до кристалізації соціальних проблем. Чимраз збільшувалося безробіття, з'явилися перебої з постачанням амуніції, реманенту та продуктів харчування. Однак Перша світова війна прискорила падіння Російської і Австро-Угорської імперій. На їхніх руїнах почали творитися нові держави на мапі Європи. Серед когорт молодих держав колишньої строкатої Австро-Угорської монархії розпочалося будівництво Західно-Української Народної Республіки та здійснювалося формування соборності українських земель. У ці державно-політичні та інституційні процеси національної революції активно включилися і мешканці Городенківщини.

Основна мета запропонованих у дипломній роботі методичних розробок – це, власне, показати взірць планування чи моделювання навчальних занять з історії рідного краю, присвячених характеристиці суспільно-політичних і соціально-економічних процесів, духовно-релігійного і національно-

культурного життя Городенківщини досліджуваного нами періоду. Звичайно, здійснюючи моделювання уроків, педагогу необхідно зібрати багато матеріалу – не тільки з навчально-методичних посібників і підручників, але й з колективних чи індивідуальних історико-краєзнавчих праць з вивчення Городенківщини кінця XIX – початку XX ст. Тут на допомогу має прийти і використана додаткова інформація, яка має документальний і візуалізований характер – це численні ілюстрації, історичні джерела, презентації, таблиці, схеми, тощо. Безумовно, учитель має володіти і новітніми інтерактивними формами роботи, застосовуючи дидактичні ігри, взяті з відповідних веб-платформ та комп'ютерних програм. Необхідно визнати, що педагог самостійно визначає відповідні методичні прийоми та окреслює зміст відібраного матеріалу, за допомогою яких навчатиме дітей. Важливо у всьому цьому – досягти поставленої мети навчального заняття. А раз так, педагог має обирати ефективний методичний прийом, котрий допоможе виробити різноманітну і якнайбільшу кількість умінь і навичок, сформує уявлення у школярів про перебіг історичного процесу досліджуваного нами періоду.

Весь цей навчально-методичний багаж знань слід донести учням на уроках історії, можливе використання цих результатів роботи і в позаурочний час. Доцільним є залучення матеріалів нашого дослідження для написання учнями науково-дослідницьких і пошуково-дослідницьких робіт в рамках роботи секції з історичного краєзнавства Івано-Франківського обласного відділення Малої академії наук України й Івано-Франківського обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, організації роботи гуртків, підготовки і проведення шкільних експедицій, проведення учнями усного опитування старожилів села, візуалізації шкільного музею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативні документи

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2004-п#Text>
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text>

II. Архівні матеріали

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

3. Ф. 146 Галицьке намісництво, м. Львів. Оп. 8. Спр. 880. Донесення староств про діяльність товариств «Січ» 1908 р. 54 арк.
4. Ф. 146. Оп. 25. Спр. 1526. Листи староства у м. Городенка про впис до реєстру гімнастичного товариства і пожежної охорони «Січ» в Ісакові. 25 арк.
5. Ф. 146. Оп. 25. Спр. 3951. Листи староства у м. Городенка про впис до реєстру товариства гімнастичного і пожежної охорони «Січ». Статут. 16 арк.
6. Ф. 146. Оп. 70. Спр. 972. Листування з Городенківським староством про заснування гімнастичного товариства «Січ» з додатком статутів. 97 арк.
7. Ф. 312 Українське спортивне товариство «Сокіл-Батько» у м. Львові. Оп. 1. Спр. 169. Звернення, повідомлення, описи, та інші матеріали про діяльність українського товариства «Січ». 49 арк.

8. Ф. 312. Оп. 1. Спр. 254. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філіалів товариства у місцевості м. Городенка. 1902–1929 рр. 40 арк.

III. Періодичні видання

9. Війна. Свобода. Ілюстрована політична, просвітна і господарська часопись. Відень, 1915. 18 червня. Ч. 19. С. 6–7.
10. Вісти з краю. Городенка. Свобода. Ілюстрована політична, просвітна і господарська часопись. Відень, 1915. 18 червня. Ч. 19. С. 5–6.
11. Воєнні вісти. Громадський голос. Українська радикальна часопись. 1916. 10 липня. Ч. 14. С. 6.
12. Гайдучок С. З нагоди одного ювілею. Соکیلські Вісти. Орган українського сокілства. Львів, 1930. Травень-червень. Ч. 5–6. С. 3–5.
13. До Всіх Соколів і Січій. Соکیلські Вісти. Львів. 1909. 12 серпня. Ч. 1. С. 4–5.
14. 3 Городенки (Віднова українського громадянського життя). Діло. 1916. 23 марта. Ч. 78 (8977). С. 2.
15. Новинки. Що діє ся на Покутю. Діло. 1916. 27 липня. Ч. 183 (9082). С. 3.
16. «Соکیل-Батько». Вісти з Запорожжя. Часопись руханкових і пожарних товариств. Львів, 1911. Серпень. Ч. 60. С. 3–5.
17. Шевченківські сьвята. Торговиця пільна (Городенщина). Діло. 1914. 18 мая. Ч. 108 (8654). С. 5.

IV. Спогади і мемуари

18. Білинський Б. Філія Просвіти в Городенці. Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. С. 261–266.
19. Боберський І. Українське сокілство (1894–1939). Львів, 1939. 68 с.
20. Волицький В. Конспіративний військовий гурток учнів і його участь в Городенківському перевороті. Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. С. 177–182.

- 21.Гей, там на горі «Січ» іде! Пропам'ятна книга Січей / ред. Петро Трильовський. Едмонтон, 1965. 432 с.
- 22.Городенщина. Історично-мемуарний збірник. Факсимільне видання / Наукове товариство ім. Шевченка. Серія Український архів. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. 872 с.
- 23.Жарський Е. Основи сокілства. Львів: Сокіл-Батько, 1937. 32 с.
- 24.Замора М. Три роки в Городенці (1916–1919). Із спогадів про батька. *Ямгорів. Літературно-краєзнавчий альманах*. Городенка, 1992-1993. Ч. 5–6. С. 65–70.
- 25.Марунчак М. До початків української гімназії в Городенці. *Городенщина. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. С. 134–145.
- 26.Марунчак М. Передвоєнні читальні в Краю та Городенщині. *Городенщина. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. С. 252–261.
- 27.Марунчак М. Філія Просвіти в Городенці. *Городенщина. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. С. 261–267.
- 28.Марунчак М. Січовий рух Покуття і Городенщини. *Городенщина. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. С. 290–303.
- 29.Марунчак М. Товариство «Сільський господар» на терені Городенщина. *Городенщина. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. С. 310–316.
- 30.Мудрий В. Роля «Просвіти» в українському житті: з приводу шістдесятиліття «Просвіти». Львів : Просвіта, 1928. 19 с.
- 31.Трильовський К. З мого життя. Київ – Едмонтон – Торонто : ТАКСОН, 1999. 278 с.

32. Шкляр О. Українська гімназія в Городенці в 1912–1918 рр. (Спомин учня). *Городеничина. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. С. 145–153.
33. Яшан В. Д-р Теофіль Окуневський. *Городеничина. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. С. 577–585.
34. Яшан В. «Січ» в повіті Городенка. *Гей, там на горі «Січ» іде!* / ред. П. Трильовський. К. : ВПОЛ, 1993. С. 124–127.

V. Епістолярна спадщина

35. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України у м. Львові. Відділ рукописів (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів). Ф. 9 (Бабюк Михайло. Лист до Барвінського Олександра Григоровича). Оп. 1. Спр. 541. 2 арк.

VI. Монографії і статті

36. Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг». Івано-Франківськ, 1992. 80 с.
37. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939 рр. Івано-Франківськ, 1994. 72 с.
38. Арсенич П. Засновник «Січі» Кирило Трильовський. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 76 с.
39. Арсенич П. Засновник «Січі» на Покутті. *Дзвін*. 1992. № 3–4. С. 139–141.
40. Арсенич П. Основник «Січі» Кирило Трильовський. *Гуцульщина*. 1993. Ч. 2. С. 11–14.
41. Арсенич П. Прикарпаття в житті Каменяра. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1995. 80 с.
42. Боднарчук Ю., Хвостін М. Чернятин. *Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область*. К., 1971. С. 184–185.
43. Борук М. За волю України (публіцистично-документальна повість). *Світ молоді*. 1991. 8 лютого. № 17–18. С. 6.

- 44.Вацеба О. Нариси з історії західноукраїнського спортивного руху. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. 230 с.
- 45.Вацеба О. Сокільський рух в Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. *Сокіл-Батько: Спортивно-руханкове товариство у Львові: Альманах 1894-1904*. Львів, 1996. С. 19–22.
- 46.Ганіткевич Я. Ярослав Окуневський – військовий лікар, адмірал Австро-Угорського флоту, мандрівник, публіцист, меценат. *Вісник НТШ*. 2009. С. 186.
- 47.Грабовецький В. Коломия – колыска легендарних Покутських «Січей». *Завальська «Січ» – початок масового руху національно-патріотичних сил за відродження української державності. Матеріали науково-теоретичної конференції 25 березня 1995 р. с. Завалля Снятинського району Івано-Франківської області*. Снятин : Над Прутом, 1995. С. 28–32.
- 48.Грабовецький В. Нариси з історії Прикарпаття. Гуцульщина в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Івано-Франківськ, 1995. Т. 8. 160 с.
- 49.Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині й Буковині (1900-1914). Чернівці : Зелена Буковина, 2009. 254 с.
- 50.Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 168 с.
- 51.Живчин Н. «Соколу» – 90. *Край*. 1992. 28 листопада. №48. С. 7.
- 52.Заборовський Я. Ю. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкві і народові (1856–1944 рр.). Івано-Франківськ, 1995. 64 с.
- 53.Компанієць І. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917–1920 рр.). К., 1957. 111 с.

- 54.Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини і Закарпаття на поч. ХХ ст. (1900–1919 рр.). К., 1960. 368 с.
- 55.Королько А. Січовий рух на Покутті (1900-1914 рр.): організаційні осередки та їх практична діяльність. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2011. Вип. 19. С. 13–21.
- 56.Королько А. Російська окупація Покуття в період Першої світової війни (1914–1917 рр.). *Питання історії України. Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Чернівці, 2012. Т. 15. С. 24–33.
- 57.Королько А. Сокільський рух на Покутті на початку ХХ ст.: організаційні осередки і їх практична діяльність. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 21. С. 26–37.
- 58.Королько А. Покуття у роки Першої світової війни. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2012. Ч. 20–21. С. 151–165.
- 59.Королько А. Діяльність осередків товариства «Просвіта» на Покутті наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. (за матеріалами часопису «Діло»). *Покуття – колыска українського національного державотворення. Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції (у рамках проведення ІХ обласного відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»)*, м. Тисмениця 14 вересня 2018 р. / за наукової редакції І. Федоришина та А. Королька. – Тисмениця ; Івано-Франківськ : Лілея–НВ, 2018. С. 237–266.
- 60.Кравців Б. «Рідна Школа», її школи, філії і кружки. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Редактор-упорядник Б. Кравців*. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1975. С. 415–424.

61. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 200 с.
62. Лазарович М. Легіон українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль : Джура, 2005. 592 с.
63. Левкун Я. Скрижалі Покутської Городенківщини. Городенка, 2009. 76 с.
64. Мамчак М. Адмірал Ярослав Окуневський. *Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах*. Снятин : ПрутПринт, 2011. Ч. 18–19. С. 86–92.
65. Мельник В. Діяльність Теофіла та Ярослава Окуневських під час Першої світової війни та в роки окупації Галичини Польщею. Львів, 2012. 48 с.
66. Мій рідний край – Прикарпаття / ред. В. Кононенко. Івано-Франківськ: Плай, 2000. 376 с.
67. Никифорук В. Карбівничі високого духу [Ярослав Окуневський, Теофіл Окуневський]. *Ямгорів. Інформаційно-публіцистичний альманах*. Городенка, 1990. С. 82–88.
68. Никифорук В., Смеречанський Р., Каглян О. Городенка: перегук віків (літопис у світлинах). Городенка, 2005. Вип. 1. 84 с.
69. Паньків М. Покуття. *Жовтень*. 1987. №2. С. 100–104.
70. Паска Г. Лев Бачинський: творець соборності України / за науковою редакцією А. Королька. Торонто – Львів : Фондація Енциклопедії України, 2019. 244 с.
71. Патица Г., Перекопський І. Із Городенки. *Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область*. К., 1971. С. 175–177.
72. Покуття. Історико-етнографічний нарис. Львів : Манускрипт Львів, 2010. 456 с.

73. Прикарпаття спадщина віків. Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії / Автор ідеї та головний редактор Микола Кугутяк. Львів: «Манускрипт-Львів», 2006. 567 с.
74. Реєнт О. Освітянське краєзнавство як один із пріоритетних напрямів діяльності Національної спілки краєзнавців України. *Історія в рідній школі*. 2015. № 5. С. 41–42.
75. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ – початок ХХ ст.). Івано-Франківськ : Плай, 1999. 134 с.
76. Смеречанський Р., Каглян О., Миронюк І., Никифорок В. Віків минулих твердь. Городенківщина в старих документах і світлинах. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. 200 с.
77. Смеречанський Р., Каглян В., Никифорок В. Городенківщина стежками століть. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2009. 140 с.
78. Стражник Л. Адмірал прислужився й ЗУНР: [Про Я. Окуневського з Городенки]. *Галичина*. 2006. 1 серпня. С. 5.
79. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939). Івано-Франківськ, 1994. 140 с.
80. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ – перша пол. ХХ ст.). Тернопіль : Економічна думка, 2001. 694 с.
81. Трофим'як Б. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років ХІХ ст. до 1939 р.). К. : ВІПОЛ, 1997. 420 с.
82. Федорчак В. Лугова організація в рр. 1925–1935. Історичний нарис. Львів, 1935. 56 с.
83. Ярош Я. Їх оплакують роси у лузі. *Альма-матер Придністров'я*. 1990. 23 серпня. С. 2.

VII. Підручники, посібники

84. Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя [електронне видання].
URL: <https://www.ippo.if.ua>
85. Островський В. Історія Прикарпаття. Посібник для загальноосвітніх навчальних закладів. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. 352 с.
86. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство. Навчальний посібник. К. : Кондор, 2011. 338 с.
87. Прус І. Краєзнавча робота в школі. К., 1984. 112 с.
88. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи в національній школі. Івано-Франківськ, 2002. 110 с.

VIII. Навчально-методичні матеріали і методичні розробки

89. Вступ до електронного видання «Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя». Передмова. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. URL: <https://www.ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1419>
90. «За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ!» (матеріали до навчально-виховних занять). Івано-Франківськ : ІФОІППО, 2014. 198 с.
91. Загребельна С. Історичне краєзнавство в школі: методичні рекомендації, практика, досвід. Калуш, 2006. 112 с.
92. Зміст навчального матеріалу курсу «Історія Прикарпаття» та вимоги до загальноосвітньої підготовки учнів. 25 с. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. URL: <https://www.ippo.if.ua>
93. Зміст та особливості національного виховання у сучасному освітянському закладі. Науково-методичний збірник / Упорядники Келембет Л.І., Фляк О.О., Риндич О.М. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012.
94. Календарно-тематичне планування курсу «Історія Прикарпаття». *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 3 с. URL: <https://www.ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1416>

95. Когут О. У вирі імперських інтересів напередодні та в роки Першої світової війни. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 12 с. URL: <https://www.ippo.if.ua>
96. Когут О. Особливості розвитку сільського господарства та промисловості в передвоєнне десятиліття. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 18 с. URL: <https://www.ippo.if.ua>
97. Мазак С., Яцуляк Н. Історичне краєзнавство на уроках суспільних дисциплін та в позаурочний час. *Шкільне краєзнавство Івано-Франківщини. Збірник науково-методичних матеріалів для вчителів*. Івано-Франківськ, 2016. С. 38–44.
98. Мисан В. Сучасне шкільне історичне краєзнавство. Стан та перспективи розвитку. *Історія України*. 2008. № 13. С. 1–6.
99. Молнар Р. Активізація суспільно-політичних процесів на території Прикарпаття у ХІХ столітті [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 9 с. URL: <https://www.ippo.if.ua>
100. Молнар Р. Вплив модернізації на соціально-економічне життя Прикарпаття [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 8 с. URL: <https://www.ippo.if.ua>
101. Наш край. Методичні рекомендації. Навчально-методичне видання / за редакцією Я. Треф'яка і Г. Бабійчук. Івано-Франківськ, 1994. 104 с.
102. Островський В. На шляху до національного відродження. *Островський В. Історія Прикарпаття. Посібник для загальноосвітніх навчальних закладів*. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. С. 77–107.
103. Островський В. Напередодні «великого зриву». *Островський В. Історія Прикарпаття. Посібник для загальноосвітніх навчальних закладів*. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. С. 107–135.

104. Островський В. В. Історія Прикарпаття. Програма варіативного курсу. 9 (11) клас. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 31 с. URL: <https://www.ippo.if.ua>
105. Рильчук С. Політизація релігійного життя. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 5 с. URL: <https://www.ippo.if.ua>
106. Рильчук С. Культурний розвій. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 8 с. URL: <https://www.ippo.if.ua>
107. Сливинський Б. Наш край на початку ХХ століття. *Наш край. Методичні рекомендації. Навчально-методичне видання / за редакцією Я. Треф'яка і Г. Бабійчук*. Івано-Франківськ, 1994. С. 56–61.
108. Тимків О. Роль церкви в українському національному відродженні на теренах краю [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 6 с. URL: <https://www.ippo.if.ua>
109. Тимків О. Культурне відродження на території Прикарпаття. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 8 с. URL: <https://www.ippo.if.ua>
110. Треф'як Я. Теоретичні основи краєзнавства. *Шкільне краєзнавство Івано-Франківщини. Збірник науково-методичних матеріалів для вчителів*. Івано-Франківськ, 2016. С. 5–13.
111. Треф'як Я. Позакласна краєзнавча робота як один із засобів національного виховання дітей та учнівської молоді. *Шкільне краєзнавство Івано-Франківщини. Збірник науково-методичних матеріалів для вчителів*. Івано-Франківськ, 2016. С. 13–21.
112. Шимон Ю. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України. *Історія України*. 2021. № 10. С. 9–11.

113. Шпакович О. Наш край в II половині XIX століття. *Наш край. Методичні рекомендації. Навчально-методичне видання / за редакцією Я. Треф'яка і Г. Бабійчук*. Івано-Франківськ, 1994. С. 51–56.

ІХ. Енциклопедичні і довідкові видання

114. Довідник з історії України. А-Я / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. 810 с.
115. Покуття; Покутяни. *Енциклопедія Українознавства*. Т. 6. Львів, 1996. С. 2153–2156.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Інформація про кількість пожежно-гімнастичних товариств “Січ”
в повітах Галичини в 1900 – 1912 рр.**

№ з/п	Повіт	Рік													Ліквідовано	Всього
		1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	13	15	16	17
1	Бучач	-	-	-	-	2	1	3	1	13	6	6	1	-	1	32
2	Городенка	-	-	1	7	2	-	4	2	1	2	1	10	3	-	33
3	Заліщики	-	-	-	-	-	2	2	5	-	1	4	4	-	-	18
4	Калуш	-	-	-	3	1	-	4	8	2	-	-	-	-	-	18
5	Коломия	-	1	-	13	13	3	10	6	2	4	1	-	-	2	51
6	Львів	-	-	-	1	1	1	-	-	2	1	5	-	-	1	10
7	Снятин	1	-	3	24	9	1	1	1	4	3	2	3	1	1	-
8	Станіславів	-	-	-	15	16	-	3	3	8	-	5	-	1	1	50
9	Товмач	-	-	-	3	3	-	2	4	12	7	5	1	1	-	38
Заснова- но “Січей”	Протягом року	1	1	4	104	118	33	75	90	114	77	107	68	31	29	
	Усього	1	2	6	110	228	261	336	426	540	617	724	792	823		794

Джерело: ЦДАЛ України, ф. 146, оп. 6, спр. 1366; оп. 8, спр. 880; оп. 25, спр. 3951; оп. 70, спр. 972.

Додаток Б**3.1 Присяга рядових членів “Повітової Січі”.**

Ми, січовики (чки) повіту! Прирікаємо тут перед всіма “Січами”, як і перед українським народом не щадити ні свого життя, ні майна і готові нести цей прапор кілька разів буде вимагати добро народу і січова ідея. Щоб цей прапор наш окривався славою на добро народу.

3.2 Присяга членів старшини “Повітової Січі”.

Я, повітовий січовий.....(отаман, писар, хорунжий) прирікаю перед Генеральною і повітовою старшиною та перед цілим січовим товариством, що буду нести достойно цей повітовий прапор і що буду старатися не щадячи ні свого майна, ні життя, ні труду, щоби цей козацький прапор окривався усе славою. Так мені допоможи увесь український народ.

Джерело: ЦДАЛ України, ф. 146, оп. 25, спр. 3951. Листи староства у м. Городенка про впис до реєстру товариства гімнастичного і пожежної охорони “Січ”. Статут., арк. 1-16.

Додаток В**Інформація про кількість руханково-пожежних товариств “Сокіл” в повітах Галичини в 1902 –1910 рр.**

Дати заснування товариств: Станиславів (травень 1902 р.), Коломия (серпень 1902 р.), Кути (травень 1904 р.), Городенка (травень 1906 р.), Княгинин-Гірка (січень 1911 р.).

Пожарні філії “Сокола-Батька” станом на серпень 1911 р.: Городенка – 4, Коломия – 2, Надвірна – 1, Печеніжин – 1, Снятин-1, Станиславів – 14, Товмач – 21. Для порівняння, Львів – 47, Стрий – 49, Рогатин – 34, Рудки – 30.

У листопаді 1909 р. “Сокіл-Батько” Галичину поділив на 54 округів і 12 областей.

Конгрес “Просвіти” у січні 1910 р. ухвалив рішення, що потрібно закладати руханкові і руханково-пожарні товариства по можливості під назвою “Січ” і намагатись до утворення “Союзу” всіх руханкових і пожарних українських товариств. Проте полишає за собою “Сокіл-Батько” вибір назви «Сокіл» чи «Січ» членам місцевості, де заснована філія товариства. Але просить на перспективу взяти назву “Січ”, бо “ся назва в нашій мові відповідає найліпше роботі і цілям товариства”.

Джерело: “Сокіл-Батько” // Вісти з Запорожа. Часопись руханкових і пожарних товариств. – Львів, 1911. – Серпень. – Ч. 60. – С. 3-5.

Додаток Д

Звернення М. Бабюка до Виділу, 1902 р.

Сьвітлий Виділе!

У нас в Городенці закладає ся “Січ”. Можеб Сьвітлий Виділ зволив на мої руки присилати килька примірників Команди сокільської. Наколиб се мало що коштувати, то я беру кошти на себе і заплачу за посліплатою. Передовсім але прошу о прискоренє позаяк зволіканє дужеб могло новому товариству пошкодити. Крім того осьміляюсь просити Сьв. Виділ о пораді, що до умундорования “січовиків”. Чи би немож дістати взірця такого мундиру, а якби ні, то можеб власне “Сокіл” виложив такий взорець, щоб потім всі курені менше більше однако мундурувались. Я гадаю, що мусівби такий мундир складатись з коротенького сірака парадного поєла приспособібно до узброєня народна сорочка та білі портки, а долиною чобітки, а не черевики. На голову не можу щось відповідного придумати. Що до збруї також просивбим о ласкаву інформацію.

Просячи ще раз о ласкаве прискорення і ласкаву обширну інформацію, остаюсь з глибоким поважанєм.

Михайло Бабюк

Кандидат адвокацкый в Городенці

Джерело: ЦДІАЛ України, ф. 312 (Українське спортивне товариство “Сокіл-Батько” у Львові), оп. 1, спр. 254. Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філіалів товариства у місцевості м. Городенка. 1902–1929 рр., арк. 40.

Додаток Е

Лист М. Бабюка до О. Барвінського з проською заснування гімназії у м. Городенці, 1902 р.

Високоповажаний Пане после!

Звеліт, що як паз тепер, коли певно маєте много роботи в соймі, я до Вас, пане после звертаюсь з проською. Роблю се длятого, бо думаю, що може ся читати циє, що Ви у Львові, а також наші передніщі люди, як раз вплине прихильно на справу о комору ся розходить.

Ми, т.є. русини Городеньські хотілиб тут заложити приватну гімназію руську, позаяк тут школи наші польські і польскої зазиви розширяє ся в страшний спосіб. Гімназія певно би паралієзувала сей поступ. Розходить ся лише як і від чого зачати. Сили учительські ми малиб і до двох перших кляс, що правда некваліфіковані, але училиб добре. Льокаль в «народнім Домі». Дітий певно назбиралиб ся аж за багато. Позаяк знаю, що Ви п. после в сих справах маєте найбільше практики і досьвіду, через те звертаю ся до Вас з великим довірєм і проською о пораду, а іменно, як тут справу підготовляти, куди і як просьбу о позволеня писати, через кого посилати, що в просьбі навести, чи міністерство просьвіти жадає поданя кваліфікованих сил, взагалі все що до сего належить. Якби Ваша ласка сю інформацію мені подати, аб всіма силами старав ся вже мосин висказень створити приватну руску гімназію в Городенці. Перепрашаючи за чемність і очікуючи ласкавої відповіді остаюсь з глибоким поважанням.

Михайлю Бабюк

Виконуючий адвокацький в канц. Д-ра Окуневского в Городенці.

Джерело: Львівська національна наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України у м. Львові. Відділ рукописів (ЛННБ ім. В.Стефаника. Відділ рукописів), ф. 9 (Бабюк Михайло. Лист до Барвінського Олександра Григоровича), оп. 1, спр. 541, арк. 1-2.

ПЛАН-КОНСПЕКТ

уроку на тему: «Активізація суспільно-політичних процесів на території Прикарпаття у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. (на прикладі Городенківщини)»

Підготувала
студентка групи СОІз-2м
Присяжнюк Т.І.

Тема уроку: «Вплив модернізації на соціально-економічне життя Городенківщини у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.»

Мета:

Навчальна:

- називати дати подій, пов'язані із соціально-економічним розвитком краю (становище сільського господарства і дрібної промисловості, започаткування залізничного транспорту, еміграційного процесу з Городенківщини, розгортання торгівлі і кооперації), визначати хронологічну послідовність та віддаленість від сьогодення;
- пояснювати поняття «залізничне будівництво», «кооперація», «індустріалізація», «еміграція» та застосовувати їх у мовленні;
- називати історично-географічні об'єкти, що стосуються соціально-економічного життя Городенківщини, показувати їх на карті та встановлювати їх взаєморозміщення;
- обирати історичні джерела та використовувати їх для опису подій, фактів, процесів та явищ соціально-економічного життя краю; установлювати відповідні причинно-наслідкові зв'язки подій, фактів, процесів і явищ; зіставляти і порівнювати факти подій, процеси, явища соціально-економічної історії Городенківщини з однотипними фактами, подіями, процесами, явищами історії Прикарпаття, Галичини та загалом вітчизняної історії;
- висловлювати власне ставлення щодо вивчення подій соціально-економічного життя Городенківщини досліджуваного періоду;

Розвивальна:

- розвивати вміння аналізувати та робити висновки;
- удосконалювати навички роботи в парах, малих групах;
- вміння працювати з текстом підручника та Інтернет-ресурсами;
- розвивати вміння аналізувати, порівнювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, критично мислити;
- розвивати вміння працювати з різноманітними історичними джерелами;
- висловлювати власні судження;

Виховна:

- формувати повагу до історичного минулого;
- виховувати комунікативні якості учнів;
- виховувати в учнів аналізувати та висловлювати свою думку, вміння чітко аргументувати;
- виховувати в учнів самостійність;
- виховувати в учнів толерантне ставлення до різних оцінок історичних подій та осіб, повагу до героїчного минулого.

Тип уроку: комбінований

Обладнання: підручник, історична карта, мультимедійна презентація, роздатковий матеріал, ілюстративний ряд до теми, відеоматеріали.

План

1. Індустріалізація з аграрним ухилом – специфіка економічного розвитку Городенківщини
2. Розвиток сільського господарства
3. Характер економічних відносин у промисловості
4. Залізничне будівництво
5. Торгівля і кооперація, міська інфраструктура
6. Еміграційні процеси на Городенківщини

Ча с	Ета п уро ку	Навчально-виховна діяльність учителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Пр имітка ₁₂₁
1 хв.	Організаційний етап	Привітання учнів, перевірка присутності та готовності учнів до уроку (черговий учень відзначає відсутніх).	Черговий учень відзначає відсутніх	Мовлен нева
5 хв.	Актуалізація опорних знань.	Поясніть поняття: <ul style="list-style-type: none"> • «адміністративно-територіальний устрій» • «регіональний поділ» • «етнічний склад» 	Учні дають письмові відповіді у зошитах, і потім здають їх на перевірку вчителю	Інформаційна Логічна Мовлен нева Культурна
2 хв.	Етап мотивації	Метод «Мозковий штурм» «Назвіть основні ознаки соціально-економічного розвитку краю у 1850–1880-х рр. Зробіть зіставлення та порівняння з іншими повітами Покуття, Прикарпаття, Галичини»	Учні, по черзі, висловлюють свої думки і обговорюють їх з іншими учнями класу	Мовлен нева Просторова Аксіологічна Логічна
35 хв.	Вивчення нового матеріалу	1. Індустріалізація з аграрним ухилом – специфіка економічного розвитку Городенківщини <i>1. Кероване читання (с.166-167 у</i>	1. Учні опрацьовують інформацію у підручнику. 2. Опрацювавши	Економічна Аксіологічна

еріа лу	<p><u>підручнику</u> <u>2. «Мозковий штурм»: учні після прочитаного матеріалу у підручнику дати відповідь на запитання:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чому масове залізничне будівництво на західноукраїнських землях негативно позначилося на економічному становищі регіону? <p>3. Характер економічних відносин у промисловості 3.Робота з картою: (у підручнику на с. 170 «Промисловість західної України на початку ХХст.»)</p> <p>3. Еміграційні процеси на Городенківщині 4.Робота з підручником: на с.171</p> <p>5.Метод «Ажурна пилка» 6.Метод «Мозковий штурм» – «В чому вбачаються суперечливі процеси модернізації повсякденного життя?».</p> <p>7.Робота з джерелом: Педагог пропонує учням опрацювати текст історичного джерела посібника та обміркувати відповіді на запитання: «Спробуйте визначити рівень заможності описаної родини одного із населених пунктів Городенківщини»</p>	<p>інформацію учні методом дискусії обговорюють проблемне питання. 3. Учні працюють з картою у підручнику і потім коротко, за бажанням, декілька учнів характеризують розвиток промисловості на західноукраїнських землях. 4. Учні повинні опрацювати інформацію у підручнику і визначити основні причини трудових еміграцій на західноукраїнських землях. 5. Метод «Ажурна пилка» Послідовність реалізації методичного прийому «Ажурна пилка» виглядає таким чином: взаємонавчання проводиться у два етапи. Спочатку необхідно об'єднатися у групи. У ході проведення першого етапу групи розташовуються за</p>	<p>Культур на Логічна Мовлен нева Простор ова</p>
------------	---	--	---

		<p>«Порівняйте умови життя тогочасного селянина Городенківського повіту із сучасними. Що найбільше вражає?»</p> <p>Для цього демонструються ілюстрації та тематична презентація.</p> <p>Доступ до ресурсу: http://www.ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1377</p>	<p>столами й отримують завдання.</p> <p>На другому етапі формується нова група, з одного представника кожної групи. Кожен учасник нової групи представляє результати роботи з першого етапу.</p> <p>Також цей метод передбачає наявність третього етапу, під час якого школярі повертаються в «домашню» групу й діляться отриманою під час другого етапу інформацією.</p> <p>Учні діляться на 4 групи . Кожна група сідає за свій стіл і отримує своє питання:</p> <p>1-ша група: Характер економічних відносин у промисловості</p> <p>2-га група: Залізничне будівництво</p> <p>3-тя група: Торгівля і кооперація, міська інфраструктура</p> <p>4-та група: Еміграційні процеси на Городенківщині</p> <p>6. Учні слухають</p>	
--	--	---	--	--

			питання вчителя та висловлюють, по черзі, свої думки. 7. Учні опрацьовуюють інформацію з джерела і дають відповіді на запитання.	
2 хв.	Закріплення знань	Обговорення проблемного питання: «Чому промисловий переворот у чеських та німецьких провінціях Австро-Угорської монархії негативно вплинув на молоду західноукраїнську промисловість?».	Учні слухають питання вчителя та висловлюють свої думки	Мовленнєва Логічна Інформаційна
1 хв	Підсумки	Таким чином, у кінці XIX – на початку XX ст. економічний розвиток на території краю перетікав в обставинах австро-угорського володарювання. Економіка Городенківщини мала сільськогосподарський характер. Селяни становили більше 90 % населення. Частина з них терпіла від малоземелля, зазіхань з боку дідичів, лихварів та інших упривілейованих верств населення. Під час розгляду цього		Інформаційна Логічна Аксіологічна Мовленнєва Культурна

		уроку учні повинні засвоїти глибокі знання з вивчення особливостей розвитку сільського господарства, дрібних промислів, торгівлі, кооперації, транспорту, повсякденного життя та еміграції населення.		
1 хв	Домашнє завдання	<p>1.Скласти порівняльну таблицю «Соціально-економічний розвиток Прикарпаття і Городенківщини (Покуття): спільні та відмінні ознаки»</p> <p>2. Розробити макет газетної полоси чи створити веб-сторінку, присвяченої подіям соціально-економічної історії Городенківщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Задля цього придумайте відповідну назву, підготуйте перелік подій, намалуйте емблему, підготуйте добірку фотографій та ілюстрацій, котрі б оптимально вирішили виконання теми завдання. Роботу відповідно оформіть.</p>		